

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

KAZAKİSTAN AİLE HUKUKU İLE İSLAM AİLE HUKUKUNUN
MUKAYESESİ

DANIŞMAN
PROF. DR. MURAT ŞİMŞEK

HAZIRLAYAN
İSSATAY BERDALİYEV

KONYA-2021

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	ISSATAY BERDALİYEV		
	Numarası	158106043003		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI İSLAM HUKUKU BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	KAZAKİSTAN AİLE HUKUKU İLE İSLAM AİLE HUKUKUNUN MUKAYESESİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

ISSATAY BERDALİYEV

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	ISSATAY BERDALİYEV		
	Numarası	158106043003		
	Ana Bilim / Bilim Dalı			
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	PROF.DR MURAT ŞİMŞEK		
Tezin Adı	KAZAKİSTAN AİLE HUKUKU İLE İSLAM AİLE HUKUKUNUN MUKAYESESİ			

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinden ayrılarak 1991 yılında bağımsızlık aldığı günden bu yana Kazakistanlılar bin yılı aşkın süreyle mensubu oldukları İslam'a yeniden bir dönüş, yöneliş ve arayış içindedirler. Sovyetler Birliği dönemi sonrasında kendini gösteren bu arayışlar bazı hatalı fikirleri de beraberinde getirmiştir. Onun için ailedeki anlaşmazlıklar ve boşanmaların çoğalması, çok evliliğe müsaade etmeyen mevcut yasalar toplum için bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Ayrıca gerekli olan metodoloji ve usûl çerçevesinde bir arayış ve anlam çalışması yapılamadığı için dinin bazı hükümlerini yanlış anlayanlar veya kendi arzu ve mevcut düşünce yapısına göre yorumlayan kişiler ortaya çıkmıştır. Bunun neticesinde medeni kanun bizim için uygun değil diyerek sadece imam nikâhı ile evlenen ve boşanan vatandaşların yanısıra “talak” sonucu sokağa bırakılan kadınların sayısı artmaktadır. Sadece resmi nikâh ile evliliğe devam etmenin eksik veya yanlış olduğunu zannederek tekrar imam nikâhı kıyanlar da çoğalmaktadır. Bu ve benzeri sebeplerden ötürü İslâm hukukundaki evlenme ve boşanma hükümlerinin medeni kanunla ilişkisi bağlamında ele alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bir başka ifadeyle bu durum İslâm hukukunda yer alan aile, evlilik, boşanma, çocukların bakımı ve velayeti gibi meselelerin hükümlerini Kazak Medeni Kanunu'ndaki hükümler ile birlikte değerlendirip mukayeseli olarak çalışmaya bizi sevk etmiştir. Şüphesiz aile konusunun boyutları hem geniş hem çoktur. Biz bu çalışmamızda İslâm'dan önce Kazak toplumundaki aile hukuku uygulamalarına ve bu hususlarda İslâm'ın Kazak toplumundaki örf ve uygulamaları verdik. Ayrıca Kazak topraklarında yetişen İslâm âlimlerinin eserlerinde aile hakkındaki söyledikleri sözler, evlenme, aile içi sorumluluklar, boşanma ve sonrasındaki bazı hukuki işlemler üzerinde durulmuştur.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	ISSATAY BERDALIYEV		
	Student Number	158106043003		
	Department			
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	PROF.DR MURAT ŞİMŞEK		
Title of the Thesis/Dissertation	COMPARISON OF KAZAKHSTAN FAMILY LAW AND ISLAMIC FAMILY LAW			

Since the day it left the Union of Soviet Socialist Republics and gained independence in 1991, Kazakhs have been in search of a return to Islam, to which they have been a member for more than a thousand years. These pursuits, which emerged after the Soviet Union period, brought some wrong ideas. For this reason, the increase in family conflicts and divorces, and the existing laws that do not allow polygamy have brought some problems for the society. In addition, since a search and meaning study could not be carried out within the framework of the required methodology and procedure, people who misunderstood some of the provisions of religion or interpreted them according to their own desires and current mentality emerged. As a result of this, the number of women who are left on the street as a result of "talak" is increasing, as well as citizens who only get married and divorced by imam marriage, saying that the civil law is not suitable for us. There are also more people who perform an imam marriage, thinking that it is incomplete or wrong to continue marriage only with official marriage. For these and similar reasons, there is a need to consider the marriage and divorce provisions in Islamic law in the context of their relationship with civil law. In other words, this situation prompted us to evaluate and compare the provisions of Islamic law on issues such as family, marriage, divorce, care and custody of children together with the provisions in the Kazakh Civil Code. Undoubtedly, the dimensions of the family issue are both wide and numerous. In this study, we have given the family law practices in Kazakh society before Islam and the customs and practices of Islam in Kazakh society. In addition, the words of the Islamic scholars who grew up in Kazakh lands about the family in their works, marriage, family responsibilities, divorce and some legal proceedings after it are emphasized.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	IX
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ	1
İÇERİK VE YÖNTEM	1
I. Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
II. Araştırmanın Amacı	2
III. Araştırmanın Önemi.....	2
IV. Araştırmanın Yöntemi.....	2
V. Konuyla İlgili Belli Başlı Araştırmalar.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
AİLE KAVRAMI, TARİHÇESİ VE YAPISI.....	4
I. KONUyla İLGİLİ KAVRAMLARIN ANALİZİ.....	4
A. Aile Kavramının Tanımı.....	4
1- Lügavî Anlamı	4
2- İstilah Anlamı	5
B. Kazakça'da Aile Kavramı İle İlgili Kelimeler	5
1- Otbası Sözü'nün Tarihçesi	5
2- Janüya Sözü'nün Tarihçesi	6
3- Şanırak sözü'nün tarihçesi	7
4- Semya Sözü'nün Tarihçesi.....	8
II. İSLÂM ÖNCESİ KAZAK AİLE YAPISI	8

A. Orta Asya Topraklarında Ailenin Ortaya Çıkışı	10
a) Orta Asya Kültüründe Evlenme.....	11
b) Orta Asya Kültüründe Damat	12
c) Orta Asya Kültüründe Kızın Nişanlanması	13
d) Orta Asya Kültüründe Geline Özel Yurt Yapılması	13
e) Orta Asya Kültüründe Nikâh	14
1) Kızın Babasının Evinde Yapılan Merasim	15
2) Oğlanın Babasının Evinde Yapılan Merasim	16
B. İslam Öncesi Orta Asya Kültüründe Evlenme Engelleri	16
C. İslam Öncesi Orta Asya Kültüründe Mehir (Kalm)	16
D. İslam Öncesi Orta Asya Kültüründe Hamilelik Dönemi	17
E. Orta Asya Kültüründe Aile Geçimi.....	17
F. Orta Asya Kültüründe Aile Mirasının Paylaşımı.....	18
III. İSLÂM'IN KAZAK AİLE YAPISINI ETKİLEMESİ.....	18
A. Kazak Topraklarında Yetişmiş İslam Âlimleri.....	20
1. X-XIII. Yüzyılında Çıkan Alimler.....	21
a) Yûsuf Has Hâcib	22
b) Ahmed Yesevî	24
d) Süleyman Baqırgani.....	25
2. XIV-XVII. Yüzyıllarında Yetişen Alimler	25
B. Kazak Aile Geleneğinde İslâm'ın Etkisi.....	26
1. İslamiyet Sonrası Kazak Tolumunda Aile	27
2. İslamiyet Sonrası Kazak Tolumunda Çocuğa İsim Koyma	27
3. İslamiyet Sonrası Kazak Tolumunda Aile İçi Selamlaşma	28
4. İslamiyet Sonrası Kazak Tolumunda Gelin	28
5. İslamiyet Sonrası Kazak Tolumunda Nikâh	29
6. Evlenen Kadının Dansı	29
7. Tusau Keser/Bebeğin İlk Yürümeye Başlama Töreni	30
8. Miras.....	30
C. Aile Büyüklerinin Vefatı.....	31
1. Vefatı Duyurma.....	31

2. Cenaze Defin Merasimi.....	32
3. Cenaze Adına Sadaka Dağıtmak	32
VI. SSCB İŞGALİ ve AİLE YAPISINA YETKİSİ	33
A. Toplum Üzerinden Çekirdek Aileye Hâkim Olma.....	34
B. Yayınlar Üzerinden Aileyi Bozma ve Hükmetme	35
C. Kanunlar Üzerinden Aileyi Parçalama Faaliyetleri.....	36
İKİNCİ BÖLÜM.....	37
KAZAKİSTAN'DA EVLİLİKLE İLGİLİ GENEL ÇERÇEVE	37
I. KAZAKİSTAN MEDENİ KANUNUNDA EVLİLİKLE İLGİLİ MADDELER	38
A. Evliliğin Tarifi ve Mahiyeti	39
1. Evliliğin Tarifi.....	39
2. Evliliğin Mahiyeti	39
B. Evliliğin Meydana Geliş Şartları	40
1. Tarafların Evlilik Talepleri.....	40
2. Tarafların Evlenmeye Ehil Olması	40
3. Taraflar Arasındaki Şartlar	41
4. Vekil Aracılığı İle Evlenme	43
5. Nikâhın Devlet Dairelerinde İcrası (kayılmaması)	44
6. Tek Evlilik.....	44
C. Evlenme Engelleri	46
1. Sürekli Evlenmeye Engel Olan Durumlar	47
a) Hemcins ile Evlenme	47
b) Akrabalık	47
c) Nesep Yoluyla Akrabalar	48
d) Evlilikten Doğan Akrabalar	48
e) Sütten ve Evlatlıktan Doğan Akrabalar	49
2. Geçici Evlenme Engelleri.....	49
a) Taraflara Bağlı Engeller	50
b) Taraflara Bağlı Olmayan Engeller	51
3. Kazakistan Vatandaşının Yabancı Devlet Dairelerinde Nikâhlanması	52
II. KAZAKİSTAN'DA EVLENMEDE UYGULANAN HUKUKİ GELENEKLER	53

A.	Aile Büyükleri Tarafından Anlaşarak Evlendirilme	55
1.	Görücü Usulü İle Evlenme	55
2.	Akrabalığın Devamlılığının Esas Alınması	56
3.	Kocası Vefat Ettiğinde Kardeşi İle Evlendirilmesi	57
4.	Mecburi Evlenme	57
5.	Gelenekte Yarışma Yolu İle Evlenme	58
B.	Tarafların Kendi İsteklerine Bağlı Evlenmelerinde Aranan Şartlar	60
1.	Aynı Soydan Olmayacak	60
2.	Soyu Belli Olacak veya Milleti Kazak Olmayacak	60
C.	Düğün Merasimleri	62
1.	Kız İsteme Merasimi	62
2.	Betaşar Merasimi	63
3.	Düğün	64
III.	EVLİLİĞİN SORUMLULUKLARI VE SONUÇLARI	64
A.	Eşlerin Kanuni Olarak Sorumlulukları	65
1.	Evli Karı Kocanın Ailede Eşit Sorumlu Haklara Sahip Olması	65
a)	Evlenenlerin Medeni Kanundan Doğan Sorumlulukları	66
2.	Evlilerin Soyadı Seçme Hakları	67
B.	Eşlerin Sorumlulukları	67
1.	Gelin Adayının Başörtüsü Takması	68
2.	Aile Büyüklerine Selam Verişi	69
3.	Aile Büyüklerinin İsimlerinin Söylenmemesi	69
	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	70
	KAZAK TOPLUMUNDA AİLE KURUMU İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER ...	70
I.	BİREYLERİN AİLE İLE İLGİLİ SORUMLULUĞU	70
A.	Anne-Babanın Çocuklarına Karşı Sorumluluğu	71
1.	Aile Fertlerinin Aile İçindeki Görevleri	72
a)	İsim Verme	72
b)	Nafaka	73
c)	Bakım ve Terbiye (Hidane)	75
d)	Çocuklar Arasında Eşit Davranma	75
e)	Okula Gönderme veya İlim Öğretme	76
f)	Miras Hakkını Verme	77
2.	Toplumdaki Görevleri	78

a) Akıka Merasimi	78
b) Beşik Merasimi	78
c) Sünnet Ettirme Merasimi.....	79
d) Evlendirme ve Düğün Yapması	80
3. Anne-Baba Boşandığı Durumda	80
B. Çocukların Anne-Babaya Karşı Sorumluluğu	81
1. İtaat Etmek ve Rızasını Almak.....	81
2. Nafakasını Temin Etmek.....	81
C. Büyük Ailenin Küçük Ailelere Karşı Sorumluluğu	82
1. Kabile Arasında Birliği Sağlamak.....	82
2. Kabile İçindeki Problemleri ve Aynı Rudan Olanların Evlenmesini Önlemek.....	82
3. Geçimin Sağlanmasına Yardım Etmek	83
II. EVLÂT EDİNME VE NESEP BELİRLEMEDE KCMK MADDELERİ	83
A. Evlât Edinmenin Nedenleri ve Hukuki Değerleri	83
1. İslâm Hukukunda Evlâtlık.....	84
2. Medeni Kanunda Evlâtlık.....	85
3. Evlâtlık veya Çocuk Büyütme.....	86
B. Medeni Kanunda Yabancı Ülke Vatandaşlarına Evlatlık Hakkının Verilmesi	87
C. KCMK'da Nesep Belirlemede Kullanılan Maddeler	88
1. Nikâhtan Doğan Nesep	89
2. Nikâhsız Doğan Çocuğun Nesebi	89
3. İkrar Yolu İle Çocuğun Nesebi	91
4. Buluntu Çocuğun Nesebi	91
5. DNA Testi ile Nesebinin Belirlenmesi.....	92
III. AİLEDE ÇOCUK.....	93
A. Çocuğun Tarifi ve Çocukluk Dönemi.....	93
1. Sabi	93
2. Bala	93
3. Erkek veya Kız Çocuk	93
B. Hukuki Açıdan Ailede Çocuğa Verilen Ceza	94
C. Hukuki Açıdan Ailede Çocuğun Bakımı	95
1. Kazakistan Medeni Kanunu'nda Ailede Çocuk Bakımı	96
2. İslâm Hukukunda Ailede Çocuk Bakımı.....	97
a. Kadınlardan Çocuğun Bakımını Üstlenenler	99
b. Erkeklerden (Asabeler) Çocuğun Bakımını Üstlenenler.....	99
c. Zevi'l-erhâm	99

d. Annenin Veli Olmasında Aranılan Şartlar	99
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	102
KAZAK TOPLUMU VE BOŞANMA.....	102
II. NİKÂHIN SONLANDIRILMASI.....	104
A. Eşlerden Birinin Ölümü	104
B. Eşlerden Birinin Gaip Olması	105
1. Gaiplik Kavramının Anlamı	105
2. Bir Kişinin Gaip Olduğuna Hükmen Karar Verilmesi.....	105
C. Eşlerden Birinin Cinsiyet Değişirmesi	106
III. BOŞANMAYI GEREKTİREN SEBEPLER.....	108
A. Akrabalık.....	108
B. İrade İle Ayrılma	109
C. Eşlerdeki Kusur	109
D. Hapis ve Terk.....	110
E. Hayata Kast, Kötü Muamele veya Onur Kırıcı Davranış	111
IV. NİKÂHIN BOZULMASI YASAK VE HÜKÜMSÜZ OLAN DURUMLAR/ZAMANLAR.....	112
A. Nikâhın Bozulması Yasak Olan Durumlar	112
B. Boşamanın Hükümsüz Olduğu Durumlar	112
1. Zorlanan / Mükrehin Talakı.....	113
2. Hastanın Talakı.....	113
3. Boşanma Hükümünün Sonuçlanamaması.....	114
V. BOŞANMANIN ÖNLENMESİ VE DAVA KARARLARI.....	114
A. Boşanmada Önlemler	114

B. Boşanma Davasında Karar.....	116
1. Boşandığına Dair İspat Belgesi.....	116
VI. BOŞANMANIN HUKUKİ SONUÇLARI.....	118
A. Boşanmadan Doğan Kişisel Sonuçlar	118
1. Tekrar Evlenme İmkânının Bulunması	118
2. Boşanma Sonucunda Taraflar Arasında Mirasçılık Sıfatının Kaybolması	119
B. İslâm Hukukunda Boşanmanın Hukuki Sonuçları	119
1. İddet.....	119
a. Talak Yolu İle Boşanan Kadının İddet Süresi	120
b. Kocasının Ölümüne Bağlı İddet Süresi	120
c. Gebe Kadının İddet Süresi	121
d. Hayız Görmeyen Kadınların İddet Süresi	121
e. Kocasını Kaybolan Kadının İddeti	121
2. Evlenme Engellerinin Kalkması	121
3. Çocukların Bakımı ve Terbiyesi	122
C. Medeni Hukukta Boşanmanın Sonuçları	122
1. Mal Paylaşımı	123
2. Boşanma Nafakası	123
3. Vatandaşlık	124
VII. İSLÂM MİRAS HUKUKU İLE KAZAKİSTAN MEDENİ KANUNUNDA MİRASIN GENEL MUKÂYESESİ.....	125
VIII. VASIYET	127
SONUÇ	129
BİBLİYOGRAFYA.....	132
(EK-1).....	140

KISALTMALAR

AÜİF.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
c.	: Cilt
C. Ü. İ. F. D.	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ç.	: Çoğulu
Hız.	: Hazreti
md.	: Madde
K.C.B.B.T.K.	: Kazakistan Cumhuriyeti Bilim Beru Turalı Kanunu
K.C.C.K.	: Kazakistan Cumhuriyeti Ceza kanunu
K.C.M.K.	: Kazakistan Cumhuriyeti medeni kanun
O.H.A.K.	: Osmanlı Hukuk-1 Aile Kararnamesi
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anhu
t.d.k.	Türk Dil Kurumu
t.d.a.	Türk Dünyası Araştırmaları vakfı
s.a.s.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
S.S.C.B.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
vs.	: Ve saire

ÖNSÖZ

İnsanlara hidayete erebilmeleri için Kur'ân-ı Kerim'i indiren Allah-u Teâlâ'ya hamd olsun. Allah'ın kelamını bize ulaştıran ve yaşamayı öğreten Hz. Muhammed'e (s.a.s), onun ailesine ve ashabına salât-u selam olsun.

Kadın ve erkeği kulluk açısından eşit yaratan Allah, hem kadını hem erkeği doğru yolu bulabilmeleri için akıl, kavrama ve başka imkânlarla donatmıştır. Kadın erkek ibadette, fitrat ve sorumlulukta eşit olarak yaratılmıştır. İnsanların üreyip çoğalmasını evlilik hayatına bağlanmış, her iki tarafın tek amaçla sürekliliği esas alarak bunu yapması istenmiştir. Bununla birlikte boşanma da meşru görülmüştür. İnsanın yaratılış fitratı ile gelen sevgi üzerine kurulmuş küçük fakat sosyal hayatın en önemli ögesi ailedir. Aile baba, anne ve çocuklardan oluşmaktadır. Toplumun temel ünitesi olan insan, hayata gözlerini ailede açar; doğruyu ve yanlış ayırt etmeyi ailede öğrenir. Bu nedenle insanların insanlık kabiliyetleri, benliği, karakteri ailesi tarafından geliştirilir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinden ayrılarak 1991 yılında bağımsızlık aldığı günden bu yana Kazakistanlılar bin yılı aşkın süreyle mensubu oldukları İslam'a yeniden bir dönüş, yöneliş ve arayış içindedirler. Sovyetler Birliği dönemi sonrasında kendini gösteren bu arayışlar bazı hatalı fikirleri de beraberinde getirmiştir. Onun için ailedeki anlaşmazlıklar ve boşanmaların çoğalması, çok evliliğe müsaade etmeyen mevcut yasalar toplum için bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Ayrıca gerekli olan metodoloji ve usûl çerçevesinde bir arayış ve anlam çalışması yapılamadığı için dinin bazı hükümlerini yanlış anlayanlar veya kendi arzu ve mevcut düşünce yapısına göre yorumlayan kişiler ortaya çıkmıştır. Bunun neticesinde medeni kanun bizim için uygun değil diyerek sadece imam nikâhı ile evlenen ve boşanan vatandaşların yanısıra resmi belgesi olmadan boşanan “talak” sonucu sokağa bırakılan kadınların sayısı artmaktadır. Sadece resmi nikâh ile evliliğe devam etmenin eksik veya yanlış olduğunu zannederek tekrar imam nikâhı kıyanlar da çoğalmaktadır. Bu ve benzeri sebeplerden ötürü İslâm hukukundaki evlenme ve boşanma hükümlerinin medeni kanunla ilişkisi bağlamında ele alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bir başka ifadeyle bu durum İslâm

hukukunda yer alan aile, evlilik, boşanma, çocukların bakımı ve velayeti gibi meselelerin hükümlerini Kazak Medeni Kanunu'ndaki hükümler ile birlikte değerlendirip mukayeseli olarak çalışmaya bizi sevk etmiştir. Şüphesiz aile konusunun boyutları hem geniş hem çoktur. Biz bu çalışmamızda İslâm'dan önce Kazak toplumundaki aile hukuku uygulamalarına ve bu hususlarda İslâm'ın Kazak toplumundaki örf ve uygulamalara olan etkisine değineceğiz. Ayrıca Kazak topraklarında yetişen İslâm âlimlerinin eserlerinde aile hakkındaki söyledikleri sözler, evlenme, aile içi sorumluluklar, boşanma ve sonrasındaki bazı hukuki işlemler üzerinde duracağız.

Çalışmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tez konusunun amacı, önemi ve yöntemi ile konu ile ilgili bir kaç problem izah edilmiştir. Birinci bölümde konuyla ilgili kavramların anlamları ve tarihçesi ele alınmıştır. Ayrıca İslâm öncesi Kazak aile yapısındaki evlilik, boşanma ve evlilik hayatındaki bazı şartlardan bahsederek Kazak geleneğinin İslâm'dan etkilenmesi hakkında yazılan âlimlerin eserlerine ve daha sonra SSCB tarafından işgal edilmesi ile Kazak aile yapısının değişime doğru sürüklenmesi üzerinde detaylı şekilde durulmuştur. Bölümün devamında SSCB'nin kanunları üzerinden aile yapısının temelden sarsılmasının nedenleri dikkate alınmıştır. İkinci bölümde medeni kanundaki evlilikle ilgili şartlar, İslâm hukuku ile mukayese edilmiştir. Devamında günümüz Kazak toplumunda geleneğe bağlı evlenme ve sorumluluklardan bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde Aile hayatı ile ilgili genel bilgiler tek tek ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise Kazak Medeni Kanunu'nda belirlenmiş boşanma sonrasındaki sorumluluklar, vasiyet ve miras konusu İslâm Hukukundaki şartlar ile mukayeseli olarak araştırma, karşılaştırma ve yorumlama metodu ile işlenmiştir.

Bu çalışma süresince idari kurumlardan ve pek çok kişiden maddi ve manevi destek aldım. Bunların her birine şükranlarımı sunarım. İlk olarak benden doktora bursunu esirgemeyen Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına (YTB) ve kaldığım süre içinde bizimle ilgilenen ve cömertçe destek veren KTO Eğitim ve Sağlık Vakfı Erkek Öğrenci Yurdu'nun idarecilerine teşekkürlerimi sunarım.

Doktora tez danışmanı sayın Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK hocama en derinden şükranlarımı sunarım. Tezin hazırlanması sürecinde okumasından ve değerlendirmelerinden istifade ettiğim sayın Prof. Dr. Tahir ULUÇ, sayın Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ hocalarıma en derinden teşekkürlerimi sunarım. Tez konusunda fikirler veren ve araştırma tekniğiyle ilgili yardımlarını esirgemeyen sayın Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY, Doç. Dr. Mahmut SAMAR ve Dr. Öğr. Üyesi Huzeyfe ÇEKER'e teşekkür ederim. Doktora yıllarımda İslâm Hukukuyla ilgili donanımlı engin bilgi ve anlayışını istifademe sunan Prof. Dr. Orhan ÇEKER hocama müteşekkirim.

Issatay Berdaliyev

Nur-Sultan - 2021.

GİRİŞ

İÇERİK VE YÖNTEM

I. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Araştırma “Kazakistan Aile Hukuku ile İslâm Aile Hukukunun Mukayesesi” başlığını taşımaktadır. Bu araştırma, uzun yıllar İslam'la içiçe yaşamış Kazakistan halkının yerleşik örfünde ve daha sonra yürürlüğe giren medeni kanununda evlilik ile ilgili düzenlemelerdeki mevcut durumu ve problemleri tespit edip, çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte bu araştırma bir kısım alan araştırmasını da içermekte olup mevcut örfi evliliklerde olsun, dini evliliklerde olsun geçmişte ve günümüzde hangi sorunlarla karşılaştığını tespit etmeyi hedeflemiştir. Böylece Kazak toplumunda yaşayan Müslümanlara İslâm hukuku hakkında faydalı bilgiler ve belki de tecrübeye dayalı bazı sonuçlar sunmayı planlamaktadır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) on yıllar boyu Orta Asya Devletlerinden Kazakistan'ın ekonomik kaynaklarını sömürmesi yanında, dini ve örfi geleneklerinin temellerini ya da kaynaklarını da ya bozmuş ya da bazılarını da yok etmiştir. Bu sebeple bu çalışmada bağımsızlıktan (1991) sonra Kazakistan halkı yeniden İslâm'la tanışırken, tarihî köklerine ve geleneklerine dönerken ne tür durumların ortaya çıktığı incelenecektir. Dolayısıyla Kazakistan'da İslâm düşüncesiyle tanışan genç nesillerin hem kişilik hem de ahlak yönünden neler kazandığı araştırılacaktır.

Bununla beraber araştırmada şu problemlere cevap aranacaktır:

- a. SSCB'nin işgal ve sömürsünden önce Müslümanca bir hayat yaşayan Kazak topraklarında yaşayan halkın, İslâm hukukuna dayanan yaşamı yerleşik örfü zamanla değişti mi, yoksa tamamen yok mu edildi?
- b. İslâm'ın orta asyada yayılmaya başlaması ile birlikte Kazak toplumunun karşılaştığı problemler nelerdir?
- c. Kazak toplumunda evlilik akdi veya boşanma esnasında hangi hukuka önem veriliyordu ve çiftler evlilik hayatında veya günlük hayatta kendilerine yetecek dini ve hukuki bilgiye sahip olabiliyorlarmıydı?
- d. Evlenmenin ve boşanmanın dini, hukuki ve örfi sınırları nasıldır? Hâlihazırda Kazakistan'da görülmekte olan evlilik şekilleri arasında dini emirlere veya

Kazakistan kanunlarına aykırı uygulamalar mevcut mudur? Mevcut ise nelerdir ve çözüm yolları nelerdir? Bütün bu sorular, bu araştırmada incelenecektir.

II. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Kazakistan halkının evlenme faaliyetlerinin İslâm hukuku açısından değerlendirilmesi, uyuşmayan yönleri varsa bunların belirtilmesi, geleceğe ışık tutabilecek çözümler üretip öneriler sunulmasıdır. Bu doğrultuda İslâm dininin mensuplarına, doğru bilgileri önermek ve kalıcı olması için camilerde, ilahiyat fakültelerinde ve Kur'ân kurslarında bir ders olarak işlemek, sonra bunlara Kazakistan Cumhuriyeti yasası ve medeni kanun değerleriyle uygunluk içerisinde birtakım çözümler önerileri geliştirmektir.

III. Araştırmanın Önemi

Bir toplumun en önemli kurumu ailedir. Kazak toplumunda yaşayan Kazak kökenli ve Müslüman ailelerin geleneklere bağlı olarak evlendikleri bilinmektedir. Bununla birlikte toplumun geleneklerinin temelinde İslâm kültürüne dayandığı ancak bu yaşam tarzının Sovyetler döneminde hem İslâm esasları hem de Kazak gelenekleri bakımından akamete uğradığı görülmektedir. Bu konuda en çok etkilenen kurumların başında aile gelmektedir. Ancak bu zamana kadar Kazak örfünde ve Kazakistan Medeni Kanununda evlenmeyle ilgili hüküm ve uygulamaları İslâm hukuku ilkeleri çerçevesinde değerlendiren bir araştırma bulunmamaktadır. Bu çalışma ilgili alanda yapılacak yeni araştırmalara rehberlik etmede ve problemlerin belirlenmesine imkân hazırlamada ayrı bir önem arz etmektedir.

IV. Araştırmanın Yöntemi

Yöntem olarak araştırmamızda, literatür taraması, arşivler, gözlem ve yerleşik gelenekler hakkında bilgi verilmeye gayret edildi. Araştırmanın sonucunda ise nicel olarak durum tespiti, karşılaştırma ve değerlendirmeler yapılarak konu ile ilgili önerilerde bulunulacaktır.

V. Konuyla İlgili Belli Başlı Araştırmalar

Bağımsızlıktan sonra Kazakistan'da dini hayat, dini nikâh ve medeni kanun açısından bilimsel çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Faaliyetlerin nicelik itibariyle artmasına karşın, nitelik yönünden geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Konuyla ilgili literatür tarandığında “Kazakistan Aile Hukuku ile İslâm Aile Hukukunun Mukayesesi” konusunda hem Türkiye’de, hem Kazakistan’da doğrudan yapılmış bir araştırma olmadığı görülmektedir. Ama Kazakistan’da genel olarak dini evlilik hakkında yazılmış olan birkaç çalışma bulunmaktadır. Bunlar:

1. “*Aile İlmihali*”, Muhuddin İsaulu ve Ata As-Sinbati, Almatı, 2011;
2. “*Kazakistan’da Dini Yaşayış*”, Didar Shauenov, Yüksek Lisans Tezi, (AÜİF), Ankara, 2002;
3. “*Kazakistan Topolumunun Dini Hayatında Hadis ve Sünnetin Rolü*”, Şamşat Adilbayeva, Doktora Tezi, (AÜİF), Ankara, 2002.

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE KAVRAMI, TARİHÇESİ VE YAPISI

I. KONUYLA İLGİLİ KAVRAMLARIN ANALİZİ

İnsanlığın yaratılışından bu yana her doğan çocuğun ve insanın bir aileye ihtiyaç duyması ve gün geçtikçe mutluluğu ailede araması yaratılışın bir gereğidir. Aile mutluluğunun iki taraflı olduğuna dikkat çeken İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) şöyle der: “Hz. Âdem’den şimdiye kadar yasal kılınmış ve cennette de devam edecek iki ibadet vardır ki iman ile nikâhtır.”¹ Bu cümle, aile saadetinin ancak sahîh bir nikâhla sağlanacağını beyan bakımından önemlidir. Bir ailenin kuruluşu nikâh (sıhriyet), kan bağı ve süt akrabalığı yollarından biriyle gerçekleşmektedir. İslâm inancında bu dünyadaki mutlu evliliklerin ahirette de sürdürüleceği umulur.

Her milletin oluşumunda ve kültürünün temelinde kendine özgün bazı kavramları bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda Kazak ailesinde geçmişimizde ve günümüzde kullanılan bazı temel kavramlar esas alınarak İslâm’daki aile kavramı ile mukayese yapılmaya çalışılacaktır. Bunun devamında ise İslâm dinine girmeden önce Kazak toplumundaki evlilik akdi, evlilik öncesi ve sonrası yapılan hukuki merasimlere değinilecektir. Daha sonrasında ise İslâm dininin Kazak toplumunda yaygınlık kazanması, gelenek haline gelmesi, İslâm hukukuna ait bazı hükümlerin örfî olarak uygulanması üzerinde durulacaktır.

A. Aile Kavramının Tanımı

1- Lügavî Anlamı

Arapça olarak “üsre” “أسرة” (ç. “أسر”), kelimesi ile ifade edilen aile, hanedan, kabile, boy, akraba ve hısımların² anlamlarına gelmektedir. Aile fertleri için “عائل” filinden türemiş “عائلة” kelimesi kullanılır. Bunun çoğulu ise, “عوائل” dir.³ İlgili kısımda izah

¹ İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimeşkî (ö. 1252/1836), *Reddü'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, II, 258.

² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “Usra” md.

³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “Âile” md.

edileceği üzere Kazakça da ise aile “otbası”,⁴ “jan üya”⁵ ve “semya”⁶ sözcükleri ile ifade edilir.

2- İstılah Anlamı

İslâm hukuk terminolojisinde aile – “الأسرة”, meşrû nikâh akdinin sonucunda meydana gelen karı, koca ve çocuklardan oluşan yuvayı ifade etmekle birlikte kişinin yakın akrabaları, aşireti ve ehli beyti demektir.⁷ Kazakçadaki “otbası”, “jan üya” ve “semya” kelimeleri ise; “aynı çatı altında yaşayan, çoluk-çocuk, evlatlık çocuklar, nikâhlı karı-koca, aynı soydan olan akrabalardan ve süt hısımlığından oluşan kimselerin özel veya genel mülkten ortak faydalanan insanlardan oluşan bir topluluk”⁸ olarak ifade edilir.

B. Kazakça'da Aile Kavramı İle İlgili Kelimeler

Kazaklar arasında “otbası”, “jan üya” ve “semya” sözleri eşit olarak kullanılmakla birlikte buna benzer “şanırak”, “bosaga”, “kerege” ve “üyiçi” gibi farklı birkaç kelimenin de kullanıldığına rastlanılmaktadır. Kazak aile yapısının tarihçesinden ilerde de bahsedeceğimiz için burada konumuzla alakalı olarak İslâm hukuk anlayışı açısından sadece kavramlar çerçevesinde tarihi olarak sınıflandıracaktır.

1- Otbası Sözü'nün Tarihçesi

Aile anlamına gelen otbası kelimesi “ot ve başı” kelimelerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Bu kelimelerden “od” ateş, “bası” ise ucu ve baş anlamlarına gelmektedir. *Otbası* şeklinde birleşik kelime olarak okunduğunda ise ateşin ucu, ateşin yanı anlamlarına gelmektedir. Özünden ve ilk anlamlarından da anlaşıldığı gibi, bu kelimenin şaman kültüründen ve Kazakların henüz İslâm'la tanışmadığı dönemden kaldığı düşünülmektedir. Çünkü eskiden kabile halinde yaşayan Kazaklar ve Orta Asyalı Türk halkları her yere ateş yakar ve etrafında oturur, sohbet eder, ailevi ve başka meseleleri burada konuşurlardı. Her aile kendi ateşini yakar ve orada toplanan insanların çokluğu ile güç kazandığı için yakılan ateşler de önem arz etmekteydi. “Benim ateşim”,

⁴ Ualy ve dğr., *Kazakça Sözlük*, 1016.

⁵ Ualy ve dğr., *Kazakça Sözlük*, 466.

⁶ Ualy ve dğr., *Kazakça Sözlük*, 1143.

⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “Usra” md.

⁸ Ualy ve dğr., *Kazakça Sözlük*, 1016.

“Benim ateşimin yanı” tabirleri kullanılageldi ve "benim ailem" ifadesi zamanla dile ve kültüre yerleşmiştir.⁹

Bununla ilgili Kazakların örfüne yerleşmiş atasözleri ve deyimler bulunmaktadır. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz: “Ocağım param parça oldu.”¹⁰ Bu söz ailesinden olmuş, boşanmış anlamlarında kullanılır. “Ocağının başı sağlam” sözü ise ailesi sağlam, kocası hayatta ve ailesi güçlü anlamlarına gelir. “Ocağının başında” denildiğinde ise bir kişinin ailesinin yanında olduğu kastedilir. Kazak kültüründe aynı ya da benzer anlamda başka birçok deyim ve atasözü kullanıldığı bilinmektedir. Bu tabirler Kazakistanlı Kazaklar tarafından kullanmakta ve aynı zamanda bu kullanımlara Kazak edebiyatında bolca yer verilmektedir. “Yanıp bittiği ateşi tekrar yandı,” “Tütünü yeniden çıkmaya başladı,”¹¹ gibi ocak ve ateşle ilgili deyimlerin kullanıldığı bilinmektedir.

“Otbası” kelimesinin yanı sıra “otan” (vatan) kelimesi de yaygındır. Bu kelimelerin Kazak tarihindeki kullanışı incelendiğinde ise İslâm’a kadarki zamanlarda çokça kullanıldığı bilinmektedir. Toplum anlamına gelen bu kullanım şekli, ateşin etrafında toplanan insanları ve bunların topluca yaşadığı mekânı ifade etmek adına terimleştirildiğinde, “ot-an” (vatan), “orta” (ortam) ve “oshaq” (soba) gibi kelimelerin neticesinde “otbası” kelimesinin ortaya çıktığı bilinmektedir.¹² Bu nedenle bir Kazak atasözünde “Отан – отбасынан басталады», (Vatan ailede başlar) denilmektedir.

Otbası kelimesinin bazı sözlüklerde “aile” olarak da kullanıldığına rastladık. Aile kelimesinin tercümesini otbası olarak göstermiş olan “Qazaq Tilinin Aymaktık Sözdüğü” kitabı bunu doğrulamaktadır.¹³ Fakat aile anlamında şimdiki Kazaklar arasında kullanılmamaktadır ve başka sözlüklerde de bu kullanıma rastlanılmamaktadır.

2- Janüya Sözü'nün Tarihçesi

Aile manasına gelen kelimelerden Jan üya sözlükte “jan (Ruh, can, canlı varlık, canlı) ve üya (kuşun yumurtasından çıktığı yer, insanların dünyaya geldiği mekân)” kelimelerinin birleşmesiyle oluşur ve “aile” anlamında kullanılır. Aslında bu iki

⁹ Ualy ve dğr., *Kazakça Sözlük*, 250.

¹⁰ Ualy ve dğr., *Kazakça Sözlük*, 1018.

¹¹ Ualy ve dğr., *Kazakça Sözlük*, 1044.

¹² Aitbayulu, *Qazaq Til Biliminin Terminologiyalıq Meseleleri*, 166.

¹³ Qaliev, *Qazaq Tilinin Aymaktık Sözdigi*, 27.

kelimenin ayrı ayrı anlamı da aile anlamına gelmektedir. Mesela: Can – Allah’ın can verip insanın dünya hayatına alıştığı ve iki dünya imtihanının başladığı yeri ailesidir. Üya ise Arapça'daki “ismi mekân” yani can verildiği yerin ve vesile olanlarla ilişkinin başladığı nokta ya da kişinin "neslinin başladığı yer" manasındadır. Bununla ilgili, “Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілесің” “Üyada ne görürsen, çıktığında onu yaparsın” gibi Kazak atasözleri vardır. Bu kelimenin çıkış tarihçesi hakkında tam bir malumata sahip olmamakla birlikte Kazak kabilelerinin İslâm’ı kabul ettikten sonraki yıllarda “otbası” sözünün yanısıra “janüya” sözünün de kullanılmaya başlandığı tahmin edilmektedir.¹⁴ Çünkü İslâm inanç esaslarına uygunluğu dikkat çekmektedir. Allah insanın yaratılışı hakkında “*Ey insanlar! Sizi tek nefisten yaratan, ondan eşini vareden ve her ikisinden pek çok erkek ve kadın yaratan Rabbinize karşı gelmekten sakının*”¹⁵ buyurmuştur. Bu ayete göre ilk insan (Hz. Âdem) ve sonra gelen tüm insanlar aynı şekilde Allah’ın üflemiş olduğu ruhtan yaratılmıştır. Ruhun üflendiği yer ise nikahla evlenen annenin rahmidir. Yani ruhun yerleştiği yeri/ana rahmini Kazaklar “üya” olarak nitelendirmektedir. Kazak toplumunda nikahın bu önemine vurgu yapılmak üzere nikâhlı şekilde dünyaya gelmeyen çocukların her ne kadar hakları korunsa bile lider olarak seçilmezler ve genelde insanlar onlarla kızlarını evlendirmek istemezler.¹⁶ Şimdiki Kazak topraklarında yaşayan Kazaklar arasında kullanılışı çok yaygın olmamakla birlikte bazı güney bölgelerinde halen janüya olarak da kullanılmaktadır. Yazılı kaynaklara bakıldığında ise “Janüya” kelimesine daha çok SSSCB’ye kadarki Kazak edebî eserlerinde rastlanmaktadır.¹⁷

3- Şanıрак sözünün tarihçesi

Sözlükte aile kelimesinin karşılığı olarak kullanılan “şanıрак”; evin çatısı demektir. Terminolojide ise şanıрак bir kızın nikâh kurmuş olduğu kişinin ailesini ve kocasının aile fertlerini ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁸ Kazak atasözlerinde ve dualarda yer verilen “Шаңырағымыз биік тұғырымыз берік болсын”, “Ailemiz devamlı ve neslimiz sağlam olsun”. “Шаңырағымыз шайқалмасын”, “Ailemizin geleceği bozulmasın”. “Шаңырағымыз шаттыққа толсын”, “Ailemiz her zaman

¹⁴ Kenjeağmetulu, *Qazaq Halkqının Salt-Dâsturleri*, 5-7.

¹⁵ Nisa, 4/1.

¹⁶ Arginbaev, *Kazaktın Otbasılık Dâstürleri*, 14.

¹⁷ Arginbaev, *Kazaktın Otbasılık Dâstürleri*, 17.

¹⁸ Qaliev, *Qazaq Tilinin Tüsündürme Sözdigi*, 652.

mutlulukla dolu olsun”. “Шаңырағым шаттығым”, “Ailem geleceğim.” gibi sözler ile ailenin önemi vurgulanmıştır.

Bu kelimelerle nerdeyse aynı anlamı taşıyan “bosağa”¹⁹ kelimesinin sözlük anlamı ise; evin girişi, eşiğin yan direğidir. Yeni evlenmiş kız veya erkeğin evliliği “Босағаң берік болсын”, “Yeni kurulmuş yuvan sağlam olsun.” sözleriyle kutlanır. “Kerege” sözlükte evin tabanı anlamına gelmektedir. “Керегең кең болсын”, “Ailen bereketli olsun.” anlamında kullanılmıştır. “Üy içi” tabiri ise kadının nikâhlı kocasının aile fertleri anlamına gelir. “Үй ішің аман болсын”, “Ailen sıhhatli olsun” anlamındaki kullanımı halk arasında oldukça yaygındır.

4- Semya Sözü'nün Tarihçesi

Aile manası için kullanılan bir diğer kavram “Semya”dır. Bu kelimenin Kazakça sözlüklerde XIX. yüzyılın ilk yarısında kullanılmaya başlanan Rusça bir kelime olduğu bilinmektedir. SSCB'nin Kazak topraklarını işgalinde ve Kazak aile örfünün yıkılışında, topluma Rus kültürünü yayma ve yaşatmada kullanıldığı bilinmektedir.²⁰ Otbası, janüya ve şanırak kelimeleri hakkında atasözlerinin çok olmasının yanında “semya” kelimesi hakkında atasözünün bulunmaması bu kelimenin toplum nezdinde kabul edilmediğini göstermesi bakımından dikkat çekmektedir.

II. İSLÂM ÖNCESİ KAZAK AİLE YAPISI

Kazakların bir millet olarak ortaya çıkışı, yaklaşık miladi V. yüzyılda Orta Asya topraklarında bir kabile halinde çoğalmaya başladıkları kaydedilmektedir.²¹ İslâm hilafetinin başında Abbasilerin hakim olduğu VII. yüzyılın son yarısında Orta Asya'ya İslâmiyet'in geldiği bilinmektedir. Bugünkü Almatı şehirinin yakınından geçen ‘Talas’ nehrinin kıyısında Çinlilere karşı “Talas savaşı”²² yenilgisinin sonunda İslâm ile Kazak kabileleri ilkdefa tanışmış bulunmaktadır.²³ Yaklaşık iki yüzyıla yakın bir zamanı savaşlarla geçiren Türk-müslüman orduları ilişkileri yerini bu andan itibaren barışa ve dostluğa bırakmış, kanlı savaşlar son bulmuştur. Bu dönemden itibaren toplum İslâm

¹⁹ Qaliev, *Qazaq Tilinin Tüsündürme Sözdigi*, 122.

²⁰ Öskenbaev, vdğr. *Qogamdıq-Siyasi Ğılımlarga Ranalgan Terminologiyalıq Sözdik*, 29.

²¹ Maxsut, Alpısbayulu, *Qazaq Şejireleri – Tarihi Derek Retinde*, Almatı, 2007, 13

²² Barthold, W, “Taraz” İA, M.E.B., XI, 769.

²³ Gresse, R, *İmperiya Stepey*, 307.

medeniyetini yakından takip etmiş ve Kazak ailevi hukuk kurallarının gelişmesinde ve olgunlaşmasında şairlerin şiirleri, destanlar, örf ve âdetler en önemli faktörlerdendir.

Bu zaman dilimine kadar Orta Asya’da şu andaki Kazakistan toprakları Göktürk Hanlığının bayrağı²⁴ altındaki topraklar çerçevesine dahil bulunmakta idi. Şimdiki Kazakların tarihi ve yer bakımından da Altay dağları ile Hazar Denizi arasındaki Türk devletleri açısından çok önem taşımaktadır. Orta Asya’da yaşayan Türk halkları arasında Gök Tanrı ve Şaman inancı çok yaygın olması açısından toplum halinde yaşayan kabilelerin arasındaki dâva, ilişkiler ve aile kanunları, evlenme, kan, mal ve can davası, âdetleri ve kültürü, dilleri²⁵ buna yatkın olması çok normaldir. Bununla birlikte eski Türkler hava, su, ateş ve toprak gibi tabiat unsurlarıyla²⁶ beraber çoktanrıcılık, ruhlara tapma, Şamanizm, puta tapma, Manheycilik (Manihaizm) ve tek tanrıcılık yaygın olmasına rağmen, son devirlerinde Hıristiyan dinine inananlar çoğalmıştır.²⁷ Orta Asya’da yaşayan Türk kabileler arasında genel olarak Gök-Tanrı inancı ve Şamanizm hâkimdi²⁸ ve Kazak Türklerine bağlı kabileler ve aileler şamanizmin bazı geleneklerini ve inançlarını benimsemiş, ölenleri defnederken elbiseleri ve silahlarıyla defnetmiş ve kabirlerinin başına da yiyecek, mum ve içecek bırakmışlardır. Şimdiye kadar Almatı şehrine yakın mezarlıkların birinde (1969-1970) yıllarında arkeolog K.A. Aqışev tarafından elbiseleri ile gömülü bulunan iki tane “Altın adam” cesedi bulunmuştur. Altın adam denmesinin nedeni ise, elbisesinin ve savaş aletlerinin altından ve gümüşten yapılmış olmasıdır. Toplumun zengin kısmının “altın” ile ve fakir kısmındaki insanların ise normal günlük elbise ile gömüldüğünü göstermektedir. Bu gelenek Budistlerde ve Hristiyanlarda da görülmektedir.

Türkler veya Orta Asya halkı tarihte savaşçı olarak bilinmektedir. Hem beden hem de manevi olarak güçlü oldukları da söylenir. Kazak kabileleri savaşa çıkarken “Я, әруақ қолдай гөр” , “Ua ruh bizi kolla” der ve savaşa çıkmadan önce geride kalan ailelerin korunması için “Ruh”lara adaklar adarlar.²⁹ Böylece ailelerin korunduğuna inanırlardı. Bu inanç Şaman din adamları tarafından yürütülürdü. Şaman adanmak için özel eğitim ve kabiliyetli olmak gerekirdi veya Altay’lı kabilelerin inancına göre aileden

²⁴ Kuntöleuli, *Uranga Şıkkın Baktıbay*, 7.

²⁵ Esin, *İslâmiyet’ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâm’a Giriş*, 11.

²⁶ Nevzat, *TDT ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, İstanbul, ts. 35.

²⁷ Murtaza, *Ata Baba Dini Türkler Niçin Müslüman Oldu?*, 133.

²⁸ Metin, “*Türklerin İslâmiyet’i Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasına Yayılması*”, C.Ü.İ.F.D., 410.

²⁹ Murtaza, *Ata Baba Dini Türkler Niçin Müslüman Oldu?*, 92.

intikal ederdi.³⁰ Bu veya buna benzer bazı geleneklerinden hareketle Şaman aile yapısının kültüründe de ailenin ön planda olduğunu görmekteyiz.

Kazak kabilelerinde sosyal birlik olan aileye, kan akrabalığına büyük önem verilir. Kazaklar soylarındaki yedi göbeğe kadar olan insanları aile olarak saymaktadır. “Soy” birkaç aileyi bir araya getiren, atalar kültürünün birliği ve gücünü bir arada toplayan sosyal bir bağıdır. Yani aralarında kan bağı olan insanların kendi aralarındaki sosyal dayanışması olan bir topluluktur. Aileler bir araya geldiği zaman soylar ortaya çıkar, soylar bir araya geldiği zaman ise “boy” teşekkül eder.³¹ Aralarında dil ve iş birliği, hakemlik, dayanışma ve barınma, ticaret ve anlaşma dâhil bulunmaktadır. Boylar birliğine ise “Budun” denir. Başında Han (Yabğu, Şad, İlteber) bulunur. İl ise boy ve budunların bir Kağan etrafında siyasi teşkilatlanmasını tamamlayarak kabile veya soy olmalarıdır.³²

Kazak Türklerinin ailevi hayatının İslâm aile hukuku ile mukayeseli ve bilinçli olarak olgunlaşma dönemi hakkında şimdiye kadar akademik olarak derlenmiş bir araştırma yapılmadığını görmekteyiz. Araştırmamızın bu başlığında, onuncu yüzyıla kadarki Kazak Türklerinin aile yapısının ilk dönemleri hakkında bilgiler vereceğiz. Araştırma sırasında bazı konuları İslâm gelenekleri ile mukayeseli olarak değerlendireceğiz.

A. Orta Asya Topraklarında Ailenin Ortaya Çıkışı

Orta Asya halkı arasında Kazakların bir millet olarak ortaya çıkması uzun bir süreci kapsamaktadır. Konumuz tarih olmadığı için tarihi açıdan detaylı incelemelere girmeden, aile ile ilgili arkeolojik ve antropolojik araştırmacı, Rus etnoloji uzmanı Türkolog ve etnograf bilim adamı olan Abramzon Saul Matvei’in (ö. 1905–1977) incelemelerine dayanarak bazı bilgiler aktarmakla iktifa edip İslam Aile Hukuku öncesindeki bazı uygulamaların konumuza ışık tutmasına yardımcı olmak istiyoruz. Buna göre Orta Asya’da şimdiki Kazak topraklarında yaşayan halkın aile yapısı ve Kazakların ataerkil aile³³ geleneği milattan önce VII-VIII yüzyıllarda başladı ve

³⁰ Abdüsselâm, *DİA*, “Şamanizm”, md.

³¹ Anadol, *Tarihe Hükümeden Millet Türkler*, 172

³² Anadol, *Tarihe Hükümeden Millet Türkler*, 175

³³ Ataerkillik - Erkek isteğine bağlı bir tür toplumsal aile geleneğinin örgütlenme düzeni. Aile düzeninde erkeğin üstünlüğü fikri oluşturur; soy ve hakimiyet erkeklerindir.

milattan sonra X-XI yüzyıla kadar devam etti.³⁴ X. yüzyıldan itibaren ise küçük (çekirdek) ailelerin ortaya çıkışına tanıklık etmekteyiz.³⁵ Bu aile yapısının değiştiği zaman diliminin Orta Asya topraklarına İslâm'ın geldiği ve yerleşme sürecini tamamladığı dönemler ile aynı olması konumuzun daha da netleştiğini göstermektedir. Bu zaman zarfında toplumun davranışının, din ve inancının, kültür ve âdetlerinin hemen hemen aynı olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle diyebiliriz ki genel olarak toplumda inanç yönüyle Gök tanrı anlayışı hâkim olmasına rağmen, günlük hayatta ve kültürlerinde ise Şamanizm'in hâkim olduğu bilinmektedir. Genel olarak baktığımızda ise şaman kültüründe “ot”, “cin”, “ruh” gibi inanışların ve âdetlerin yapılmadığı takdirde bunlar tarafından azarlanılacağı düşüncesi hâkimdir. Mesela, yeni evlenen gelinin eve girmeden önce ateşe yağ dökmesi, akşam vakti girdikten sonra çöp atılırsa veya ağaç dibinde yatılırsa cinler tarafından çarpılma korkusu, ruhlardan yardım isteme ve onlar adına kurban kesme ve buna benzer başka kültür öğeleri ve bazı gelenekler Şamanizm'e işaret etmektedir.

Şamanizm'in ortaya çıkışı ve Orta Asya halkının bunu benimseme süreci bilinmemekle birlikte Çin, Endonezya, Japonya, Tibet, Avustralya, Orta Asya ve hatta Amerika'da bazı insanlar tarafından benimsendiği görülmektedir.³⁶ Bu nedenle, Kazakların kabile halinde bir millet olarak çoğalma ve milli geleneklerindeki aile yapı özelliklerinin milattan önce VII-VIII yüzyıllarda başladığına işaret etmektedir.³⁷ Bununla birlikte Kazak aile gelenekleri, onun içinde evlilik şartları Şamanizm'den etkilendiği hakkında bazı hususlar üzerinde duracak ve maddeler halinde anlatmaya çalışılacağız.

a) Orta Asya Kültüründe Evlenme

Evlilik, aile kurma ve buna benzer âdetler ve gelenekler insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar zaman zaman değişmiş bazen de kültürler unutulmuş veya unutturulmuştur. Bu başlık altında Altay dağları ile Hazar Denizi arasında yaşayan eski Kazak Türklerinin İslâm'a girmeden önceki bazı aile geleneklerinde uygulanan

³⁴ Saul, *Orta Asya Halkları Tarihi ve Etnografisi*, 28.

³⁵ Saul, *Orta Asya Halkları Tarihi ve Etnografisi*, 34.

³⁶ Samlyak, *Şaman lisheost', Funksya, Mirovezzreniye* (Narod Nijnego Amura), «Nauka», 210.

³⁷ Samlyak, *Şaman lisheost', Funksya, Mirovezzreniye* (Narod Nijnego Amura), «Nauka», 15.

“Dala zandarındaki”³⁸ evlenme merasimi, miras ve evlenme engelleri gibi konular üzerinde duracağız.

Evlenme konusunda ilk talepte bulunan erkekler olmasına rağmen, toplum arasında bazen kızların da talepte bulunduğu görülmektedir.³⁹ Evlenecek damada baba tarafından kızıl kaftan giydirilerek onun bugünden itibaren çok önemli birisi olduğu, aile ve soyunu devam ettireceği bir kızla evlenmek üzere olduğu ima edilmiş olunur. Damada kırmızı kaftan (Kazakça: çapan) giydirme geleneği 19. yüzyılın sonuna kadar Kazak Türklerinin geleneğinde olduğu ve bu geleneğin halen devam ettiği bilinmektedir.⁴⁰ Genelde Kazak kültüründe kaftan giyme geleneği olmasına rağmen buradaki kaftanın “kırmızı” olması önem taşımaktadır. Kırmızı olması evlenecek damadın evlilik hazırlıklarını tamamladığını ve evlenmeye elverişli olduğunu bildirmektedir.

b) Orta Asya Kültüründe Damat

Eski Kazak Türk kabilelerinde, ikinci kabilenin kızın beyendiği damat direk kaçırma yetkisi olduğu bilinmektedir.⁴¹ Bu gelenekte evlenecek damat adayı, daha önceden bir gelin adayının ailesi ile sözlü nişan olsun veya olmasın gizlice kız ile anlaşarak, kız evine getirirse baba da mehrini ödemek zorunda idi. Kızı evine kaçırarak oğlanın babası kızın mehrini ve annesinin süt hakkını öderdi. Ödemediği takdirde oğlanın babadan zorla para veya mal alıp kızın mehrini ve anne süt hakkını ödemesi toplum tarafından normal karşılanırdı. Bu geleneğin Şamanizm’den geldiği bilinmektedir.⁴² Yeni evlenen damat baba evinin yanında, yani aynı mıntıka üzerinde yaşar ve özel malı olmaz.⁴³ Şimdiki gibi ayrı yere veya aileden başka bir mıntıkada yaşama gibi bir durum söz konusu değildi. Evlenince aileden ayrı yaşama XIII. yüzyıldan itibaren başladı bilinmektedir.⁴⁴ Ayrı yaşamama veya başını alıp gitmeme gibi olayların daha önceden neden olmadığı hakkında miras konusunda bahsedeceğiz.

³⁸ Kabileler arasındaki yazılmamış kurallar ve şimdiki deyim ile “Anayassa” diyebiliriz.

³⁹ Adambaev, *Kazaktın Şeşendik Sözdere*, 18.

⁴⁰ Auezov, *Abay Jolu*, I, 189-191.

⁴¹ Sandıbayeva, *Ejelgi jane Orta Ğasırdağı Qazaqstan Tarixi*, 102.

⁴² Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 247.

⁴³ Argınbaev, *Kazaktın Otbasılık Dâstürleri*, s. 75.

⁴⁴ Argınbaev, *Kazaktın Otbasılık Dâstürleri*, 13.

c) Orta Asya Kültüründe Kızın Nişanlanması

Evlenecek damat öncelikle kızın aynı soydan olmamasını önem vermektedir. Daha sonrasında eğer kızı kaçırmadığında, aile büyüklerinden birkaç kişi ile birlikte, kızın ailesine gelir ve burada bir hafta misafir olduktan sonra aile büyükleri gider ve geride damat ve yanındaki birkaç arkadaşı ile kızı getirmek için kalır. Damada kız tarafı hazır olduğunu sözle veya işaret yolu ile anlatır ve kız yakın akrabası veya kendi evinden yengeleri tarafından yolcu edilir. Yolculuğa çıkmadan önce kız “sınsu” şiirini sesli okur. Sınsu, doğup büyüdüğü, karındaşları ile ve başka akrabaları ile vedalaşma babında bir şiir çeşididir.⁴⁵ Böylece baba ocağından ayrılıp, kocasının ocağına giden kızın, çocuk doğup bir yaşını doldurmadan tekrar baba evine ziyaret etmesi katiyen yasak kabul edilmiştir.⁴⁶ Bu geleneğin güney Kazakistan coğrafyasının bazı kısımlarında halen devam ettiği bilinmektedir. Kızını özleyen baba, damadın ailesine; “Kızım ailesini özlemiştir. Gelmesine izin verirseniz bizim tarafımızın müsait olduğunu bildiririz.” şeklinde haber yollar. Kız, yanında yengesi, damat veya damadın kız kardeşi olmak suretiyle baba ocağına ziyarette bulunur.⁴⁷

Bir kıza birkaç erkeğin talip olması veya kızın damat adayı seçme geleneği de bulunmaktadır. Bu gelenek daha çok zengin kızları tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu uygulama şu şekilde olmaktadır: Kız atın üzerinde önden kaçar ve erkeklerden ilk ona ulaşan ve yanaklarından öpen kişi ile evlenir. Bu geleneğin amacı kızın istediği erkeğe sadece yanaklarını öptürerek onunla evlenmeyi tercih etmesidir. Sadece erkeklere değil, kızlara da istediği erkekle evlenme fırsatı verilmektedir. Bu uygulamada kız sadece at üzerinde kovalama ile koca seçmez. Kızın bazı özel yöntemleri ile de bu olay gerçekleşmektedir. Bu konuda XV-XVI. yüzyıllarda yaşayan, Kazak halkının akıl hocası olarak bilinen Jirençe Şeşe'nin evliliğinin kızın isteği üzerine gerçekleşmesi de kızlara verilen bu seçim hakkını göstermektedir.⁴⁸

d) Orta Asya Kültüründe Geline Özel Yurt Yapılması

Gelin henüz kocasının evine gelmeden önce, ailenin büyükleri tarafından seçilmiş olan çok çocuk sahibi, dürüst ve ahlaklı bir aile baba evinin arka tarafına yeni

⁴⁵ Ayıp, *Talbesikter Yer Besiğe Kadar*, 395.

⁴⁶ Ayıp, *Talbesikter Yer Besiğe Kadar*, 419.

⁴⁷ Ayıp, *Talbesikter Yer Besiğe Kadar*, 420.

⁴⁸ Adambaev, *Kazaktın Şeşendik Sözderi*, 18.

gelecek gelin için ev yaptırır. Evi yapan ailenin istediği mal veya ödül damadın babası tarafından karşılanır. Nikâh yapılmadan önce bu eve damadın girmesi yasak sayılır. İslam gelmeden önce ise nikahtan öncesinde birleşmelerine yasak değildi.⁴⁹ Gelin eve ilk geldiğinde, ailenin yaşı büyük hanımı önceden hazırlanmış ateşe yağ döker ve onu koklatır. Müslümanlık yaygınlaşması ile ateşe yağ dökme geleneği kaldırılmıştır.⁵⁰ Bunun gibi gelenekler yaparken damat gelinin yanında olur. Evin kapısından ilk önce damat girer. Eve girdiğinde ise sağ taraftaki duvara yumruğuyla sert bir şekilde vurur ve dışarıya çıkarak “sağlam” der. Kız da eve sağ ayağı ile adımlayarak girer, sol taraftaki duvara vurur ve dışarıya çıkarak “sağlam” der. Bu gelenek kurduğumuz yuvanın devamlı ve sağlam olması inancını ve ateşe yağ dökmek evin içindeki cinleri ve kötü ruhları kovduğu inancını taşımaktadır. Bu nedenle de; “Keregen berik bolsun. - Kurduğun yuva sağlam olsun.” ve “Bosagan berik olsun. - Ailenin direği sağ olsun.” gibi ata sözleri yaygındır.

Bu gelenekler bittikten sonra gelin eve girer ve damadın ailesinden sadece yaşça küçük kızlar ve yengeleri misafir olarak ilk ziyaretine gelirler. Gelin şiir vasıtası ile kendini tanıtır. Böylece gelinin geçmişini dışarıda toplanan insanlar da dinler.⁵¹ Damadın bazı alışkanlık ve istekleri hakkında arkadaşları şiir okur. Bu gelenek gelini tanımak ve yeni geleni aileye alıştırmak amacıyla uygulanır. Bu geleneğin günümüzde bazı bölgelerde halen devam ettiği bilinmektedir. Gelin doğup büyüdüğü ailesinde evlenene kadar misafir olarak kaldığı ve gerçek ailesinin kocasının ailesi olduğu genel anlayışı ve yaşam koşulları da bu yönde devam etmektedir. Bu nedenle kızların miras hakkı bulunmamaktadır. Evlilik hayatına başlayan kızına, babanın gönlünden kopan veya elinden gelen hediye babında bir şeyler vermede serbest olduğu bilinmektedir.⁵²

e) Orta Asya Kültüründe Nikâh

İslâm’da olduğu gibi iki tarafın bir araya gelerek “icab ve kabul” olayı, kızın eve girmesi, ateşe yağ dökmesi ve kapıdan içeri girip sol tarafın duvarına vurduktan sonra “sağlam” demesi evliliğe razı olduğu işaretini vermektedir. Erkeğin kabulü de kızı eve getirmesi ve evin kapısından içeri girip sağ tarafın duvarına vurduktan sonra “sağlam”

⁴⁹ Arginbaev, *Kazakın Otbasılık Dâstürleri*, 9.

⁵⁰ Arginbaev, *Kazakın Otbasılık Dâstürleri*, 9.

⁵¹ Bu gelenek “jar jar” olarak isimlendirilmektedir.

⁵² Kenceağmetulu, *Qazaq Xalkının Salt Dasturleri*, 116.

demesi ile kocanın kabulü gerçekleşmiş bulunmaktadır. Kalın'ın⁵³ verilmesi ve karşı taraftan da alınması ise aile tarafından onayın verildiğine işaret eder. Bu merasimler iki tarafın da istekleri ve anlaşmalarına göre bazen günlerce, bazen de aylarca devam ettiği bilinmektedir. Bu süre zarfında ise damat ve gelin ayrı odalarda kalır. Bütün bu işler, o zamanki resmî sayılmaktadır. Yağni yakın akraba ve dostlardan oluşan şahitler huzurunda gerçekleştiğinden icab ve kabul, şahitler ve eveveynlerinin de izin verilmesi nikah şartları gerçekleş bulunmaktadır.⁵⁴

Erkek tarafı oğullarının şu kızla bu günden itibaren evli olduklarını herkese bildirmek ve duyurmak amacıyla geldiği günün ertesinde “Betaşar”⁵⁵ ismi verilen geleneği uygulur. Betaşar geleneğinin yapılışı şöyle gerçekleşir: Bu dünyadan göç eden aile büyüklerinin ismi anıldığında ruhlarına eğilir ve “selam” der. Hayatta olan akrabalarının hepsini tek-tek tanıtır ve her birinin ismi söylendiğinde örtünün altında duran gelin eğilir ve “selam” der. Bu günden itibaren gelin başında örtü ile gezer. Bu geleneğe aynı “ru” dan olan veya akrabalık hissi duyan hiç kimse katılmaz, fakat merasim bittiğinde gelirler ve merasimde isimleri söylenmez. Çünkü aynı kabileden olan kimseye eğilerek selam verilmez. Bu kızı dışarıdan birisi görünce; “Örtün kutlu olsun.” ifadesini kullanmakla onu kutlar. Bu örtü aynı zamanda evli olduğunun simgesidir. Son olarak da gelinin saçlarının ucuna beyaz bir bez bağlar. Bu merasim bilinir şahsiyetler ve şairler tarafından yapılır.

1) Kızın Babasının Evinde Yapılan Merasim

Aile büyükleri tarafından kızı oğlana istemeye gidildiğinde, damadın ailesine yengeleri kızı gösterir ve kızın iyi huylarını, elinden gelen bazı özel yeteneklerini anlatarak kızı överler. Yenge ne kadar güzel överse damadın ailesi de buna o kadar mal veya para verir.⁵⁶

⁵³ Damadın ailesi tarafından kız tarafına merhir yerine verilen mal.

⁵⁴ Kenceağmetulu, *Qazaq Xalkının Salt Dasturleri*, 117.

⁵⁵ Eskiden bu dünyadan ahirete göç eden ruhlara selam vermek hem onlara boyun eğdiğini, hem de bundan sonra bu ailenin soyunu çoğaltacağına, ailenin kanunlarına bağlı kalacağına, kocasına itaat edeceğine v.s inançlarını bildirmek amacıyla yapılan bir gelenektir. Günümüzde şeklini ve boyutunu değiştirmeden gelmiş fakat İslâm inancına uygun düzenlemeler yapılmıştır. İlerde bu konudan bahsedilecektir.

⁵⁶ Kenceağmetulu, *Qazaq Xalkının Salt Dasturleri*, 118.

2) Oğlanın Babasının Evinde Yapılan Merasim

Kızın kendisi için yapılmış eve sadece yaşça küçük olan kızlar ve bu ailenin gelinleri girerler. Bunun dışında kimsenin girmesine izin yoktur. Gelinin oturduğu yere yakın yerde kaynanası ve kızı istemeye gittiğinde kızı görmek için para veren yaşça büyük olan hanım teyze oturur. Bu teyze etrafına toplananlara kızı över. Bu kadar övgüye layık olan gelini görmek için (hanımlar) bu kimseye hediye vererek kızı görmeye çalışırlar. Böylece kızı öven ve hediye toplayan teyze bu kıza sahip çıkar ve bazı konularda kendisine danışmasına izin verir.⁵⁷

B. İslam Öncesi Orta Asya Kültüründe Evlenme Engelleri

Evlenmek isteyen erkek ve kızın aynı soydan olmaması, yedi göbeğe kadar atalarının birleşmemesi ve süt kardeşi olmaması kabul edildiği için öncesinde bu husus soruşturulur. Bu, iki taraf için de çok önemlidir ve bu konuda titiz davranılır. Böyle olaylarla toplum zaman zaman karşılaşmış ve aile büyüklerinin seçimi ile böyle evliliklere son verilmiştir. Bu gelenek İslamın gelmesi ile başladığı ne kadar bilinir ise de İslam hukukunda böyle bir engelin olmadığını biliriz. Ancak kazaklar göçebi yaşadıkları için evlenmenin sınırların kabileye yönelik geniş tutmuştur.⁵⁸ Bu gelenek Kazak toplumunda günümüzde de devam etmektedir. Yedi göbeğe kadar birleşen veya aynı soydan olan insanlar toplumda birbirlerine akraba ve kardeş olarak algılanmaktadır. Evlenmenin daha çok anne-babanın isteği üzeri olması, doğumdan sonra hemen nişanlama ve kızları 11-12 yaşında, erkekleri 13-14 yaşında evlendirme geleneği de dikkat çekmektedir. Böyle bir evlenme tabî ki iki tarafın isteği ve arzusu üzerine oluyor demek hata olur. Bunların olmasında toplumun kaçınılmaz kanunları mevcuttur. Bu yazılmamış kanunlara bağlı kalmadığı sürece, aile gücünden ayrılma, toplum tarafından dışlanma ve miras hakkını kaybetme v.s gibi sıkıntılardan dolayı da evlenecek yaştaki kimselerin buna karşı çıkma gibi bir durumu söz konusu değildir.⁵⁹

C. İslam Öncesi Orta Asya Kültüründe Mehir (Kalm)

Evlenecek erkek tarafı, kızın babasına onu büyüttüğü için, edepli ve güzel yetiştirdiği için, terbiye ve sanat öğrettiği için ve buna benzer başkada şeyler için

⁵⁷ Ayıp, *Talbesikter Yer Besiğe Kadar*, 365.

⁵⁸ Murtaza, *Ata Baba Dini Türkler Niçin Müslüman Oldu?*, 128.

⁵⁹ Murtaza, *Ata Baba Dini Türkler Niçin Müslüman Oldu?*, 126.

“mehir” vasfında kızın babasına mal verir. Kızın annesine de “anne süt hakkı” adıyla bir miktar para veya pahalı bir hediye verir. Damat tarafından verilen bu mehire İslâm hukukunda “mehr-i muaccel”⁶⁰ denir. Bu, kız tarafına peşin verilmesi şart koşulan mehir dir. Mehrin miktarına gelecek olursak, en az mehr-i misil ile sınırlandırılmaktadır. Bu kıza verilmesi gereken mehir daha önce sadece kızın ailesine verilirken daha sonar kalın ile birlikte kıza da mehir vermeye başlamıştır.⁶¹ Bu demek oluyorki islam aile hukukunun şartları ek olarak işlemeye başlamıştır.

D. İslam Öncesi Orta Asya Kültüründe Hamilelik Dönemi

Gelin hamile kaldığında iğne dikişi yapamaz. Deve eti ve sütünden faydalanamaz. Karnında yavru olan hayvanı öldüremez ve kesemezler. Hava karardığında ise dışarı çıkmaz ve çöp atmazlar. Ayrıca saçlarını dahi kesmeme inancı çok yaygındır. Dikiş dikmemesi, hamile olan kadının karnındaki çocuğun bağırsaklarına dolanarak bağlanma ve hayat tehdidi inancı gereğidir.

E. Orta Asya Kültüründe Aile Geçimi

İslâm henüz gelmeden önce Kazak kabileleri arasında hayvancılık ve idari sanat iyi gelişmiştir.⁶² Kabilelerin ve soyların anlaşamadığı durumlardaki davalar, boşanma ve diğer başka konulardaki davalar “Bi”⁶³ ler tarafından yürütülmüştür. Bi’ler toplumun yerleşik geleneklerini ve âdetlerini hesap ederek bir kanun çıkarırlar ve toplum genel itibari ile bu kurallara uyardı. Yazılı kanunlar olmamasına rağmen toplum bu çerçeveden çıkarsa dedelerinin ruhlarının kendilerini çarpacağı inancını taşımaktaydı.

Kabile halinde büyüyen Kazakların geçimi hakkında yazan bazı araştırmacıların yazdığı belgelerin genelinde şu şekilde bahsedilmektedir: “Kazaklar hayvan otlatır, yazın ve kışın göç ederek hayatlarına devam ederler. Bindikleri atlara özen gösterirler ve gümüşten takılar takardı. Kadınları ise altından yüzük, küpe ve kolye takarlar, gümüşten ise bilezik takarlar ve saçlarının uçlarına tokalar bağlarlardı. Evin halılarını,

⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “Mhr” md.

⁶¹ Kenceağmetulu, *Qazaq Xalkının Salt Dasturleri*, 152.

⁶² Kenceağmetulu, *Qazaq Xalkının Salt Dasturleri*, 168.

⁶³ “Bi”: Kazak kabilelerinin reisine ve sözü geçen tecrübeli şahsına denir.

oturacak ve yatacak battaniyeleri yünden yaparlar, evin bazı eşyalarını da deri eğirmekle yaparlardı.”⁶⁴

F. Orta Asya Kültüründe Aile Mirasının Paylaşımı

Ailede mülk ortaklığı yalnız hayvanlar hususunda geçerlidir. Evlenen erkek veya kız, baba ocağından kendilerine babası tarafından verilen paylarını alır sonra kocası veya karısı ile yeni bir ev kurardı. Baba evi ve geride kalan mal-mülk ise en küçük oğlana kalırdı.⁶⁵ Babanın miras paylaşırma konusunda çok büyük bir rol aldığı buradan anlaşılmaktadır. Babadan miras alabilmek ve aile gücünü arkasında olduğunu hissedebilmek için Kazaklar aile bağlılığına önem verir. İslâm’daki gibi miras taksiminde baba, kız ve erkek gibi ayırım yapmamıştır. Baba gönlünün isteğine göre erkekler arasında paylaşmıştır. Kızların miras hakkı ise evlenmesiyle birlikte verilmektedir. Babanın vefat ettiği durumlarda ise anne tarafından bu görev üstlenilmiş ve büyük oğlu aile adına soy toplantılarına katılmıştır.⁶⁶

İslâm’ın kabulünden önceki Orta Asyalı Kazak Türk kabilelerinin aile yapısı hakkında yazılı metin olarak sadece Batılı seyyah, tüccar ve Batılı bilim adamlarının eserlerinden bilgi edinmekteyiz. Ayrıca Çin Cumhuriyet Kütüphanesinde Orta Asyalı Türkler hakkında yazışmalar ve mektupların olduğu bahsedilmektedir. Bu konuda yazan tüm araştırmacılar şunları kaynak olarak göstermektedir: Fransız Âlimi Grenard’ın *Türkistan ve Tibet* adlı eseri, G. Richard’ın *Tarihte Kadın* adlı eseri ve E. Durkheim’in ise Türk kabilelerindeki aile yapısı hakkında bazı genellemeleri.⁶⁷

III. İSLÂM’IN KAZAK AİLE YAPISINI ETKİLEMESİ

İslâm dininin Kazak toplumuna, kültürüne, yaşamına ve örfüne iki yüzyılı aşkın bir zamanda hakim olduğundan daha önce bahsetmiştik. İslâm’ın Kazak aile geleneğinin tamamını kuşattığı hakkında bir tartışma olmamakla birlikte, eski âdetlerin bazıları şekil ve inancını değiştirerek toplum arasında devam ettiğini ve Türk kabilelerinden olan Jongarların da İslâm’ı kabul etmediğini⁶⁸ görmekteyiz. Geçmişe bakıldığında, X. yüzyıla kadar ve sonrasında Orta Asya halkı arasında İslâm dini daha

⁶⁴ Zhimanov ve Öserov, *Şariattın Kazak Âdet Gurp Zandarına Aseri*, 23-25.

⁶⁵ Musin, *Kazakistan Tarihi*, 75.

⁶⁶ Murtaza, *Ata Baba Dini Türkler Niçin Müslüman Oldu?*, 168.

⁶⁷ Erkul, *Eski Türklerde Aile*, www.tarihtarih.com.

⁶⁸ Bombaci, *Zarubejni Tyurkalogiya*, 184.

çok yaygın olmaya başladığında, Hanefî mezhebinin daha çok benimsendiği bilinmektedir. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkindî (ö. 333/944), Yûsuf Has Hâcib (ö.1077), Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Fârâbî et-Türkî (ö.339/950), Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ (ö. 428/1037),⁶⁹ Ahmed-i Yesevî (ö. 562/1166), Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090), Ebû Muhammed (Ebû'l-Hasen) Sirâcüddîn Alî b. Osmân b. Muhammed b. Süleymân et-Teymî eş-Şehîdî el-Fergânî el-Ûşî (ö. 575/1179) gibi o topraklardan çıkmış olan İslâm âlimleri yazmış olduğu eserler ile tanınmış, tüm Müslümanların övgü ve sevgisini kazanmıştır. Tüm dünya bu alimler vasıtasıyla Orta Asya'yı tanımış ve Orta Asya bu âlimlerinin torunları olarak bilinmiştir.⁷⁰

Araştırmamızın neticesinde, toplumu İslâm'a davet etme ve tanıtmaya hususunda yazılan temel dînî ve edebî eserlerin Karahanlılar zamanında yazılmaya başladığına kanaat getirdik. Bu dönemde eser yazan müelliflerden Yûsuf Has Hâcib (ö.1077), “*Kutadgu Bilig*”, Ahmet Yüknekî “*Atebetü'l-hakayık*”, Ahmed-i Yesevî “*Dîvân-ı Hikmet*”, Hakîm Süleyman Atâ (ö. 582/1186) ise “*Bâkırgâni*”, adlı eserlerini telif etmişlerdir. Sonraki dönemlerde yazılan bazı eserler ise şunlardır: Burhânüddin Rabgûzî (ö. 710/1310) “*Kıyasü'l-enbiyâ*”, Kerderli Mahmûd (ö. ts.) “*Nehcü'l-ferâdis*”, Hüsâm Kâtib (ö. ts.) “*Dâstân-ı Cümcüme Sultan*”, Seyf-i Sarâyî (ö. 796/1394) “*Gülistan*”,⁷¹ Muhammed Bâbü (ö. 937/1530) “*Hatt-ı Bâbüri*”.⁷² Bununla birlikte XIII-XVI. yüzyıllar arasında yazılmış olan “*Muğni'u'l-mürîd*”⁷³, “*Revnaku'l-İslâm*”,⁷⁴ “*Mübeyyen Der Fikh*”⁷⁵ adlı eserler de önemli yer tutar. Bu tür eserler dinin temel meselelerini ve ahlaka ait meseleleri halkın kolay anlayabileceği, ezberlemeye müsait bir usûl ile ve şiir tarzında anlattığı için kabileler arasında daha çok yaygınlık kazanmıştır.

İslâmî ve kültürel eserler telif eden, Kazak toplumundan veya o zamanki Kazak topraklarından çıkmış olan âlimler ve mollaların yazmış oldukları kitaplar, edebiyat

⁶⁹ Alper, *DİA*, “İbn Sinâ” md.

⁷⁰ Kazakistan Müslümanlar Dini Başqarması, *Destürlü İslâm Jauqarları*, 6.

⁷¹ Özkan, *DİA*, “Seyf-i Sarayı” md.

⁷² Konukçu, *DİA*, “Bâbüri” md.

⁷³ Yazarı belli olmayan “Altın orda” hanlığı zamanında yazılmış bir eserdir.

⁷⁴ XV. yüzyılda ilmihal ve nasihat kitabı olarak şiir şeklinde telif edilen bu eserin Zahirüddin Muhammed Babür (ö.12.26.1530) tarafından yazıldığı bilinmektedir.

⁷⁵ Bu eser, Orta Asyalı tüm Müslümanlara Hanefî mezhebinin ameli ve itikadi kurallarını öğretmek maksadıyla ele alınmış bir fikh kitabıdır. Bu eser 2004 senesinde Tanju Oral Seyhan tarafından incelenmiş ve Türk diline çevrilmiştir.

eserleri, şiirler ve destanların, aile geleneğinin İslâm dinine uygun hale gelmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Fakat o dönemlerde Kazak toplumunda sözlü edebiyatın yaygın olması nedeniyle bu devirlerde aile kurallarının geleneği ve örfü hakkında yazılmış özgün edebî eserlere rastlanamamaktadır.

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde X. yüzyıldan itibaren yazılan şiirler ve destanlar aracılığı ile Kazak aile yapısını İslâm'ın nasıl etkilediği ve İslâmî yaşam ile kültürel yaşamın ne kadar birleştiği hakkında genel izahlar yapılacak ve kısmen bazı gelenekler İslâm hukuku açısından değerlendirilecektir.

A. Kazak Topraklarında Yetişmiş İslam Âlimleri

Orta Asya topraklarında X-XII yüzyıllarında yetişen ve İslâmî ilim tahsil eden, elli fıkıh müctehidinin yirmi altısının Kazakistan topraklarında ve kabilelerinden⁷⁶ çıktığı bilinmektedir. XVII. yüzyılda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)⁷⁷ gelene kadarki Kazak toplumunda İslâmî kültürün ve İslâm medeniyetinin gelişmesinde önemli rol oynayan şahsiyetler, yazdıkları eserler, aile ve toplum ile ilgili söylediği sözlere yer verip kazak toplumunun islamdan etkilenmesi hakkında araştırmamıza devam edeceğiz.

IX. yüzyıldan itibaren Kazak kabileleri Müslümanlığı benimseyip kabul ettiğini⁷⁸ ve Kazak Hanlığının kurulduğu XV. yüzyılda ise Kazakların örfi yaşamı ve geleneksel kültüründe yer alıp İslâm'ın genel hükümleriyle uyuşmayan bazı kullanım ve uygulamalardan vazgeçildiği bilinmektedir. Bununla birlikte gerek önceki Kazak toplumunda gerek Kazak Hanları döneminde İslâm hukukunun temelinde yazılı kanunlar çıkartıldı ise de, daha sonraki yıllarda bunlar yok edilmiş ve geleceğe dair delil olacak evrakların hepsinin yok edildiği de net olarak bilinmektedir. Bu nedenlerden dolayı Kazak aile yapısını ve işleyişini net bir biçimde hem tarihi hem hukuki açıdan temellendirebilmemiz için Kazak topraklarından çıkmış olan âlimlerin eserlerine değinmek zorunlu olduğunu düşündük. Dolayısıyla X. yüzyıldan sonra yetişen âlimlerin bazıları zikretmekle birlikte bazılarının üzerinde değerlendirme yapacağız.

⁷⁶ Muminov, *Khanafitskii Mazkhab v İstorii Tsentral'noi Azii*, 10-15.

⁷⁷ Bundan sonra (SSCB) olarak devam edecektir.

⁷⁸ Şokay, *Türkistannın Kyly Tagdırı*, 12.

1. X-XIII. Yüzyılında Çıkan Alimler

Hanefî mezhebinin Orta Asya'da yaygın olmasında ve daha çok tanınmasında büyük katkıları olan alimlerin neredeyse yarısı Orta Asya devletlerinin topraklarında yetişmesi ⁷⁹ hem medreselerin hem de aile ortamının İslâm ile özdeşleştiğini göstermektedir. Bu alimlerin bazılarının isimlerini teberrüken zikredip bunlar arasında aile ile ilgili eserleri bulunanlar hakkında kısa bazı bilgiler aktarmak istiyoruz:

Ebü Nasr (Ebü'l-Kâsım) Zeynüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Attâbî el-Buhârî (ö. 586/1190), Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî (ö. 592/1196), Ebü Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ (ö. 428/1037), Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö. 710/1310), Ebü Muhammed Şemsüleimme Abdülazîz b. Ahmed el-Halvânî (ö. 448/1056), Ebü Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ (ö. 430/1039), Sadrüşşerîa es-Sânî el-Buhârî (ö. 747/1346), Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî (ö. 482/1089), Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merginânî (ö. 593/1197), Ebü Hafs (Ebü Muhammed) Hüsâmüddîn es-Sadrü's-şehîd Ömer b. Abdilazîz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî (ö. 536/1141), Ebü Muhammed Celâleddîn Ömer b. Muhammed el-Hucendî el-Habbâzî (ö.691/1292), Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî (ö. 730/1330), Ebü'l-Fazl Rüknüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Emîrveyh el-Kirmânî (ö. 543/1149), Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 481/1087), Ebü Abdullah Zâhid el-Buhârî (ö. 546/1151), Burhâneddin en-Nesefî (ö. 787/1386), Radıyyüddîn es-Serahsî (ö. 544/1149-50 r.), Ebü Mansûr el-Mâtürîdî es-Semerkindî (ö. 333/944), Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî (ö. 493/1100), Hüsâmeddin Ahsiketi (ö. 644/1247), Ebü'l-Kâsım el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), Âlî el-İsbîcâbi (ö. 480/1087-88), Sirâcüddîn es-Sekkâkî (ö. 626/1229), Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî es-Siğnâkî (ö. 714/1311-1315), Emîr Kâtib el-Fârâbî el-İtkânî (ö. 758/1357) ve Mansûr b. el-Kânî (ö. 775/1373-74).⁸⁰

⁷⁹ Şimşek, *İmam Ebü Hanife ve Hanefilik*, 13.

⁸⁰ Muminov, *Khanafitskii Mazkhab v İstorii Tsentral'noi Azii*, 75.

a) Yûsuf Has Hâcib

Kazakistan'ın eski Balasağun şehrinde yaklaşık 1015 yılında doğduğu bilinmekte olan Yûsuf Has Hâcib asil bir ailenin mensubudur. Toplum arasında ilim, züht, takva ve faziletleri ile meşhur olmuştur. Farsça ve Arapçayı çok iyi bilmekle birlikte kendi zamanında yazılmış eserleri ve siyasi olayları da takip ettiği bilinmektedir. Balasağun da “*Kutadgu Bilig*” adlı eserini yazmaya başlamış, Kaşgar şehrinde de bitirmiştir. Burada hanın huzuruna çıkmış ve eserini okumuş, şiiri çok beğenen han kaleminin kudretini anlamış ve ona “Has Hâcib” ünvanını vermiştir.⁸¹

Kutadgu Bilig destanının altmış ikinci maddesi aile hayatı ile ilgili olmakla birlikte Yûsuf Has Hâcib bu eserinde nasıl evlenilmesi gerektiği ve evlenecek kızda aranacak şartlar, aile hayatı kurmak isteyenlere eş seçme ve buna benzer konularda tavsiyelerden sonra çocukları büyütme, süt anneye verme, terbiye etme ve çocukların anneleri “kadınlar” hakkında yirmi iki başlık altında toplamıştır. Bunların bir kaçını İslâm aile hukuku ile mukayese edebiliriz.

“Evlenmek isteyen kimseler şu **dört nevi kadın** ile evlenirler. Ey erkeklerin ileri geleni! Biri **zengin** kadın ile evlenmek ister. Biri **güzel** olmasını ister ve ona göz diker. Bir başkası **soyu-sopunun** asil olmasını ister ve bu asalet payesi ile iftihar eder. Başka biri de **çok takva sahibi** olmasını arzular ve onu bulunca, kendisini ona derhâl kaptırır.”⁸² der ve bunların faziletleri hakkında bilgi verir.

“**Dört nevi kadın** ile evlenirler.” Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber, ümmetine şöyle buyurmaktadır: “*Kadınla dört özelliği için evlenilir: Malı, soyu, güzelliği ve dini için. Bunların içindeki dindar olanı seç, yoksa hüsrana ve yoksulluğa düşersin.*”⁸³ Hadisi kendi sözleri ile ifade etmekte olduğu anlaşılmaktadır. “**Zengin** kadın ile” demesi ise evlenmede denkliğin kadında değil de erkekte aranacağını göstermektedir. Ancak Hanefî fâkihler “Kefâet” konusunu başka mezheplere göre daha geniş tutmuşlardır.⁸⁴ Hanefî mezhebine göre erkeğin evlenmek

⁸¹ Arat ve dğr, *Kutadgu Bilig*, 5-12.

⁸² Arat ve dğr, *Kutadgu Bilig*, 324-325.

⁸³ Buhâri, “*Nikâh*”, 15; Müslim, “*Rada*”, 53; Mâlik, *Muvatta*, “*Nikâh*”, 21.

⁸⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 375; Aktan, *DİA*, “Kefâet” md.

istediği kadına karşılık altı faktörde denkliğin olması gerekir: 1) Müslüman ve dindar. 2) Soy. 3) Meslek. 4) Hürriyet. 5) Maddi varlıkta. 6) Sağlığında noksan olmamalıdır.⁸⁵

“Süt annesi olarak iyi ve temiz bir kadın tut. Oğlun kızın temiz büyür ve uzun ömürlü olur.”⁸⁶ Buradan anlaşılan, baba, çocuğu dünyaya geldiğinde onun tüm maddî veya mânevî ihtiyaçlarını karşılamakla mükelleftir.⁸⁷ Nikâhlı karısının doğurduğu çocuğu emzirmeme hakkı olduğunu ve süt anne bulma yükümlülüğünün de babaya ait olduğu anlaşılmaktadır. Hanefî hukukçularının bu konudaki görüşüne göre anne, çocuğunu emzirmeye dinen mecbur olup hukuken mecbur değildir.⁸⁸ Buradan şöyle bir anlam çıkmaktadır. Orta Asyadaki Türk devletlerindeki müslümanlar Hanefî mezhebini benimsemişler ve bu vakitlerde süt anne kiralama ve süt kardeşlik olayına pek yabancı gözükmemektedirler.

“Oğul-kızı bilgi ve edep öğret. Bu her iki dünyada onlar için faydalı olur.”⁸⁹ Çocukların eğitimi iki dünyayı kapsamı içine alması ve bilgi ile terbiyenin yanyana gelmesi dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber’e ilk gelen emrin “Oku”⁹⁰ olması ve “Bilenler ile bilmeyenler eşit olur mu?”⁹¹ sorusunun önemine vurgu yapmış ve ebeveynleri de bu konuda uyarmış bulunmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de aile hakkında bilgi verirken daha çok aile bireylerinin dini eğitiminin öneminden bahseder. Bu eğitimin sorumlusu olarak babanın rolü başta gelmektedir.⁹² Bu nedenle din ve dünya eğitimde ve terbiyede, meslek eğitimini babanın, kızın ev işlerinde eğitilmesinde ve öğrenmesinde ise annenin mesul tutulması uygun görülmüştür.⁹³ Bu ve buna benzer aile yapısını değiştiren Hz. Peygamber’in (s.a.s) şu hadisine de değinmiş bulunmaktadır: “Hiçbir baba çocuğuna güzel bir terbiyeden daha hayırlı bir bağışta bulunmamıştır.”⁹⁴

Kutadgu Bilig’de yer alan aile ilişkileri ile ilgili sözlerden bir kısmı da şöyledir: “Yemekte, içmekte kadınları erkeklere katma. Eğer katarsan, ölçüyü kaçıırırlar.” “Kadının aslı ettir. Eti muhafaza etmeli. Gözetmezsen, et kokar ve bunun çaresi

⁸⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-i-Muhtâr*, I, 365; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiye*, II, 65-67.

⁸⁶ Arat ve dğr, *Kutadgu Bilig*, 326.

⁸⁷ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiye*, II, 426.

⁸⁸ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiye*, II, 426.

⁸⁹ Arat ve dğr, *Kutadgu Bilig*, 326.

⁹⁰ Alak, 100/1.

⁹¹ Zümer, 39/9.

⁹² Tahrîm, 66/6

⁹³ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 181.

⁹⁴ Tirmizî, “*Birr*”, 33; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 412. IV, 77, 78.

yoktur.”, “Onlar zahmetle süren ve yetişen bir ağaca benzer ki meyvesi zehirdir. Ona karşı iştiha ve ihtiras besleme.”, “Kadına saygı göster ve ne isterse ver. Evin kapısını kilitle ve eve erkek sokma.”⁹⁵

b) Ahmed Yesevî

Orta Asya’da yaşayan tüm Müslüman Türk milletinin ilim hocası olan Hoca Ahmed-i Yesevî Güney Kazakistan’da şimdiki Türkistan, "Yessi" şehrine yakın Sayram köyünde 1093-1166 yılları arasında yaşadı. Babası onu, ilim merkezi olan Buhara’ya gönderir ve orada Yusuf Hamedani’nin (ö. 535/1140) ders halkasına katılır ve kendisini burada yetiştirir, sonra kendi şehrine döner ve geri kalan hayatını burada geçirir.⁹⁶

Hoca Ahmed-i Yesevî, Orta Asyalı Müslüman Türk milletleri için önemli bir yere sahip olan *Divân-ı Hikmet* adlı eserin sahibidir.⁹⁷ Bu eserinde iki dünya saadeti, insanlığın mutluluğu, takva ve medeni yaşam konularından bahseder. Bu eserinde, insanlara İslâmî yaşamı şiir türünde ifade eden Yesevî; “Büyüklerle, küçüklerle saygı göstermeyerek haya gitti. Bu nedenle ailedeki kız ve kadından saygı düştü.”⁹⁸ der. Aile büyüklerinden utancı imandan saymıştır. Nitekim Peygamberimiz de; “Haya imandandır.”⁹⁹ buyurur. İmansız ailede yetişen kız ve kadınlarda saygının olmayacağını söyleyerek toplumun huzurunun aileden geldiğini bildirmektedir.

Türkler arasında gelişip yayılan ve ilk örneğini Ahmed-i Yesevî’nin *Divân-ı Hikmet* eseriyle veren îmân, ibâdet ve ahlâka dair asgarî bilgilerin genel prensipler mâhiyetinde ele alındığı ilmihâl geleneği, Cibrîl hadîsinde yer alan üç konuyla ilgili sorulara yönelik îzâhın yaygınlaşmasıyla oluşmuştur. Ahmed-i Yesevî, hikmetlerinde bu

⁹⁵ Arat ve dğr, *Kutadgu Bilig*, 327.

⁹⁶ Aliyev, *Qazaq Adebîyatının Tarihi*, 128.

⁹⁷ Yesevî’nin hikmetleri halkın anlayacağı tarzda, serbest hece vezninde söylenmiştir. Yesevî dervişleri, Ahmed-i Yesevî’den sonra aynı tarzda hikmetler söylemeye devam etmişlerdir. Yesevî’nin ve dervişlerinin söylediği hikmetler bir araya getirilerek *Divân-ı Hikmet* ismiyle birkaç kez koleksiyon halinde basılmıştır. Eserin elimizdeki en son baskısında 252 hikmet ve bir münacat yer almaktadır. Bkz: Bilgili, İsmail, “Türkistan’da İlmihâl Kültürünün İlk Örneği Ahmed-i Yesevî’nin Divân-ı Hikmet’indeki İbâdet İlkeleri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sy. 13, Yıl 2019 Bahar, 33-56,.

⁹⁸ Duysenbay, *Hoca Ahmet Yassavi Hikmet Jinagı*, 87.

⁹⁹ Buhari, “İman”, 16; Müslim, “İman”, 57-59.

bilgilere, ahkâm cihetinden değil, dînînin özünü oluşturan ilkeler bakımından yer vermiş, insanların İslâm ile olan bağını sahil bir yolla kurma amacını hedeflemiştir.¹⁰⁰

d) Süleyman Baqırganı

Süleyman Baqırganî (1091-1186) yılları arasında yaşadı. Şimdiki Qaraqalpaq yeri olan Baqırgan şehrinde dünyaya gelen bu müellif halk tarafından "Xaqim ata", "Hakkı bilen dede" olarak isimlendirilmiştir. "Aqırzaman", "Miğrajnama", "İsmail Qıssası", "Bibi Meryam", "Yarım Elma" adlı eserleri bulunmaktadır. Bu eserleri F. Köprülü, N. Mallayev, K. Erarslan, Y. Xaqqulov, S. Rafiddinov, X. Süyünşualyev, B. Kenjebeyev, N. Kelimbetov, T. Qıdır gibi edebayatçılar, tarihçiler ve din adamları incelemiş ve Türk medeniyeti için öneminden bahsetmişlerdir. Bu eserlerin orjinal el yazma hali Kazakistan Milli kütüphanesinde bulunmaktadır.¹⁰¹

Ahiret anlamına gelen "Aqırzaman" eserindeki şiirinin birinde aile hakkında şöyle bir cümle bulunmaktadır: “ӘбуЖәһил оттан тондар киіпкелер, Мұхаммедтің құзыретіне келіп енер, Шапағатты аяма қылма туысым дегей, Одан артық тағы ғажап кереметтері бар.”¹⁰² Tercümesi: "Ebû Cehil ateşten hırkalar giyerek gelir. Muhammedin huzuruna gelip girer ve şefaâtından bizi mahrum etme akrabam der". Akrabalık ve aile bağının ahirette de bir söz konusu olduğunu şiirleri ile anlatan Süleyman Baqırganî, insanın imanı ve yapmış olduğu iyi amelleri olmayınca akraba ve aile fertlerine ahirette Peygamber'in bile yardım edemediğini ifade etmiş bulunmaktadır.¹⁰³

2. XIV-XVII. Yüzyıllarında Yetişen Alimler

14.-17. yüzyıllar arasında Kazak topraklarındaki İslâm'ın hakimiyetinin azalması ve Kazak hanlığının kuruluş dönemindeki aile kültürünün sosyal değişim ile gelişimi hakkında inceleme yapacağız. Şimdiki Altay dağları ile Hazar Denizine kadarki Kazak topraklarında yaşayan Türk boylarının içinde şimdiki Kazak topraklarında yaşayan Kazakların tümü, Kazak Hanlığı kurulduğu vakit Müslüman idi. Kazak

¹⁰⁰ Bilgili, İsmail, “Türkistan’da İlmihâl Kültürünün İlk Örneği Ahmed-i Yesevî’nin Divân-ı Hikmet’indeki İbâdet İlkeleri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sy. 13, Yıl 2019 Bahar, sayfa 33-56, 34.

¹⁰¹ Kazakistan Müslümanlar Dini Basqarması, *Destürlü İslâm Jauqarları*, 63.

¹⁰² Kazakistan Müslümanlar Dini Basqarması, *Destürlü İslâm Jauqarları*, 68.

¹⁰³ Nûh, 71/21.

hanlığından önceki XIV. yüzyıldaki Moğol istilasından etkilenen Müslümanlar arasında İslâmiyetin biraz olsun zayıflamasına rağmen, Özbek Hanı'nın kendi sarayında yaşayan Fazlullah b. Ruzbihan İsfahani, Kazak Hanlarının halen Müslüman olduklarını, nitekim hacca gittiklerini, Kur'ân okuduklarını, çocuklarını okullara gönderdiklerini ve nikâhsız evlenmediklerini¹⁰⁴ yazmıştır.

XV. yüzyılda güneyinde Maverâünnehir, kuzeyinde Altay dağları, batısında Hazar Denizi'ne kadarki topraklarda yaşayan Kazaklar, birlik ve bereberlik içinde olmak için kurulan Hanlığın sevincini çok uzun süre yaşayamamıştır. Kalmukların sık sık saldırımları ve Kırgızların kızkançlığı Kazak Sultanlarının arasında anlaşmazlıklara neden olmuştur. Bu durum yerli halkın İslâm'ı öğrenmesine ve toplumun aile yapısının kökten etkilenmesine tesir etmiştir. Bu zamana kadar Kazaklarda küçük ailelerin nerdeyse olmadığı bilinmektedir. Evlenen çocuklar baba yanında yaşar ve miras verilmezdi. Evli çiftlerin baba yanından ayrı yaşama ve miras hakkı isteme olayı ilk olarak Moğol istilasının başladığı XIII. yüzyıllarında ortaya çıktığı bilinmektedir.¹⁰⁵ Daha sonra bu olay âdete dönüşmüş ve evlenen gençler belli bir müddet sonra, baba ocağına yakın yerde ayrı yaşamaya başlamıştır. Baba tarafından verilen mal, miras olarak algılanmıştır. Bir ailenin köküne, baba ocağına eskiden "Auliyet" denilmekte iken sonraları "Auliyet" yerine "Qara şarırak" sözü kullanılmaya başlanmıştır. "Qara şarıraktı kadirle.", "Qara şarıraktın sahibi." gibi atasözleri kullanımdaki bu değişimi göstermektedir.

Böyle olaylardan etkilenen toplumda ilmî çalışmaların, dinî ve kültürel hayatın zayıflaması nedeniyle, gerek keyfiyet gerek kemmiyet açısından önceki dört yüzyılda yetişen âlimler kadar bilim adamı yetişmemiştir. Bu dönemde yetişen âlimlerin bazıları şunlardır: Burhânüddin Rabgüzî (ö. 710/1310), Kerderli Mahmûd (ö. ts.), Hüsâm Kâtib (ö. ts.), Seyf-i Sarâyî (ö. 796/1394)¹⁰⁶ Muhammed Bâbü (ö. 937/1530).¹⁰⁷

B. Kazak Aile Geleneğinde İslâm'ın Etkisi

İslâm dini Kazak topraklarına VIII. yüzyıllarında gelmesine rağmen insanların âdeti ve yaşamı ile birleşmesinin iki yüzyıla aşkın bir sürede tamamlandığından

¹⁰⁴ Zafirova, *Qazaq Tarihının Maglumatları*, 333

¹⁰⁵ Arginbaev, *Kazakın Otbasılık Dâstürleri*, 13.

¹⁰⁶ Özkan, *DİA*, "Seyf-i Sarayı" md.

¹⁰⁷ Konukçu, *DİA*, "Bâbü" md.

bahsetmiştik. Çünkü, Orta Asya topraklarında X-XVII yüzyıllarda yazılmış olan eserler, destanlar ve vasiyetlerde İslâmî hayat ile özdeşleşerek yazdıklarını yukarıda gördük. Kazak milletinin islâm dinini ulaşımadan önceki eski âdetlerinden olan bazı aile kültür ve örfünün, İslâmî kültür ile değişimin mukayeseli olarak aktaracağız.

1. İslamiyet Sonrası Kazak Tolumunda Aile

Kavramlar bölümünde geçtiği üzere Kazak toplumunda “aile” kelimesi İslâm’a girmeden önceki Kazak kabileleri arasında “otbası” şeklinde; İslâm geldikten sonra “janüya” şeklinde; Rusların işgalinden sonra ise Rusça “semya” kelimesiyle ifade edilmiştir.

Ot ve başı kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen bu sözün kökünün Şaman kültüründen kaldığı bilinmektedir.¹⁰⁸ Müslümanlığı kabul eden toplum ve bazı milli şairler tarafından bu kelimenin yerine ruhun yerleşip büyüdüğü yer anlamına gelen “jan ve üya” sözlerini kullanmaya başlamıştır. Bu da toplumun ve ailenin geleneksel temelini değiştirdiğini göstermektedir.

Eskiden ateşin, yağın ve adrespanın (“Gök altında yetişen ot” anlamında bir otun ismidir.) dumanından cinler korktuğu için ata ruhlarını çarpma korkusundan dolayı aile fertlerine bu otun dumanından koklatılmış.¹⁰⁹ İslâm’ın gelmesi ile bu adet bırakılmayıp devam etmekle birlikte yapılmasındaki amaç ve inanç dönüşmüştür. Şöyle ki güzel, hoş kokulara kötü cinler ve şeytanlar yaklaşamayacağı ve ruhların insanlara zarar veremeyeceği, dirilere nasıl saygı gösterilmekteyse ölümlere de aynı şekilde saygı gösterilmesi gerektiği inancı hakim olmuştur.¹¹⁰

2. İslamiyet Sonrası Kazak Tolumunda Çocuğa İsim Koyma

Çocuğa isim koyma geleneğinde eskiden Kazak toplumunda yeni doğan çocuğa isim vermede herhangi bir anlama bakılmaz, doğduğu gün, ay ve yıla göre veya doğduğu günde birtakım özel şeyler olursa ona göre isim verirlerdi. Mesela; pazartesi doğan erkek çocuğun ismini “Düysenbay”, “Duysen”, “Düysenhan”; kız çocuklarının isimlerini ise “Düysengül”, “Düysegül”; Salı günü doğan çocuğun ismini “Seysenbay”, “Seysenkül”; Cuma günü dünyaya gelen çocuklara ise “Cümabay” ve “Cumakül”

¹⁰⁸ N. Ualy vdğr, *Kazakça Sözlük*, 250.

¹⁰⁹ Kenjeaxmetulu, *Qazaq Halqının Salt-Dâsturleri*, 188.

¹¹⁰ İbn Mâce, “Cenâ‘iz”, 63; Ebû Dâvûd, “Cenâ‘iz”, 60.

koyarlardı. Yağmur yağarken dünyaya gelen çocuğa “Janbirbay” adını koyarlardı. Kurt anlamına gelen “Kaskırbek”; koyun yavrusu anlamına gelen “Kozu korpesh”, devenin yavrusu anlamına gelen “Bota” ve “Taylak”, kış anlamına gelen “Qıstaubay”, çiçek anlamına gelen “Gülbahar”, “Güldana”, “Gülbanu” gibi isimler de koymaktaydılar. Günümüzde bu isimlerle fazla karşılaşılmamakla birlikte, Kur’ân-ı Kerîm’de ismi geçen peygamberlerin ve sahabilerin isimleri, Kazakça lehçesine göre anlam olarak aynı fakat söyleyiş olarak biraz farklı olarak çoğalmıştır. Mesela Yunus – Jünüs, İsa – İsatay, Saad b. Vakkas – Saduakas, Ömer – Omar gibi.¹¹¹

İsim koyma geleneği bazı durumlarda ailenin başına geldiği birtakım olaylar sebebiyle de verildiği görünmektedir. Mesela: Bir ailede dünyaya gelen çocukların doğumda veya küçükken vefat etmesi bir kaç çocuk böyle devam ederse, sonraki doğan çocuklara; “Yaradan bizi çocuklarımızla imtihan etme, dur.” anlamına gelen “Turar” ismini vermiş. İsim koymada, Araplarda ve Türk milletlerinde olmayan, Kazak kültürüne özgün bir gelenek ise, babasının, dedesinin veya ailede önce verilmiş isimleri ikinci kez kız veya erkek farketmez hiçbirine vermezler. Şimdiye kadar aile büyüklerinin ismi ile hitap etmek yerleşik örfte katiyen yasaktır.¹¹²

3. İslamiyet Sonrası Kazak Tolusunda Aile İçi Selamlaşma

Gelinlerin aile büyüklerine eğilerek selam vermesinin şekli, bölgelere göre değişebilmektedir. Gelinin bu şekilde selam verebilmesi için selam verilecek kişi kocasının ailesinden olmalı ve kocasından yaşça büyük olmalıdır. Gelin ile aynı kabileden olanlara bu şekilde selam verilmez. Mesela kocasının abisinin karısı, yani yengesi ile aynı kabileden olursa bu şekilde selam vermez. Kocasının kabilesinden veya başka kabileden olursa, eğilerek selam verir. Eskiden bu gelenek, kocasının ömrü uzun olması için ve büyüklerim gibi olsun diye kocasının sağlığı için yapılırken, daha sonraları amacı değişmiş, şekli ve kuralları değişmemiştir.¹¹³

4. İslamiyet Sonrası Kazak Tolusunda Gelin

Yuakrıda da anlattığımız gibi, yeni evlenen gelin ilk defa kocasının evine girdiğinde “ateşe yağ dökme ve onu koklatma” geleneği İslâm hukuk anlayışına

¹¹¹ N. Ualy vdğr, *Kazakça Sözlük*, 348.

¹¹² Kenjeaxmetulu, *Qazaq Halqının Salt-Dâsturleri*, 173.

¹¹³ Argınbaev, *Kazakın Otbasılık Dâstürleri*, 38.

uyuşmadığı için bazı merasimleri değiştirmiş bazılarını ise tamamı ile reddetmiştir. Toplumun Müslüman olması ile bu geleneğin sadece sağ ayağı ile eve girme adetini devam ettirmiştir. Bir aileden iki erkek aynı anda evlenme olaylarında ise, yaşı büyük olan oğlanın karısı kapıdan, küçük oğlanın karısı ise pencereden eve girdiğı geleneklerle de bazı bölgelerde karşılaşmaktayız. Bu geleneği sürdürenlerin dayanağı ise iki gelinin bir biriyle tartışmadan barış ve huzurlu bir ailede hayat sürebilmeleri amacına yöneliktir.¹¹⁴

5. İslamiyet Sonrası Kazak Tolumunda Nikâh

Kazak toplumunda nikâh anlamına gelen “betaşar” geleneği olmadan taraflar karı-koca ilan edilmemiştir. Eski Kazak destanlarında nikâh olmadan da evleneceğı kız ile kendi evinde veya kızın babasının evinde tek başlarına bir odada kalmalarına veya bir arada bulunmalarına İslâmiyetin gelişi ile birlikte müsaade edilmemiştir. Nikâhın eş anlamı olan betaşar geleneğinin yapılış şeklinden yukarıda bahsetmiştik. İslâm’ın yayılmaya başlayışı ile betaşar geleneği farklı boyutta, İslâm’ın şartlarına göre uygulanmıştır. Mesela ruhlar için saygı duruşu ve “rüku” şeklinde eğilmesi, ateşe yağ dökülerek cinlerden arınma inancı ve beyaz kumaş üzerinde yürüyüp evin içerisine girmekle daha önceki günahların dışarıda bıraktığı düşüncesi gibi İslâm diniyle uyuşmayan yönlerden vazgeçilmiş diyebiliriz.

6. Evlenen Kadının Dansı

Kazak kabileleri arasında “kadının çıplak dans etmesi” hakkında arşivci ve arkeolog A. Margulan’ın (1904-1985) “*Qazaqstan Milli Tarihi*” adlı eserinde bazı bilgiler geçmektedir. Orada, bu dansın ilk Kazak toplumu arasında geleneksel bir oyun olduğu bilgisi yer almakta ve bu oyuna kadınların fakirlikten dolayı katıldığı ve bir mesafenin sonuna kadar çıplak dans ederek gittikleri, ilk ulaşan kadının ise orada bağlı olan devenin üzerindeki pahalı şeyleri dişleri ile çözüp kendisine aldığı söylenmektedir.¹¹⁵ Mukhtar Auezov’un (1897-1961) “Manas” destanında buna benzer bir kıssa geçmektedir.¹¹⁶ Sözlü halk edebiyatında buna benzer bir hikayede şöyle anlatılır: Biz zamanlar uludağın etrafına yerleşen zengin insanlar arasında geçen bir düğünde ortaya çıkan bir kadın; “Büyüklerin gördüğü, bebeklerin çıktığı yerdir.” der ve

¹¹⁴ Arginbaev, *Kazakın Otbasılık Dâstürleri*, 25.

¹¹⁵ Kenjeaxmetulu, *Qazaq Halqının Salt-Dâstürleri*, 131.

¹¹⁶ Auezov, *Manas*, 47.

dans eder. Devenin ipini dişleri ile çözerek deveyi alır gider. Ardından ikinci bir bayan da çıkar ve saçlarını salıverir. Saçları vücudunun her tarafını örten bu kadın da deveyi alır gider. Bu olay karşısında insanlar bu kadını bilgine şikayette bulunur ve bilgin bu şikayetin karşılığında şöyle cevap verir: “Kadının saçları da vücudunun bir parçasıdır.” der ve kadını haklı çıkartır.¹¹⁷ İslam’ın gelmesi ile kocası vefat eden kadınların böyle aile geçimini sağlaması kaldırılmış ve sadaka verilmesi ön görülmüştür.¹¹⁸

7. Tusau Keser/Bebeğin İlk Yürümeye Başlama Töreni

Çocuklar yeni yürümeye başladığında ve 3, 5, 7 yaşına geldiğinde “Tüsau keser” merasimi yapılır. Bu merasim çocukluk yaşından itibaren çocuğun yanlış adımlar atmasını engellemek, başkasının hakkına doğru giden yolları kesmek ve çocuğun aile büyüklerine veya herkes tarafından tanınan iyi haslet sahibi bir insana benzemesi amacıyla yapılır. Bu merasimde okunması için şairler tarafından bir çok şiir yazılır. Söylenen şiirlerin özeti ise, çocuğa dua ve edep ile ilgilidir. Merasimin amacı ve sosyal etkinliği açısından şer’î hükümlere aykırı olmaması sebebiyle bu gelenek günümüzde Kazak ailelerinde devam etmektedir.¹¹⁹ Türkiye’de de yeni yürümeye başlayan ya da zor yürüyen bebeğin ayaklarına kolay kopan bir ip bağlanır, çocuk yürümeye başlayınca bu ip kopar ve herkes o çocuğa çeşitli hediyeler verir. Bu törene "köstek kırma" töreni denilmektedir.¹²⁰

8. Miras

Eski Kazak toplumunda evlenen çocukların aileden ayrı yaşama ve ailelerin de mallarından miras verme gibi bir sorumlulukları olmamıştır. Mesela S. A. Abramzon ve A. Cumgulov ¹²¹ gibi etnograflar bir ailede elliden fazla kişinin bulunabildiğini ispatlamışlardır. Rusların Orta Asya işgalinin ilk yıllarında P. Y. Kushner, Kırgızistan’a seyahatinde, Kazakistan topraklarından geçerken bazı aile fertlerinin sayıca çok olduğunu ve eski geleneğin devam ettiğini kaydetmiştir.¹²² Türkmenler ve Tatarlarda da XIX. asrın sonuna kadar bu aile geleneğinin saklandığı ve Yakutlar arasında bir ailede

¹¹⁷ Turequlov vdğr, *Qazaqtın bi Şeşenderi*, 48-49.

¹¹⁸ Kenjeaxmetulu, *Qazaq Halqının Salt-Dâsturleri*, 133.

¹¹⁹ Kenjeaxmetulu, *Qazaq Halqının Salt-Dâsturleri*, 186.

¹²⁰ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/konya/kulturatlasi/kostek-kirmak>

¹²¹ Arginbaev, *Kazakın Otbasılık Dâstürleri*, 9.

¹²² Gornaya, Kirgizya, 68. Bkz: Arginbaev, *Kazakın Otbasılık Dâstürleri*, 9.

125 kişinin yaşadığı belirtilmiştir.¹²³ Buradan babanın malı çocuklar arasında paylaştırmadığı sonucuna varılmıştır.

Bu nedenle, Kazak kabileleri Müslümanlığı kabul etmeden önce ve daha sonraki yıllarda baba mirası hakkında söz etmek mümkün değildir. Çünkü eskiden Kazaklarda baba mirasının paylaşırma olayı olmadığını ve bu gelenek islamın gelmesi ile son bulduğu bilinmektedir.¹²⁴ Ailelerin çoğunda, baba ikinci oğlu evlenmeden önce, evlenen birinci oğlana kendi malından gönlünce verir ve oğul da baba evinin yakınlarında yaşar. En küçük oğlan ile birlikte yaşayacağı için geride kalan herşey bu oğlana kalır. Böylece ölmeyen önce oğullarına malını dağıtmış olur. Çocuklar henüz evlenecek yaşa gelmemiş ise malın hepsi büyük oğlana kalır ve kardeşlerini evlendirmekle ve malından vermekle yükümlü olur. Anne evlenirse miras alamaz. Anne evlenmeyecek ise hangi oğlanla birlikte yaşamak isterse malın büyük çoğunluğu bu oğlana verilir. Kazak geleneğinde erkeğin kızlarına ve eşlerine miras verilmez. Kazaklar egemenliğini aldıktan sonra miras konusunda medeni kanun özel yer verilmiş ve kızlar ve eşler miras hakkını yazılı olarak istemediğini beyan edinceye kadar hak sahibidir.¹²⁵ Yazılı olarak mirastan vazgeçmez ise, baba mirası eşit olarak tüm çocuklarına dağıtılır.

Eski Kazak örfünde güçlü olan biri, zayıf olan birin ezer veya eziyet çektiğinde, bu kimse eziyet eden şahısın evinden çıkan külü karıştırır ve evin etrafına dağıtır böylece evin etrafı küle pislenirmiş. Komşuları bunu görünce; “Bu aile günah işlemiştir.” der ve bu olayın nedenini toplum halinde çözmeye çalışırlarmış. Bu külün atılması olayının ise Şaman inancında “Cinlerin külde yaşadıkları” esas alınarak miras ve ganimet paylaşımında göz önünde tutulduğu bilinmektedir.¹²⁶

C. Aile Büyüklerinin Vefatı

1. Vefatı Duyurma

Vefat eden birisinin haberini “duyurma” görevi ilk sırada yer alır ve bu haber hiç kimsenin incitmeye gücü yetmediği biri tarafından ailesine duyurulur. Aile tepkisine karşı duyarlı ve olayı doğru bir şekilde anlatan bu kimseye ailenin kin gütmemesi için böyle şahıslara müracaat edilmiştir. Eskiden bu görevi yapanların vefat edenin ailesi

¹²³ Momodski, *Orta Asya Gezisinden Hatıralar*, 187-188.

¹²⁴ Arginbaev, *Kazakın Otbasılık Dâstürleri*, 18.

¹²⁵ Kazakistan Cumhuriyeti, Anayasası, 1046. md.

¹²⁶ Kenjeaxmetulu, *Qazaq Halqının Salt-Dâstürleri*, 186.

tarafından öldürülmesi olaylarına sıkça rastlanırmış.¹²⁷ “Doğan kimse için ölmek de farzdır.” anlamında atasözünün yaygın olmasına rağmen bu gelenek yani duyurma işlemi yerleşik örf olarak varlığı devam ettirmiştir ve halen de devam etmektedir.

2. Cenaze Defin Merasimi

Mecburiyetlik durum söz konusu olmadıkça, vefat eden kişi örfi geleneğe göre, bir gece ve iki gün bekletilir. Meyyiti yıkayınca kadar ailesi yanına girmez ve Kur’ân okunmaz.¹²⁸ Uzaktaki akrabaları ve dostlarının da cenazesine katılabilmeleri ve mezarına bir avuç toprak atabilmeleri için bu gelenek yüzyıllardır devam etmektedir.¹²⁹ Bu gelenek şer‘î naslarla çelişmemek kaydıyla, müslüman olan toplumun genel örfüne göre değerlendirilmiştir. Ahiretlik olduğu kesinleşen bir kimsenin defininde olabildiğince acele edilmesi gerektiği tavsiye edilmiştir.¹³⁰ Cesedi toprağa vermede bekletmemek evla olup meyyiti bekletme haram değil mekrûh¹³¹ olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle evin yanında bir çadır yapılır ve meyyit orada bekletilir. Bu sürede meyyit yalnız bırakılmayıp yanında sürekli yaşlı amcaları veya aileden en yakın olanlar bekler. Çadırın yapılması insan cesedinin pis olduğu için değil,¹³² kokusu ev halkını rahatsız etmemesi, akrabalarının vedalaşması ve meyyiti yıkamada kolaylık sağlanmasındadır. İki gün içinde gelip de geri gitme imkanı olmayanlar ve başsağlığı için gelenler için sofralar hazırlanır. Herkes sevab amacıyla bu sofradan yemek yer fakat sadece vefat eden kimsenin karısı hayırlı durumu devam ediyor ise bu yemekten yemez.

3. Cenaze Adına Sadaka Dağıtmak

Aileden yaşça büyük olan birisi vefat ettiğinde geride kalan ailesi tarafından merhumun cenazesine gelen fakir veya zengin gözetmeksizin herkese ipekli kumaş ve para dağıtılır. Herkes tarafından tanınan ve yaşça büyük birisi vefat ettiğinde kendisine özgü tabi olan eşyaları, elbiseleri, pahalı gümüş ve altınları yakınlarına dağıtılır. Bu gelenek ve uygulamanın temelinde toplumda var olan; “Ölen şahsın ruhu çıplak gezer.” inancının olduğu bilinmektedir.¹³³ Daha sonraları ise gelenek aile büyükleri tarafından

¹²⁷ Makin, *Saltındı Sakta Dasturindi Daripte*, 153.

¹²⁸ İbn Âbidîn, *Reddü 'l-Muhtâr*, I, 402.

¹²⁹ Kenjeaxmetulu, *Qazaq Halqının Salt-Dâsturleri*, 274.

¹³⁰ Ebû Dâvûd, “*Cenâiz*”, 38; bkz. Salim Ögüt, *DİA*, “Ölü”, md.

¹³¹ Eşref Alî et-Tehâvî, Zafer Ahmet et-Tahânevî, *İ'lâü's Sünen*, Çev. İbrahim Tüfekçi, VI, 235.

¹³² Ebû Dâvûd, “*Cenâiz*”, 20.

¹³³ Kenjeaxmetulu, *Qazaq Halqının Salt-Dâsturleri*, 272.

merhumun sadakası olarak uygulanagelmıştır. Bu adet İslâm'da aynısı olmamakla birlikte, vefat eden kimsenin zekatının verilmesi¹³⁴ olarak geçer fakat zekatın ne ile verileceği müslümanların inisiyatifine bırakılmıştır. Bu âdet Kazak Türklerinde X. yüzyılda Yûsuf Balasagun'un (Yûsuf Has Hâcib) *Kutadgu Bilig* adlı eseri yer almaktadır. Onun verdiği bilgilere göre Vezir Ay-Toldı vefat ettiğinde oğlu Ögdülmüş de cenaze aşında fakirlere gümüş ve ipekli kumaş¹³⁵ dağıtmıştır.

VI. SSCB İŞGALİ ve AİLE YAPISINA YETKİSİ

Rus İmparatorluğu yüzyıla aşkın bir mücadelenin sonucunda, 19.02.1731 yılında Kazak Hanlığını ile bazı şartlar üzerinde birleşeceğini beyan ederek Rus topraklarına, Orta Asyalı Türk Cumhuriyetlerinin topraklarına ve onun içinde de Kazakistan topraklarına hâkim olmayı başarmıştır. Başta anlaşmaya dayanan milletler arası dayanışma, daha sonraki yıllarda işgal ve sömürüye dönüşmüştür. Rusların işgalci ve sömürgeci yüzü öğrenildiğinde ise artık geç olduğunun farkına varılmıştır.¹³⁶ İlk başlarda Ruslar işgal ettiği topraklara iyice hâkim olabilmek için anlaşmalara sadık kalmış ve iyi geçinmiştir. Hıristiyanlaştırma veya İslâm'ı zayıflatma süreci ise XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır.¹³⁷ Bu vakitten itibaren bazı kanunlar ve kurallar çıkarmaya başlayan Rus hükümeti kendi kanunlarını burada uygulamaya başlamış ve Kazak hükümdarların, Bi'lerin, gelenek ve örfi kanunlarını yok saymıştır.¹³⁸ Bu kanun çerçevesinde, Kazak milletinin geleneği, örfü ve dini inancını yıkmak için iki yüzyıla yakın çalışmaların neticesinde Kuzey ve Orta Doğu Kazaklarının dilini, kültürünü, aile geleneklerini ve dini inançlarını belli oranda unutturmayı başarmıştır. Günümüzde bu bölgelerde yaşayan Kazakların birçoğunun dinden uzak bir yaşam sürdüğü bilinmektedir. Diğer taraftan batı ve güney bölgelerinde yaşayan Kazakların inancını tamamıyla yok etmeye gücü veya zamanı yetmemiştir. Çünkü günümüzde bu bölgelerde halen aile gelenekleri uygulanmakta ve bağımsızlık sonrasında İslâmî eğitim veren kurumların varlığı bu bölgelerde gözükmemektedir. Genel olarak Kazak toplumunda konuşulan Rusça, hâkimiyetini halen sürdürmektedir. Kazakçayı hiç bilmeyenlere ise Kazakistanın kuzey ve orta doğu bölgelerinde rastlanmaktadır. Toplumunu dilden,

¹³⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 185.

¹³⁵ Dilâçar, *Kutadogu Bilig İncelemesi*, 107.

¹³⁶ Şokay, *Türkistanın Kılı Tagdırı*, 130.

¹³⁷ Ongarov, *Qazaq Mdeniyeti Jane İslâm Qünduluqtari*, 23.

¹³⁸ Bozkır, Orenburg ve Batı Sibirya bölgelerindeki Valiliğin yönetim kuralları, 07/05/1868. № 169 bildirim, 5

kültürden ve dinden ayırmaya çalışan Rus hükümetinin kötü amaçlarına ulaşabilmek için Kazak ailesine müdahaleyi şu üç aşamada gerçekleştirdiğini görmekteyiz.

A. Toplum Üzerinden Çekirdek Aileye Hâkim Olma

SSCB'nin Yosif Vissarionovich STALİN (1878-1953) başkanlığı döneminde, kendisine aşırı derecede bağlı olan burjuvaziye ve solcu düşünceye hâkim Filipp Isaevich Goloshchekin (1876-1941) 1923-1939 yılları arasında Kazakların yönetim kurumunda başkanlık yaptı. Kendi döneminde Kazaklara eziyet ve işkence yapan, ileri gelen din adamlarına ve milliyetçilere idam cezası veren bu yönetici 1932-33 yıllarında 3 milyona yakın Kazakistanlının kıtlıktan ölmesine sebep olmuştur.¹³⁹ Kıtlık vaktinde birçok Kazak benliğini, amacını, geleneklerini kaybetmiş, küçük aileler açlıktan yok olurken büyük aileler ise parçalanmış ve Moğolistan, Çin, İran, Pakistan, Türkiye ve Avrupa ülkelerine kaçmıştır.¹⁴⁰ Günümüzde bu ülkelerde yaşayan Kazak aileleri ile Kazakistan'da yaşayan aileler arasında pek çok fark vardır. Mesela nikâh olarak algılanan “betaşar” geleneği, aile büyüklerine saygı amacıyla gelinin yaptığı “selam” işareti geleneğini vs. bazı gelenekleri sürdürmemişlerdir.

Gördüğümüz gibi, SSCB işgal ettiği ülkelerin ilk başlarda toprak veya mal mülklerine değil de insanların düşüncelerini değiştirmeye ve onlar gibi düşünmelerini sağlamış daha sonra son çare olarak kıtlık uygulanmıştır. Bunlarla birlikte eskiden uygulanagelen bi'lerin ve mollaların toplum üzerindeki etkisini yok etmek maksadıyla Ruslar; “Allah yok” diyenlere iş vermiş ve her sabah işe başlamadan içki ikramına icabet etmeyenler de işten atılmıştır. Bozkır, Orenburg ve Batı Sibiryâ bölgelerindeki valiliğin yönetim kuralları, 07.05.1868. № 169 bildirim 18 sayfasında ise “Kazaklar dinsiz ve uydurma bi'lerinin hükümlerinden bahseder. Bu sadece bir hikâyeden ibarettir.” der. Böylece toplumun inancını, gururunu kırarak işgal ettiği topraklardaki insanlara eziyet, işkence ve idam cezası uygulayarak hükmetmişlerdir.

Bütün bunların yanı sıra, XV. yüzyılda Kazak Hanlığını ve çıkarılmış olan kanunları yok etmiş veya Moskova merkezli arşivlerde saklamaktadır. Çünkü herkes tarafından bilinen Kazak Hanı, Jangirulu Tauke Han (1635-1715) tarafından hazırlatılan “Jeti jargı” adı verilen kanuni düzenlemede, Bi'ler heyeti, mektuplar ve cezaya

¹³⁹ Şokay, *Türkistanın Kılı Tagdırı*, 245.

¹⁴⁰ Joldasbaev, *Qazaqstan Tarihi*, Mektep Yayınları, 16.

çarpıtılmış kimseler hakkında edebi eserlerde bilgilere rastlasak bile bu kanunların orijinaleri halen bulunmamaktadır.

B. Yayınlar Üzerinden Aileyi Bozma ve Hükmetme

Rusların işgal ettiği topraklarda, yani Orta Asya’da yaşayan Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Tatarlar ve Karakalpakların Müslüman olması nedeniyle 1790 yılında Verevkin Mixail İvanoviç (1732-1795), 1792 yılında ise Aleksey Vaselieviç Kalmakov (ö. 1804) tarafından Kur’ân Kerîm Rusçaya tercüme edilmiştir. Kırım’da Kur’ân ve Peygamber hayatı hakkında yazılan bir çok kitap Rusça olarak Rus hükümeti tarafından çıkartılmış ve Kaspî (Hazar) denizi kıyısındaki yerli halka ve işgal ettiği Müslüman devletlerdeki yerli halkın zihinlerine hakim olana kadar dağıtmıştır.¹⁴¹ Bu proje kapsamında Tatar mollalardan faydalanan Ruslar, onları yukarıda saydığımız ülkelere hoca olarak göndermiş ve Arap hocalardan vazgeçip sadece kendilerinin hazırlamış olduğu Rusça yazılı metinlerin okunmasını sağlamıştır. Bu vakte kadar Orta Asyalı halk “Arap” harflerini kullanırdı. 1929 yılında “Latin”, 1940 yılında ise “Kiril” harflerini kullanma emri Stalin tarafından verilmiştir. 2017 yılında ise Kazakistan hükümeti tekrar Latin harfine geçme kararı almış durumdadır.

Kazak ailesini içinden bireysel ve sosyal yönden etkilemek amacıyla 1905 yılında “Özgür Kadın”, 1925 yılında “Toplumda Kadın Eşitliği”, 1945 yılında “Toplumda Kadının Yeri” adlı dergiler çıkarılmıştır. 1965 yılından günümüze kadar “Kazakistan Kadınları” adıyla çıkarılan yayınlar ise halen devam etmektedir. 1940 yılından itibaren SSCB’nin işgali altındaki devletlerin hepsinde, Yosif Vissariyonovich Stalin’in (1879-1953) Moskova, № 125689 “Savaşa giden erkeklerin yerine kadınlar çalışmak zorundadır. Çocukları ise kreşlere gönderilsin.” şeklindeki talimatı üzerine tüm kadınlar ilk defa sosyal ortamda çalışmaya başlamış ve ailedeki her fert devlet kurumlarında yetişmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren; “Toplumda ve sosyal ortamda kadın erkek ile eşit olmalı, evin reisi sadece erkek değil kadında olabilir.” düşüncesini yayabilmek amacıyla bu ve buna benzer dergilerde makaleler yayınlandığı ve bazı sonuçları elde edildiği bilinmektedir.

¹⁴¹ Gusterin, “Pervi perevodhik i pervoye izdaniye Koran na russkom yazıke”, *İslâmovedeniye* №1, 88.

C. Kanunlar Üzerinden Aileyi Parçalama Faaliyetleri

Ruslar'ın Orta Asya'ya 1731 yılında anlaşmalı olarak birikmesinin arka planında bu topraklara hükmetme ve imkanlarını sömürme amacı taşıdığını artık herkes bilmektedir. Bu gerçekleri bundan 50 sene önce söyleyenlere idam cezası verilmiş veya sürgün edilmiştir. Toplumun düşüncesine hâkim olma günü bekleyen Rusların 100 yıla aşkın bir süre boyunca sosyal faaliyetleri gizli yürüttükleri anlaşılmaktadır. 1868 yılında Orenburg ve Batı Sibiryaya Genel Kurmayı ve valilerin görevi olarak kabul edilen № 169 kanunu uygulanmaya başlanınca 1870 yılında Kazakistan'ın batısında yer alan Mangıstau şehrinde Rusların bu politikasına karşı D. Taciulu ve Y. Tilenbayulu tarafından bir ayaklanma gerçekleştirilmiştir.¹⁴² Batı Kazakistan'da yaşayan Kazakların ayaklanmasını bastırmak, başka bölgelerdeki Kazakları susturmak, dini idare ve okul yerlerine tamamıyla hâkim olmak için 1870/03/26 tarihinde "Müslüman okullarının hukuki üstünlüğünü sağlayan kanunlar değiştirilip, Müslüman medreselerinde okuyan Kazak çocuklarına Rusça öğretilmesi ve Kazaklar arasında Hristiyanlığın yayılmasına sağlayacak faaliyetler yapılmıştır. Bu dönemden itibaren Jetisu bölgesinde 1891 yılında 64 okul ve medresede 1251 öğrenci; 1895 yılında 74 okul ve medresede 9086 öğrenci; 1897 yılında 88 okul ve medresede 12835 öğrenci; Buna ek olarak Sırdarya bölgesinde ise 1892 yılında 1497 okul ve medresede 12835 öğrenci; 1895 yılında 2409 okul ve medresede 28898 öğrenci vardı.¹⁴³

Böylece her ailede Rusça konuşulmaya ve Ruslara özenilmeye başlanmıştır. Toplum içinde sosyal alanlardaki etkinliğinin yanı sıra, bireysel olarak ailelere de tesir etmesi bu ve buna benzer uygulamalar sayesinde olmuştur. Aile geleneğini ve nizamını değiştirebilmek için de 1926 yılında Moskova'da toplantıda "Nikâh, Aile ve Bakımı" adlı kanun, Rusya merkezli meclisi genel kurulu toplantı başkanı M. Kalinin¹⁴⁴ tarafından imzalanmış ve uygulanmıştır.

Aile kanunu 1928 yılında Kazakistan'ın o zamanki başkenti Kızılorda şehrinde, halkın okuyabildiği "Arap harflerine" Nurumulu Atbas tarafından tercüme edilmiş ve Kazakistan basım evi tarafından basılmıştır. Bu kanun yeni evlenenlere ve devlet dairesinde çalışanlara bedava dağıtılmıştır.

¹⁴² Joldasbaev, *Qazaqstan Tarihi*, 83.

¹⁴³ Sabitov, *Mektebi i Medrese u Gazaxov*, 16-17.

¹⁴⁴ Mikail İvanoviç Kalinin (1875-1946), 1926 yılından itibaren Sovyetler Birliği Komünist Partisi Politbüro üyeliğini yapmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA EVLİLİKLE İLGİLİ GENEL ÇERÇEVE

Herbir devletin aile hukuku ile ilgili medeni kanunu, toplumun en temel esaslarını ayrıntılı olarak ele alır. Her devletin temelini ve kanunlarını kuran ve yöneten o devletin veya milletin insanlarıdır. Bir milletin medeni kanunları toplumun ihtiyaçlarına göre değişebilir ve bazen de temelden yeniden yazılabilir. İslâm hukukunun temeli Kur'ân'dan ve sünnetten geldiği için bazı kurallar değişmez ve yok sayılması imkânsızdır. Açık veya net olmayan bazı kaideler mezhep âlimleri ve İslâm hukuk uleması tarafından netleştirilmiş, sistemleştirmiş ve yürürlüğe konmuştur. Bu sistem günümüzde bazı İslâm devletlerinde mezheplerin belirlemiş olduğu çerçevede uygulanmaktadır.

Orta Asya devletlerinin içindeki Kazak milletinin ortaya çıkışı ile hanlık kurulmuş ve bu dönemde Kazak toplumunun yaşamı ile ilgili bazı cezalar ve aile geleneğinin temelini oluşturan bir kanun hazırlanmıştır. Kazak Hanlarında Jangirulu Tauke Han (1635-1715) tarafından hazırlanan bu kanun “Yedi kanun” adı ile bilinmektedir. Daha sonra bu kanunun orijinali yok edilmiş olup sadece sözde kalmıştır. Rusların işgalinden sonra 1926 yılında Kızılorda şehrinde “Nikâh, Aile ve Bakımı” hakkındaki kanun çıkartılmış ve toplumun temel düşüncesini ve milli duygularını yok sayarak bu kanunu zorunlu olarak uygulatmıştır. Bu kanun gereği boşanma yasağı, devlet dayrelerinde nikahı olmayanların nikahı tanılmayacağını ve kadınların evden dışarıda çalışmaya, kadınların hakları erkeklerin hakları ile aynı olduğu hakkındaki “Nikâh, Aile ve Bakımı” hakkındaki kanun 1991 yılında Kazakistan bağımsızlığını ilan edinceye kadar kullanılmıştır. Daha sonra ise bağımsız bir devlet olarak 1998 yılında “Nikâh ve Aile” hakkında medeni kanun hazırlanmıştır. Bundan 15 sene sonra 2011 yılının 26 Aralık'ta, “Nikâh ve Aile Medeni Kanunu” (№ 518-IV) düzenlenmiş ve 2012 yılının Ocak ayının 7'sinden itibaren resmi olarak Kazakistan Medeni Kanunu “Nikâh (Karı-Koca) ve Aile” adı ile yürürlüğe konmuştur. Aile ile ilgili medeni kanun 7 bölümden, 33 başlıktan ve 283 baptan oluşmaktadır. Bu kanunda ilerleyen dönemlerde 19 defa ekleme ve değişiklikler yapılmıştır. Son olarak da 2017 yılı 11 Temmuz'da № 91-VI meclis kararı ile yeni bir değişiklik yapılmıştır. Biz çalışmamızda medeni kanunun bu son halini kaynak olarak kullanacağız.

Evlenecek çiftler devlet nezdinde sadece nikâh akdinin yapılmasına önem verirken, örfi olarak da imam nikâhına ve Kazak kültürüne özgü geleneklerin yerine getirilmesine ve yazılmamış kanunlara dikkat etmektedir. Bunun sonucunda da iki tarafın evliliği toplum olarak kabul edilmektedir. Evliliklerine medeni kanunda veya dinde herhangi bir yasak veya engel bulunmamasına rağmen gelenekler yapılmadığında veya yazılmamış kanunlar yerine getirilmediği durumlarda ailesi veya toplum tarafından bu iki çiftin nikâhı kabul edilmemekle birlikte boşanmaya zorlandıkları da bilinmektedir. Bu durumun din veya medeni kanun ile bir ilişkisi olmamaktadır fakat toplum tarafından zorunlu olarak bilinmektedir.

Bu bölümde Kazakistan Cumhuriyetinin medeni kanununda ve yerleşmiş örfte yer alan evlilik aşamalarını ve iki tarafın da yapması veya yapmaması gereken durumları İslâm aile hukuku ile mukayeseli olarak inceleyeceğiz.

I. KAZAKİSTAN MEDENİ KANUNUNDA EVLİLİKLE İLGİLİ MADDELER

Kazakistan Cumhuriyeti Medeni Kanunu'na(KCMK) evlenmek isteyen iki tarafın devlet dairelerine giderek kendi istekleri ile evlenmek istediklerini yazılı bir şekilde beyan etmesi ve nüfus cüzdanı gerekmektedir.¹⁴⁵ Bu istek üzerine Devlet tarafından nikâhlarının devamlılığını araştırmak üzere bir ay (30 gün) süre tanınacak¹⁴⁶ ve bu süre sonunda da “evlenebilir” veya “evlenemez” kararı verilecektir. Bu karara bağlı olarak nikâh kıyılır ve devlet tarafından bu nikâhı tescil için bir “nikâh cüzdanı”¹⁴⁷ verilir. Bu kararın sonucunda verilen nikâh cüzdanı iki tarafı da aynı anda bağlayıcı ve evliliklerinin şهادetidir. Devlet tarafından yapılacak olan nikâhlar devlet dairelerinde veya nikâhın yapıldığı özel düğün salonlarında devlet görevlisi tarafından uygulanarak¹⁴⁸ orada hazır bulunan şahsiyetler huzurunda evlilikleri ilan edilir. Şimdi bu nikâhın devlet tarafından geçerliliğini İslâm aile hukukundaki geçerliliği ile mukayese edeceğiz.

¹⁴⁵ Kazakistan Cumhuriyeti'nin devlet tarafından verilen hizmet aktılarının 2. ek, 3. başlık.

¹⁴⁶ Kazakistan Cumhuriyeti, *Nikâh ve Aile Medeni Kanunu* 13. bap, 2 fıkra. (Bundan sonra sadece maddeler ve fıkraları verilecektir)

¹⁴⁷ KCMK, 177. mad.

¹⁴⁸ KCMK, 14. mad, 1. fıkra.

A. Evliliğin Tarifi ve Mahiyeti

1. Evliliğin Tarifi

Kazakistan Cumhuriyeti'nin Nikâh (Karı-Koca) ve Aile Medeni Kanunu'nda evlenme veya aile kurma konusunda şöyle bir tarif bulunmaktadır: “Nikâh; karı-koca arasındaki mal veya özel mal olmayan, kanun ile yükümlülükleri ortaya koyan, aile kurmak amacı ile K.C. Medeni Kanunundaki şartlara aykırı olmaksızın iki tarafın isteği ve anlaşması ile yapılan erkek ile kadın arasındaki eşit hukuki birlikteliktir.”¹⁴⁹ Bu tarife bakıldığında devlet nezdinde nikâhın ibadet veya milli bir amaç olarak kullanılmadığı, aksine biri diğerinin zenginliğine bakmadan kanuni şartları uygulayarak eşit hak ile birlikte yaşamasını öngörececek bir anlaşma olarak görülmektedir. Bu durumda sanki İmam Şafî'nin (r.a) anlayışı tercih edilmiş ve buna göre de nikâh sadece dünyaya mahsus alış-veriş gibidir ve nikâhta ibadet anlayışı olmadığını söylemektedir.¹⁵⁰ Hanefi hukukçuları ise, nikâhı iki cins arasındaki cinsel akit ve bu akdin neticesinde ibadet olarak değerlendirmişlerdir.¹⁵¹ Nitekim nikâhın rükun ve şartlarını yerine getiren insanlar için ahirette bir ecir olduğu hususunda Hz. Peygamber şu hadisi ile Müslümanları uarmaktadır: “Sizden biriniz evlendiğinde ona sadaka sevabı vardır.”¹⁵² Kazakistan bölgesinde Hanefi mezhebinin yaygın olması hesaba katıldığında nikah akdinin vasıflandırılmasında bu mezhebin etkili olmadığı söylenebilir.

2. Evliliğin Mahiyeti

Evlilik bir nevi sözleşmenin neticesinde erkek ve kadının birbirlerinden yararlanması, ortak hayat ve nesillerini devam ettirmek için kurulan bir bağ olarak tarif edilmiştir.¹⁵³ Bu nikâhla kurulan bağ ile erkek ve kadının ömrünün sonuna kadar, ölüm gelinceye kadar birlikteliklerini devam ettirmesidir.¹⁵⁴ Bu beraberliğin dini bir anlaşmaya dayandığını söyleyebiliriz. Nikâh, hukuki yönden evlenme çağına giren herkese (erkek ve kadına) eşittir. Yani herkesin evlenme hakkı vardır. Bu hususta dinî veya ahlakî yönden ise farz, vacip, sünnet veya haram gibi dini hükümler verilmiştir. Bu yüzden diyebiliriz ki nikâh dini anlaşmaya dayalı hukuki bir anlaşma nezdinde meydana

¹⁴⁹ KCMK, 1. mad, 26. fıkra.

¹⁵⁰ Zencânî, *Tahrîcü'l-fürû'*, 195.

¹⁵¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, II, 258.

¹⁵² Müslim, “*Zekât*”, 53.

¹⁵³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l kadîr*, II, 339.

¹⁵⁴ Serahsî, *el-Mebcut*, çev. Akşit, IV, 358.

gelir. Çünkü nikâhın sadece din görevlileri değil devlet görevlileri tarafından ve dini bir mekânda değil de devlet dairelerinde de yapılması uygun görülmektedir.¹⁵⁵ Kazakistan’da şu anda evlilik esnasında taraflarca öncelikle örfi gelenek uygulanır. Bunun akabinde ise dini nikâh yapılır. Sonraki günde devlet dairesine giden eşler nikâh belgesi ve resmi nikâhlı olduklarını gösteren belgeyi yazılı olarak bildirirler. Bu uygulamanın yazılı veya sözlü olarak onaylandığı bilinmemekle birlikte medeni kanunda yasaklayıcı da bir madde bulunmamaktadır.

B. Evliliğin Meydana Geliş Şartları

1. Tarafların Evlilik Talepleri

İslâm’da evlenmek isteyen taraftarın biri diyerine, şahitlerin huzurunda evlenmek istediklerini dile getirir yani “icab” da bulunur. Akabinde bunu ikinci taraf “kabul” ederse evlilik meydana gelmiş olur.¹⁵⁶ İslâm hukukuna göre iki tarafın irade beyanlarının sadece dille söylenmesi yetiyorken devlet nezdinde ise icab ve kabul yazılı olarak ifade edilmektedir.¹⁵⁷ Kazak tarihinde ve edebiyatında toplumda evlenmek isteyen erkekler değil de kızlar tarafından erkekleri seçme olayı, fıkıh tabiriyle ise "icab"ın daha kadınlar tarafından yapılması çok dikkat çekmektedir.¹⁵⁸ Aynı Hz. Muhammed’in kızın Hz.Ali ile evlendirmesi ve Şuayb (a.s) kızlarının “Bu adamı bizim için çoban tut”¹⁵⁹ demesinin anlatıldığı “Bizi bu çoban (Hz. Musa) ile evlendir demelerinde olduğu gibi. Göçebe yaşayan Kazaklar geleneklere bağlılığın her zaman korumuş ve aile fertlerini bu bağlamda yaşamaya teşvik etmişlerdir. Bu nedenle Kazak toplumunda her şeyden önce gelenekler ön görülmektedir. Geçmişe yani baba kültürüne bağlılığı bildirmek amacıyla günümüzde daha çok nişan üzerine evlilikler kurulmaktadır.

2. Tarafların Evlenmeye Ehil Olması

Evlenecek iki tarafın da akl-ı selim olması ve bülûğ yaşına girmiş olması gerekir ki bu da, başkalarının iznine veya onayına ihtiyaç duymadan karar alabilen birey olduklarına işaret eder. Bunun için hem erkeğin hem bayanın akıllı olması ve bülûğ yaşına girmiş olması şart koşulmuştur. Akıl hastalığı olan insanların evlendirilmesi

¹⁵⁵ OHAK, 40-51. md.

¹⁵⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, V, 16.

¹⁵⁷ 13. md.

¹⁵⁸ Auezov, *Abay Jolu*, I, 156.

¹⁵⁹ Kasas, 28/26.

sadece velileri tarafından gerçekleştirildiğinde sahih olarak değerlendirilir ve velilerinin izni olmadan kendi başlarına nikâh yapmaları geçerli sayılmaz.¹⁶⁰ Bu konuda Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesinin 9. Maddesinde şöyle bir kaideye rastlamaktayız: “Mecnûn ile mecnûnenin bir zarurete mebnî olmadıkça nikâhları caiz değildir. Zaruret bulunduğu takdirde hâkimin izniyle nikâhları velileri tarafından akdolunur.” Buna benzer veya akli yerinde olmayan birinin evlilik şartları hakkında KCMK’da bir kaideye rastlayamadık. Yaşla ilgili ise medeni kanunda erkek veya kadın ayırmaksızın evleneceklerin 18 yaşından yaş almaları yeterlidir.¹⁶¹ Aksine 1926 yılındaki Aile kanununda 18 yaşı tamamlamak gerektiği¹⁶² bildirilmiştir. Osmanlı Hukuk Aile Kararnamesi’nde evlilik yaş sınırı hakkında; “Ehliyyet-i nikâhı haiz olmak için hâtıbın 18 ve mahtûbenin 17 yaşını itmam etmiş olmaları şarttır.”¹⁶³ denilmiştir. KCMK’da yaşın bazı özel durumlarda indirilebileceği ve asgari yaşın en fazla 2 yaş kadar indirilmesi tarafların rızası ve velilerin yazılı ifadesi ile gerçekleşebileceği bildirilmiştir.¹⁶⁴ Biri 18 yaşından yaş alır, ikinci ise evlilik yaşına girmediği durumda ise velisinin yazılı ifadesi ile izin verilir.¹⁶⁵ Bunun dışında tarafların ehliyet konusunda şartları bulunmamaktadır. Hanefî Hukukçularından Ebu Hanife ve Ebu Yusuf bu konuda evlilik yapacak taraflar temyiz gücüne sahip ve ergenlik çağına giren herkez aile kurmaya tam ehildir. Değer üç mezhep ise akıl ve bâliğ olan kadınlar velileri aracılığıyla evlenebilir.¹⁶⁶

3. Taraflar Arasındaki Şartlar

Evlilik aşamasına giren iki taraf, mal ve sağlıkla ilgili şartlarını isteklere göre medeni kanunun çerçevesinde ekleyebilirler. Bu şartların hâkimin huzurunda kabul edilmesi için noterden onay alınması gerekir. Bu onay kanuni evrak olarak değerlendirilir.¹⁶⁷ Bu şartlar duruma göre şekil ve değeri kendi önemini göstermektedir. Mesela: “Eğer boşanırsak çocuklar bende kalacak.” veya “Şu kadar servet vereceksin.” gibi devamlılık arz eden şartlar olduğu gibi zaman veya bir olaya bağlı şartlara da izin

¹⁶⁰ Aydın, *İslâm Osmanlı Aile Hukuku*, 23.

¹⁶¹ 10. md., 1. fıkra.

¹⁶² 1926 yılındaki Aile Medeni Kanunu, 3. başlık, 5. md.

¹⁶³ OHAK, 4. md.

¹⁶⁴ 10. md., 2. fıkra, 2. başlık.

¹⁶⁵ 10. md., 2. fıkra, 5. başlık.

¹⁶⁶ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 42.

¹⁶⁷ 39. md.

verilmiştir.¹⁶⁸ Bu evlilik şartları evlenmeden önce yapılabildiği gibi evlendikten sonra da isteyenlerin herhangi bir şartı, evlilik anlaşmasına eklemelerine izin verilmiştir.¹⁶⁹ İcab ve kabulden önce tarafların sağlık kontrolünden geçmesi ve sağlığa ilişkin rapor hazırlanması ve genetik uyumluluğu hakkında danışmanlık sadece ikisinin izini ile yapılır. Bununla beraber tıbbi raporların gizli tutulacağı bildirilir.¹⁷⁰ Taraflar gerek duymadığı halde buna ilişkin bir şey söz konusu olmaz. Tıbbi hastalığın dışında genetik uyumsuzluk Kazaklar arasında şimdiye kadar görülmemiştir. Çünkü Kazaklarda aynı kabileden ve yedi kuşağa kadar olan akrabalarla evlenmeme geleneği uygulanmaktadır.

Taraflar arasındaki şartlara aileleri açısından baktığımızda “başlık parası” ve “anne süt hakkı” uygulaması şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Başlık parasının miktarı şart olarak belli olmamakla birlikte emsal mehir dikkate alınmaktadır. Anne süt hakkı hususunda da belirlenmiş herhangi bir miktar yoktur. Damadın ailesinin verdiği razı olunur.

Bu şartlara İslâm hukukunun bağlayıcılığı açısından baktığımızda icab ve kabul esnasında öne sürülen şartlar sahih, fasit, boş (lağv) veya batıl olarak farklı hükümlerle değerlendirilmektedir.¹⁷¹ Şartların oluşum değerinden hareketle şer’î hükümlere ve toplumun geleneğine aykırı olmadığı müddetçe kabul edildiği sonucuna varmaktayız. Mesela: Erkek evlenecek kıza, evlenirse annem ile birlikte yaşayacağız veya kız erkeğe, evlenirse beni bu şehirden başka şehre götürmeyeceksin derse bu şart geçerli olmakla birlikte akit sahih, şartın kendisi batıldır. Çünkü evlilik akdi yapılırken bazı şartlar bağlayıcı nitelikte olabilmektedir. Evlilik anlaşmalarını bağlamayan ve şer’î delillere aykırı olan bazı anlaşmalar ise geçerlilik hükmünü yitirir. Evlilik akdi ise devam eder. Mesela: Tarafların biri veya ikisi aynı anda evliliği bir zaman dilimine bağlayacak olursa, bu şartlar bağlayıcı olmayıp evlilikleri gerçekleşmiş olur.

Geleneksel olarak evlilik akdinde tarafların aileleri tarafından yapılan şartlar sadece başlık parasını kapsamaktadır. Başlık parası da genellikle kızın beyaz eşyasını ve çeyizini karşılamak için alınır. Bu nedenle Kazak geleneğinde beyaz eşya almak kızın ailesine yüklenmiş bulunmaktadır. Böylece kızın ihtiyaçlarına ve faydasına harcanacağı için evlenen kızın rızası söz konusu olmamaktadır. Başlık parası alınıp ve kızın beyaz

¹⁶⁸ 41. md., 2. fıkra.

¹⁶⁹ 40. md., 1. fıkra.

¹⁷⁰ 12. md.

¹⁷¹ Mavsîlî, *el-İhtiyar*, IV, 326.

eşyasına veya çeyizine kullanılmadığı durumlarda veya kız, başlık parasının ailesine vermesine razı olmadığını bildirdiği durumlarda ise mehir olarak değerlendirilmemektedir.¹⁷² Mehir nikâh akdinin rükünlerinden olmamakla birlikte malî sonuçlarındandır. Yukarıda saydıklarımız gerçekleştiği durumlarda, mehir eşittir başlık parası demek uygunluğunu korur. Bu nedenle evlilik şartları uygunluğuna göre değer kazanmaktadır.

4. Vekil Aracılığı İle Evlenme

Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nun 13. maddesinde nikâhı kıyılacak tarafların ikisinin de mutlaka nikâh meclisinde olmaları gerekmektedir. Ancak, tarafların biri hasta veya hapiste olması durumunda, yetkili kişilerin beraberliğinde evlenecek tarafların katılımı ile nikâh kıyılır. Evlilikte tarafların biri devlet tarafından alıkonulmadıkça nikâh meclisine katılması şarttır. Evlilik sözleşmesine tarafların biri katılmadığı durumlarda nikâh gerçekleşmez.¹⁷³ Bu nedenle evliliklerdeki vekâlet uygulamasının sadece İslâm hukukunda olduğu söylenebilir.¹⁷⁴

Hanefî fıkhında âkil olan ve bülûğ yaşına girmiş olan iki taraf kendileri evlenebileceği gibi vekil aracılığı ile de evlenebilir. Vekil aynı anda iki tarafı da temsil edebilmektedir. Ukbe b. 'Amir'den (ö. 58/677) gelen rivayette, Hz. Peygamber bir adama: “*Seni filanca kadınla evlendirmeme razı mısın?*” diye sormuş. Adamın “evet” demesi üzerine, kadına da; “*Seni filanca erkekle evlendirmeme razı mısın?*” diye sormuştur. Kadın da “evet” deyince, onları birbiri ile evlendirmiştir.¹⁷⁵ Bu nedenle temyiz gücüne sahip olan her Müslüman erkek veya kadın nikâhta tarafların birine vekil olarak evlendirme görevini üstlenebilmektedir. Vekil olarak kendini tanıtmayı ve beyanda bulunması şarttır.

İslâm hukukunda evlenecek kimseler vekil tayin ederken, aynı şekilde velinin de nikâh esnasında olmayıp vekil tayin etmesi mümkündür.¹⁷⁶ İslâm hukukunda bir kimse kendisini evlendirmesi için başkasına vekâlet verirken edep ve hayâsına güvenerek

¹⁷² Döndüren, “Mehir” md. *Şamil İslam Ansiklopedisi*, IV, 110.

¹⁷³ 13. md., 1. fıkra.

¹⁷⁴ Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, 78.

¹⁷⁵ Ebû Dâvud, “Nikâh”, 31.

¹⁷⁶ Serahsi, *el-Mebcut*, V, 21.

vermiş olmaktadır ki, bunu da büyüklere karşı gençlerin saygısı kapsamında değerlendirmişlerdir.¹⁷⁷

5. Nikâhın Devlet Dairelerinde İcrası (kısılması)

Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nun 13. maddesinin birinci fıkrasında; “Nikâhı kısılacak tarafların (karı-koca) bizzat kendilerinin ilgili devlet dairesine gitmeleri mecburidir.”¹⁷⁸ kaydı bulunmaktadır. Medeni kanunda gerek dinî, gerek resmi nikâhın veya geleneksel evlilik törenlerinin uygulama sıralamasında yasaklayıcı bir madde bulunmamaktadır. Bu nedenle şu anda evlilik yaparken iki taraf ilk önce örfi geleneğe yer verir. Örfi gelenek uygulandıktan sonra din görevlisi tarafından dini nikâh kısıılır ve sonraki günde ise devlet dairesine gidilerek nikâh belgesi ve resmi nikâhlı olduklarının yazılı olarak icrası yapılır. Nikâhı kısılacak tarafların nikâhlarının devlet dairelerinde veya dini bir mekânda yapılması, İslâm hukukunda nikâhın şartlarından biri değildir. Ancak, evliliğin ciddiyetini bildirmek hem evlendiklerini ilan etmek amacıyla insanların çok toplandığı mekânlarda yapılması ve nikâh hutbesinin okunması da Müslümanlar arasında müstehab bir amel olarak uygulanmaktadır.¹⁷⁹ Evliliğin şartlarından sayılmadığı ve nikâh bir akde benzetildiği için mekânın nerede olduğuna önem verilmemektedir. Daha sonra nikâhı devlet dairelerine taşıyan Osmanlıların 1917 tarihinden itibaren hem dini hem de resmi nikâhı uygulamaya başladığını görmekteyiz. KCMK 13. maddesinin birinci fıkrasında; “Resmi nikâh sadece devlet dairelerinde kısılacaktır.” ifadesine yer vermektedir. Nikâhın devlet dairelerinde resmi olarak yapılmasının amacı daha sonraki boşanma, nafaka veya aleniyet gibi evrak ile yükümlü işlerin yerine getirmesidir. Resmi nikâh olmadığı durumlarda, taraflar arasındaki buna benzer sorunları mahkeme işleri yerini bulamayacağını bilmesidir.

6. Tek Evlilik

Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nda evlenme engellerinden biri 11. maddede; “Nikâhlanmak isteyen iki taraftan birinin daha önce başkası ile nikâhı olması” şeklinde ifade edilmiştir. Bu nedenle bir şahsın aynı anda iki kişi ile nikâhlı olmasına izin verilmemektedir. İslâm hukukunda Kur'ân-ı Kerim'in Nisâ

¹⁷⁷ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 265.

¹⁷⁸ 13. md., 1. fıkra.

¹⁷⁹ Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku*, 247.

süresinin dördüncü ayetine göre erkekler için dört evliliğe kadar izin verilmektedir. İslâm hukuku dört evliliğe izin verirken şartlar ve görevler de yüklemiştir. En önemlisi de erkeğin eşler arasında adaletli muamele etmesidir. Bu konu hakkında Hz. Peygamber; *“İki karısı olup, birini diğerine tercih ederek, birini bırakıp diğerine büsbütün meyleden kimse kıyamet günü vücudunun düşük tarafını çekerek veya bir tarafı felçli olarak mahşere gelir.”*¹⁸⁰ buyurmuştur.

İslâm hukukunda erkekler için bir evlilik esas olmakla birlikte dört evliliğe kadar ruhsat verilmiştir. Dört evliliğe izin verilmesinin nedenleri hakkında şunları söylemek mümkündür: İslâm, ahirete kadar devam ettiği için bazı durumlarda veya savaş olan ülkelerde kadınların sayısı erkeklerin sayısından daha fazla olabilmektedir. Böyle durumlarda kadınların korunması, tecavüze uğramalarının önlenmesi, geçimlerinin sağlanması ve zinanın önlenmesi için erkeklerin birden fazla kadınla evlenmeleri zaruri olabilmektedir. İslâm tarihinde bunun gibi durumlarda, yöneticiler tarafından erkeklerin birden fazla kadınla evlenmelerinin istendiği bilinmektedir. Bazı durumlarda kadınların kısır olması, doğurma yeteneğini kaybetmesi ve yaşının ilerlemesi ile cinsel isteğinin yok olması durumunda birden fazla evlilik erkekleri zor durumlardan alıkoymaktadır. Bununla birlikte tek evlilik kanununu kati bir şekilde uygulayan ülkelerde zinanın ve genel evlerin çok olduğu bilinmektedir. İslâmın birden fazla evliliğe izin vermesi insan fitratına uygun bir hükümdür demek doğrudur.

Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'ndaki zorunlu tek evlilik kuralının aksine, İslâm hukukuna uygun olarak Kazakistan toplumunun geleneğinde ve örfünde de çok eşlilik veya dört kadınla evlenme uygulamasının var olduğu bilinmektedir. Bir Kazak atasözünde; *"Baş başına koca nerede? İkişer, dörder bir koca ile etinin."* demişlerdir. Kazaklar arasında çok evliliğin XIV-XVIII yüzyıllarda yaygın olduğu bilinmektedir.¹⁸¹ Çok evliliklerde Kazaklar eşlerden herbirine farklı isimler vermişlerdir. Birinci eşe "Bâybişe", ikincisine "Tokal", üçüncüsüne "Naksüyer" ve dördüncüsüne de "Akkoltık." denilmektedir. Kazak örfünde yer alan dört eşin farklı şekilde ifade edilmesinin bu dönemlerde yani XIV-XVIII yüzyıllarda dile yerleştiği tahmin edilmektedir. Kazak örfündeki bu gelenek 1926 yılında SSCB'nin "Nikâh, Aile ve Bakımı" hakkında çıkardığı medeni kanuna kadar çok yaygın olmuştur. Bu medeni

¹⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, "Nikâh" 23. IV, 73.

¹⁸¹ Kenjeağmetulu, *Qazaq Halkının Salt-Dâsturleri*, 89-95.

kanununun ikinci bölümün altıncı başlığında; “Nikâhlanacak erkek veya kadının her biri dini veya kanuni evli olmaları halinde ikinci defa evlilikleri ispatlanırsa evrak verilmeyecektir.” maddesine yer verilmiştir.

Kazak Edebiyat dilinin temelini hazırlayan, şair, yazar, mütercim ve filozof olan Kunanbay oğlu İbrahim (1845-1904), halk arasında bilinen ismiyle Abay, on dört yaşına geldiğinde ilk evliliğini babası Kunanbay’ın seçtiği kendinden iki yaş büyük olan Dilda (ö. 1924) isimli kızla yapmıştır.¹⁸² İkinci evliliğini ise kendi isteği ile Aygerim (1856-1918) isimli kızla 1874 yılında gerçekleştirmiştir.¹⁸³ Üçüncü evliliği ise, abisi Ospan’ın vefatından sonra küçük çocukları ile yalnız kalan Erkejan (1858-1927) ile Âmengerlik¹⁸⁴ yolu ile yaptığı evliliğidir.¹⁸⁵ Kazaklar arasında meşhur olan bu yazarın yaptığı evlilikler ve halk arasında geçmişte uygulanan benzer evlilikler tıpkı İslâm hukukunda meşrû olduğu gibi Kazak örf ve geleneklerinde de çok evliliğin yaygın olduğunu gösterir. Başka bir deyişle bahsedilen benzer uygulamalar, Kazak örf ve geleneklerinin İslâm hukukundan etkilendiğini veya İslâm hukukuna göre şekillendiğini gösterir.

C. Evlenme Engelleri

İdari kanunlardaki evlenme engelleri erkek veya kadın ayrımı yapmaksızın her iki cinsi de kapsamaktadır. Ayrıca bu kanunlarda yer alan engeller sürekli veya geçici olarak değil genel olarak ele alınır. KCMK’da evlenme engelleri hakkında beş madde sayılmaktadır. Bu engellere evlenmesi ya da evlenilmesi yasak olan kişiler şu şekilde sıralanabilir:

- 1) Hemcins insanlar (Erkek erkek ile kadın da kadın ile evlenemezler)
- 2) Nikâhlı kadın veya erkek
- 3) Yakın akrabalar
- 4) Evlatlık edinilen çocuklar ile evlenmek

¹⁸² Auezov, *Abay Jolu*, I, 240-242.

¹⁸³ Auezov, *Abay Jolu*, II, 55.

¹⁸⁴ Âmangerlik: Kişinin, vefat eden kardeşinin karısı ile Nikâhlanmasına denir.

¹⁸⁵ Auezov, *Abay Jolu*, II, 144.

5) Mahkeme kararı ile tıbbi “deli” raporu olan insanlar.¹⁸⁶

On birinci maddenin ikinci, üçüncü ve beşinci fıkrasının kapsamı hem belirsiz hem geçici bir durum arz etmektedir. Biz, İslâm hukukunda olduğu gibi bunların iki kısmında açıklanması gerektiğini düşünmekteyiz. KCMK’da yer alan evlenme engelleri bu şekilde olmakla birlikte Kazak toplumunda günümüze kadar uygulanagelen evlenme engellerinin kapsamı bu kanunlarda yer alanlarda daha geniş ve nettir. İnanış, örf, gelenek ve kanunlarda yer alan hükümleri değerlendirdiğimizde şöyle bir sonucun çıktığını görmekteyiz.

1. Sürekli Evlenmeye Engel Olan Durumlar

a) Hemcins ile Evlenme

KCMK’nın 11. maddesinin birinci fıkrasında; “Hemcins insanların evlenmeleri yasaktır.” şeklinde bir maddeye yer verilmektedir. Erkeğin başka bir erkekle, kadının da başka bir kadınla evlenmesine yasak getirilmiştir. Uygulanan geleneğe baktığımızda böyle bir olaya yer verildiği veya bu tür evliliklerin yaşanmışlığı bilinmemektedir. İslâm, bu tür ilişkileri Kur’ân-ı Kerim’de Lût kavmi ile ilgili ayetlerde yasaklamaktadır.¹⁸⁷ Hz. Peygamber bir hadisinde; “*Kim Lût kavminin amelini işlerse her ikisini de öldürün.*”¹⁸⁸ diye buyurmuştur. İslâm hukukuna baktığımızda ise tek cinsli insanların ve insanın insan dışı başka bir varlıkla evlenmesi kesinlikle yasaklamıştır. Erkeklerin erkeklerle ve kadınların da kadınlarla birleşmelerine zina hükmü verilmiştir.¹⁸⁹ Hemcins ilişki ve evliliklerin toplum açısından sadece günah değil aynı zamanda suç olduğu hususunda ihtilaf bulunmamaktadır. Milli ve toplumsal ahlaka aykırı olan böyle bir şeyi düşünmek bile insanı tedirgin eder. Bu tür evliliklerin yasaklanması ve engellenmesi gerekir. Çünkü insanların fitri davranışlarını bozacak ve gelecek neslin yok olmasına neden olacaktır.

b) Akrabalık

Evlilik aktısının yapılması yasak olanların biri de akrabalık bağı olan kimselerdir. Akrabalık bağların yakın olması medeni kanunda şu şekilde ifade

¹⁸⁶ 11. md.

¹⁸⁷ Hûd, 11/77-83.

¹⁸⁸ Tirmizî, “*Hudûd*” 24; Ebû Dâvûd, “*Hudûd*” 29.

¹⁸⁹ İbn Kudâme, *el-Mugni (fi Şerhi'l- harki)*, X, 157.

edilmektedir “Anne-babası, çocukları ve evlatlık çocukları, anne babası veya bunlardan biri aynı olan erkek veya kız kadeşler, dedesi, ninesi ve torunları”¹⁹⁰ olarak ifade edilmiştir. Medeni kanun böyle olmasına rağmen Kazak milletinin yazılmamış kanunu toplum arasında esas alınmaktadır. Evlenilmesi yasak olan kimseler hakkında Allah Kur’ân’da şöyle ifade etmektedir: “*Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşinizin kızları, kız kardeşinizin kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup, himayenizde bulunan üvey kızlarınızla evlenmeniz size haram kılındı.*”¹⁹¹ Bu ayetten yola çıkarak İslâm’da üç türlü akrabalık anlayışı olduğu ve bunlar arasında nikâha kesinlikle izin verilmediği anlaşılmaktadır. Bu ayeti temel alarak akrabaların kısımları şöyle sıralayabiliriz.

c) Nesep Yoluyla Akrabalar

“*Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, erkek kardeşinizin kızları, kız kardeşinizin kızlarıharam kılındı.*”¹⁹² Buna göre erkek veya kadının usûl ve fûruu, kardeşleri ve onların çocukları, hala ve teyzeleri ve dede kız kardeşleri ile evliliğin yasak sınırları ayrıntılı olarak çizilmiş bulunmaktadır. Bu sınır KCMK’nın 11. maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan “yakın akrabalar” ifadesi ile bildirilmiştir. Yakın akrabalar; “Anne, baba, çocukları, evlatlık olan ve evlatlığa alan, anne-baba bir kardeşler, annesi veya babası ayrı olan kardeşler, dede, nine ve torunlar”¹⁹³ şeklinde kandan gelen akrabalar olarak bildirilmektedir.

d) Evlilikten Doğan Akrabalar

“*.....karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup, himayenizde bulunan üvey kızlarınızla evlenmeniz size haram kılındı.*” Ayet, Nikâhın yapılışı ile zifafa girildikten sonraki yasakların hududunu belirlemektedir. KCMK böyle bir ayırım yapmaksızın akrabalar içine katmaktadır. Kazak halkının geleneğinde ise evlenilen kızın ailesinin akrabaları ile evlenmek uygun görülmez. Yakın kuzenler arasındaki evliliklere sıcak bakılmamakla birlikte bu, engel olarak bilinmemektedir.

¹⁹⁰ KCMK, 1. md. 13 başlık.

¹⁹¹ Nisâ’ 4/23.

¹⁹² Nisâ’ 4/23.

¹⁹³ KCMK, 1. md., 13. fıkra.

e) Sütten ve Evlatlıktan Doğan Akrabalar

Bir çocuğu karnında altı ilâ dokuz ay taşıdıktan sonra doğuran kadın onun öz annesi, nikâhlı kocası da babası olmaktadır. Bunun dışında süt emzirme veya evlat edinme yoluyla cahiliye döneminde çocuk sahibi olunabilmekte idi. Fakat süt emmeden doğan hısımlık ile evlilik yasağı getirilirken,¹⁹⁴ evlatlıktan doğan akrabalıklar arasında evlilik yasağı bulunmadığını göstermek amacı ile Hz. Peygamber evlatlık çocuğu olan Zeyd b. Harise'nin boşadığı Zeynep binti Cahş ile Allah tarafından evlendirilmiştir.¹⁹⁵ Bu nedenle İslâm hukukunda evlatlık ile evlilik yasağı söz konusu değildir. Ergenlik çağına gelindiğinde mahremiyet söz konusu olur. Ayrıca miras cereyan etmez ve nesebinden sayılmaz. Süt akrabalığında ise taraflar evlenme yasağı nedeniyle ergenlik döneminde mahrem kapsamına girmemektedir.¹⁹⁶ İslâm hukukunda evlatlık çocuğunun karısı ile evlenmeye izin verilmiş olmasına rağmen böyle evlilik Müslümanlar arasında uygulanmamaktadır. Toplumun birlik ve beraberlik içinde, huzurlu yaşamasını murad ettiği için, evlatlık çocuk ile evlenmelerine KCMK da yasak getirmiş ve böyle bir nikâhın devlet nezdinde kabul edilmeyeceğini bildirmiştir.¹⁹⁷

2. Geçici Evlenme Engelleri

Geçici evlenme engelleri sadece İslâm hukuk sisteminde bulunmaktadır. İdari hukuk sistemlerinde evlenme engellerinin geçiciliğine yer verilmemektedir. Mesela; “Başkası ile nikâhlı kadın veya erkek nikâhlanamaz.”¹⁹⁸ denilmektedir. Bu durum geçicidir ve kişi boşandıktan sonra başkası ile evlenirse o nikâhı devletin bile yok sayma hakkı bulunmamaktadır.¹⁹⁹ İslâm hukukunda da olduğu gibi Müslüman bir kadın, müşrik veya ehli kitap bir erkekle evlenemez.²⁰⁰ Ancak İslâm'ı kabulünden sonra nikâhlanmaya izin verilmektedir. Bununla birlikte Müslüman iken nikâhlanıp daha sonra dinden çıkarsa kadınlar için nikâh batıl olmaktadır.²⁰¹ Böyle geçici durumlar idari ve dini hukukta varlık ve mevcudiyetini sürdürmektedir.

¹⁹⁴ Nisâ' 4/23.

¹⁹⁵ Ahzâb 33/37.

¹⁹⁶ Orhan Çeker, “İslâm Hukukunda Süt Akrabalığı” *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 34, 2019, 341-358.

¹⁹⁷ 11. md., 4. fıkra.

¹⁹⁸ 11. md., 2. fıkra.

¹⁹⁹ 27. md., 4. fıkra.

²⁰⁰ Bakara 2/221.

²⁰¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 112.

Nikâhın önündeki geçici engelleri tarafların kendilerinden kaynaklanan ve tarafların bağlı olmayıp başkalarına bağlı olan engeller olmak üzere iki kısımda inceleyeceğiz.

a) Taraflara Bağlı Engeller

1) Ergenlik Çağı

KCMK’da nikâhı yapılacak tarafların on sekiz yaşından yaş almaları iki taraf için şart olarak bildirmektedir.²⁰² Bununla birlikte, çocuklar 17 yaşına bastıklarında ailelerinin veya yasal vasilerinin izniyle evlenebilmektedirler. 16 yaşındaki çocuklar ise ‘istisnai durumlarda ve hayati önem arz eden bir gerekçenin olması şartıyla’ mahkemeden alınan özel izinle evlenebilmektedirler. İslâm hukukunun fûrû fıkıh eserlerinde küçüklerin velileri tarafından evlendirilebileceğine hükmedilmektedir.²⁰³ Tarafların ikisi için istenen âkil ve bâliğ olma yani tasarruf ehliyetine sahip olma şartı böyle bir durumda velilerine yüklenmektedir. Küçük yaştaki çocukların yerine evlilik akdi baba, dede veya hâkim tarafından yapılmaktadır. Bununla birlikte Hanefîlere göre küçük yaştaki çocuklar, baba veya dedeleri tarafından evlendirilmişse, bülûğ çağına girdiğinde tarafların muhayyerlik hakları bulunmaktadır.²⁰⁴

2) Aklının Yerine Gelmesi

KCMK’da tıbbi raporu olanların nikâh akdinin yapılmasına mücade edilmemiştir. Nikâh akdi yapmaya elverişli olmayan veya kendisine nikâh izni verilmeyenlerin biri de akli noksan kimselerdir. İslâm hukukunda buna “cünûn” denir. Cünûn kişinin aklının veya temyiz kudretinin yok olması durumu olarak ifade edilir.²⁰⁵ Bu durumdaki bir kişinin hak sahibi olma veya borçlu olabilme yetkisi de bulunmamaktadır. Bu yüzden böyle bir kişi küçük çocuk hükmünde olup kendi ihtiyarı ile evlenmeye elverişli değildir. Fakat daha sonra bu kişinin akli tekrar tıbbi müdahale ile veya doğal yolla yerine gelirse evlilik ve nikâh akdi yapmaya ehil olabilir.

²⁰² 10. md., 1. fıkra.

²⁰³ Şeybânî, *el-Câmi’u’s-sağîr*, 170

²⁰⁴ Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve edilletühû*, VII, 180.

²⁰⁵ Zekiyyüddîn Şa’bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 299.

3) Başkası İle Evli Olması

Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nda evlenme engelleri olarak; “Daha önce başkası ile nikâhlı olan ikinci kez nikâhlanamaz.”²⁰⁶ maddesi yer alır. Bu madde gereği erkek veya kadın ayrılmadan yani birinci nikâh geçerliliğini yitirmeden ikinci bir nikâh gerçekleştiremez. İslâm hukukunda erkekler için nikâhın sınırı dört, kadınlar için tektir. Bu nedenle nikâhlı olan bir kadına evlilik teklifi götürmeye izin verilmemiştir.²⁰⁷ Bunun için bir kadının bir kişi ile nikâhlı olması, ikinci bir kişiyle ile nikâhlanması engel teşkil etmektedir.

4) Hürriyetinin Olmaması

İdari kanunlarda hür olmayan insanlardan bahsetmek oldukça zor veya imkânsızdır. Ancak hürriyeti kısıtlı veya kısmen kısıtlı olanlardan bahsetmek mümkündür. Hapis ve ev hapis cezası alan kimselerin Kazakistan medeni kanunda evlenemez gibi madde yoktur. İslâm hukukunda ise köle veya cariye olanların evlilik yapması, nikâhlarının kısılanması ancak efendilerinin izni ile gerçekleşmektedir. Efendilerinin veya efendisinin izni veya onaylaması olmadan yapılan nikâh akdi hükümsüzdür.²⁰⁸

b) Taraflara Bağlı Olmayan Engeller

1) Akraba Hısımlığından Doğan Engeller

Kazak toplumunda akrabalık, Kur’ân’da zikredilen kadınları kapsamakla birlikte daha da geniş bir yer tutar. Kazak toplumunda akraba denilince öncelikle ayette geçen akrabalar, baba tarafından gelen akrabalar ve son olarak da aynı kabileden gelenlerin hepsi akraba sayılır ve mecburiyet olmadıkça kendi aralarında evlilik yapmazlar. Kazak toplumunda bazı durumlarda evlenecek kişilerin yedi göbeğe kadar ataları sayılır. Buraya kadar ortak ataları varsa evlenmelerine müsaade edilmez. Fakat sekizinci atadan ortak bir atalarının olması evliliklerine bir engel teşkil etmez. Evlenme engelleri hakkındaki akrabalık konusunda medeni kanunda ise Babasın, anne babası bir gardeşleri ve annesinin anne babası bir gardeşleri, hem anne hem baba tarafından nisesi ve dedesi,

²⁰⁶ 11. md., 2. fıkrası.

²⁰⁷ Nisâ’ 4/24.

²⁰⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 109.

evlatlık çocukları ile evlenme engelleri olarak belirlemiştir.²⁰⁹ Burada süt gardeşler ve geleneksel olan hususi engelleri eklemek gerektiğini düşünüyorum. Akrabalık yönünden bir erkek için nikâhlanmaya izin verilmeyen kadınların tarifi Kur’ân-ı Kerim’de şöyle ifade edilmiştir: “*Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşinizin kızları, kız kardeşinizin kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zıfafa girdiğiniz karılarınızdan olup, himayenizde bulunan üvey kızlarınızla evlenmeniz size haram kılındı.*”²¹⁰ İslâm hukukunda nikâhı yapılmayan kimseler kesinlikle bildirilmektedir. Akrabalık her toplumda farklı farklı algılanabilmektedir.

2) Başkası İle Nikâhlı Olmaktan Doğan Engeller

KCMK 11. maddesi ikinci fıkrasında yer alan kanuna göre tarafların biri nikâhlı olursa ikinci bir nikâh kıyılmaz. Birinci nikâhın sonlanması için yapılan başvuru hemen neticelenmez. Hâkim en az 6 ay veya 180 gün geçmeden resmi nikâhı sonlandırmaz.²¹¹ Bu nedenle ikinci nikâhın gerçekleşmesi için aradan belirlenen zamanın geçmesini bekler. İslâm aile hukukunda evli olan bir kadın nikâh bağı ile kocasına bağlıdır. Bu nikâh ile kocasına bağlılığı “boş ol” veya buna benzer talak sözleri ve iddet süresinin bitimi ile son bulur. Nikâh bağı sonlanmayan bir kadının başka bir erkekle nikâhlanmasına da izin verilmemiştir.²¹² İkinci bir erkekle evlenmesi birinci kocası ile olan nikâh bağının tamamen bitmesine bağlıdır. İslâm aile hukukunda boşanan veya kocası ölen kadın iddet beklemek zorundadır. İddet süresini henüz bitirmeyen kadınlarla nikâhlanmaya izin verilmemiştir.²¹³

3. Kazakistan Vatandaşının Yabancı Devlet Dairelerinde Nikâhlanması

Kazakistan Aile medeni kanunu sadece Kazakistan hudutları içinde geçerlidir. Bu nedenle yabancı bir devlette yaşayan Kazakistan vatandaşlarının nikâh akdi sadece Kazakistan’ın Konsolosluk makamlarında yapılmış olması gereklidir.²¹⁴ Çünkü evli olduklarının sicil kaydı veya evliliklerinin ispatına yönelik evraklar bu kurumlarca verilmektedir. Aynı şekilde yabancı uyrukluların nikâh akitlerinin de Kazakistan’ın

²⁰⁹ KCMK, 3. md.

²¹⁰ Nisâ’ 4/23.

²¹¹ KCMK, 20. madde.

²¹² Nisâ’ 4/24.

²¹³ Zuhaylî, *el-Vecîz*, III, 67-68.

²¹⁴ KCMK, 229. md., 2. fıkra.

nikâh şartlarına uygun olup olmadığı KCMK aykırılığı olmadığı dikkate alınmaktadır.²¹⁵

Zorunlu durumlarla karşı kaşıya gelindiğinde veya evlencek kişinin bulunduğu ülkede Kazakistan elçiliği olmadığı takdirde yabancı devlet dairelerinde Kazakistan vatandaşının yapmış olduğu nikâh akdi, KCMK 9, 10 ve 11. maddelerine aykırı olmadığı durumlarda kabul edilmektedir.²¹⁶ İslâm hukukuna göre ise İslâm evrensel bir din olduğu için milletler veya devletler arasında herhangi bir ayırım yapılmaksızın evlilikle ilgili şartlar her yerde aynı şekilde kabul edilir. Kazakistan yasaları, kendi vatandaşlarının hakkını daha kolay korumak için böyle bir kanun koyduğu söylenebilir.

II. KAZAKİSTAN'DA EVLENMEDE UYGULANAN HUKUKİ GELENEKLER

Hazar Denizi ile Altay Dağları arasına yerleşen Kazak toplumunun, XVII. yüzyıla kadarki Kazak Hanlığı dönemlerinde evlilikteki tutum ve geleneklerinin her yerde aynı olduğu, gezgin yazarların yazıları, arşivleri, sözlü edebiyatları ve şairlerin şiirlerinden anlaşılmaktadır. Günümüze kadar varlığını kaybetmeyen gelenekleri göz önünde bulundurarak günümüzde evlenmek isteyen tarafların öncelikle nelere dikkat etmesi gerektiğini ve bunların KCMK'a ve İslâm aile hukukuna uygunluğunu inceleyeceğiz.

Nikâh merasiminin Kazak toplumunda nasıl yapıldığı hakkında Kazakistan'lı yazar, şair, önder ve edebiyatçı Beymbet Maylin'in (1894/1938) "Nikâh Kıyar" başlıklı parçasındaki nikâhla ilgili şu sözleri dikkatimizi çekmektedir: "Köy Nayman, (kabile ismi) evraksız nikâh kıymayacağım ve cenaze okutmam, - diyip Ködebay kızdı ve nikâh kutsal bir kelimedir, kararlılık şarttır". Kazaklar buna "Ak neke" yani aknikah, sağlam nikah diyerek saygı gösterir. "Ak nikâhlı eşim" yani temiz, sahih nikahlı eşim diyerek övünür. Hayatını birleştiren erkek ile kadının nikâhlanması zorunludur. Bu sahih nikâh aynen İslam Aile hukukunda tavsiye edildiği gibi alnei yani toplumun önünde yapılır. Hayatın birleştiren fakat nikâhı kıyılmayan kişiler toplum tarafından "nikâhsızlar" denilerek kınanır, ayıplanır ve onlarla ilişki kurmamaya önem verilir. Bunlardan doğan

²¹⁵ KCMK, 229. md., 1. fıkra.

²¹⁶ KCMK, 230. md., 1. fıkra.

çocuklar da; "nikâhsız doğan" denilerek toplum tarafından hor ve küçük görülür.²¹⁷ Geçmişte atalarımız, nikâh kıyılacağı vakitte söylenmesi gereken şهادet sözlerine; "Nikâh kıyar sözü" derlermiş. Nikâhtan önce erkek ve kadının rızasını dille ifade eden bu sözler şarkı gibi okunmaz, fakat şiir gibi akıcı söylenir. Mesela şu şekilde:

Күә, күә, күәдірміз (Şahidiz. Şahidiz. Şahit olanlardanız.)

Күәлікке жүрәдірміз (Şahitliğe yetkiliyiz.)

Мұнда халық қасында (Burada halk yanında.)

Таңда хақ қасында (Her zaman Hakkın yanında.)

Екі кісі хақ күәлік бередүрміз. (İki kişi hakka şahitlik vereceğiz.)

Bundan sonra nikâh kıyan kişi erkeğe şöyle der: “Filandan yaratılan (Babasının ismi söylenir.), filandan doğan (Annesinin ismi söylenir.), filan kızı (Kızın ismi söylenir.) helal eş olarak kabul ederek aldınız mı?” Ardından kıza da aynı şekilde söylenir. Sonra erkek ve kadının da sözleri ile kabul ettiklerini söylemesi üzerine nikâh için hazırlanmış şerbetten içirirler. Bu merasimden sonra taraflar, ak nikâhlı karı-koca olduklarını toplumun önünde ilan eder ve arkasından büyükler iyi dileklerini bildirerek ellerini açıp dua ederler.²¹⁸

Nikâhın Kazak toplumunda evlenecek kişilerin 18 yaşına girmesi ile kıyılabilmesi şartı 1926 yılındaki “aile ve nikâh” kanunu ile başlar. Bu kanundan öncesinde ise kızların 12-13, erkeklerin 15-16 yaşlarında nikâhlarının kıyıldığı ve evlilik hayatına başladıkları bilinmektedir. Bu yaşlara kadarki küçük dönemlerinde nişanlama uygulaması olabildiği hatta doğduğu günden itibaren nişanlananların olduğu da belirtilmektedir.²¹⁹ Erken evlendirmelerin nedeni bireyleri erken yaştan itibaren kötü alışkanlıklardan uzak tutmak ve çocuklarının da çok olması arzusu olduğu gelenek olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

²¹⁷ Dauletbayev, *Şeberdin Ösui*, "Nikâh kıyar" parçası sahnede. Bkz: *Neke kıyar*: Bir aktili parça, *Ayel Tendiği Dergisi* 1926. № 2-3. 56-63.

²¹⁸ Kenceağmetulu, *Qazaq Xalkının Salt Dasturleri*, 27-28.

²¹⁹ Arginbaev, *Kazakın Otbasılık Dâstürleri*, 98.

A. Aile Büyükleri Tarafından Anlaşarak Evlendirilme

Aile büyükleri deyince önce akla büyük dede, kabile reisi, baba ve bunlardan sonra ağabeyler gelmektedir. Büyük dede ile kabile reisinin sözü olduğu yerde babanın ve ağabeylerinin söz hakkı olmamaktadır. Kabile reisi evlenecek kişilerin öncelikle aynı kabileden veya kavgalı kabileden olmamasına ve yedi göbekte ortak atalarının olmamasına dikkat ederken dedesi ise kız tarafın aile büyüklerinin edebine ve geleneğine, kızı yetiştiren anne-babasının soylarına bakar. Aynı şekilde kız tarafı bu usûl ile erkek tarafının soyuna araştırır. Bu gelenekle evlenen çiftlerde boşanma söz konusu nerdeyse bulunmamaktadır. Aile büyükleri rastgele evlendirmekten kaçınmak amacıyla hem kendileri için hem de aile kuracak çiftlerin de iyi anlaşmaları için evlendirmede bir kaç yolu benimsemişlerdir.

Bu uygulama, fıkhıdaki kızın velisi ve bu velinin veliy-i mücbir sıfatıyla kendi istediği erkekle kızını evlendirmesi uygulamalarına benzediği söylenebilir.

1. Görücü Usulü İle Evlenme

Aile büyüklerinin anlaşıp her iki tarafı da bir biri ile görüşürerek, razı olmaları üzeri evlendirmeleridir. Çünkü büyüklerin tavsiyesi ile evlenecek tarafların ailelerinin vasıtası ile birbiri ile tanıştırılması ve bunun akabinde de tarafların rızası üzerine nikâhın yapılması idari kanuna ve İslâm aile hukukuna uygunluğu açısından önem taşımaktadır.

Tarafların küçük yaşta nikâhlanması: Bu nikâhlanma günümüzde “nişan” olarak isimlendirilse bile Kazak toplumunda nikâh gibi değerlendirilmiştir. Bu şekilde nikâhlanan kişilerin evlilik yaşına girdiğinde sadece merasim ile evlilik hayatına başladıkları bilinmektedir²²⁰ Bu uygulamada aile tarafı ikinci tarafla bağın kopmaması için çocukların küçük yaşta nikâhını kıymışlardır. Çocuğa o günden itibaren; “Senin kocan veya eşin şu olacak.” denilerek ergenlik çağına gelene kadar çocuk psikolojik olarak alıştırılır. Sonunda da aile büyüklerinin yönlendirmesi ve sosyolojik baskısı ile evlenirler. Bu tür evliliklerde idarî olsun, İslâm aile hukukunda olsun “akıl” ve “rıza” şartının ihmali söz konusu olmakla birlikte; “Taraflar olmaksızın nikâh akdinin

²²⁰ Arginbaev, *Kazakın Otbasılık Dâstürleri*, 95.

varlığından söz edilemez.”²²¹ kaidesine uygunluk da kendini göstermektedir. Bu geleneğe Kazak kültüründe “Beşik dünür” denilmektedir. Etnograf Kislyakov Nikolay Andreeviç, bu geleneğin sadece Kazak toplumunda değil tüm Türkî Cumhuriyetlerde görüldüğüne işaret etmektedir. Makalesinin devamında bu geleneğin “analık devir” denilen, kadınların hüküm sürdüğü daha eski devirlerden itibaren uygulandığını hatta çocukların dünyaya geldiği gün cinsi belli olduğu andan itibaren nikâhlanabildiğini söylemektedir. Ayrıca o, şaman din adamlarının kadınlardan da olabileceğine dair görüşünü bununla bağdaştırmaktadır.²²²

Bu uygulama İslam Aile Hukukunda küçüklerin evlendirilmesi konusuna dahil edilebilir. Buna göre, veliler maslahat gördükleri çocuklarını küçük yaşta nikahlarlar, akil ve baliğ olduklarında ise bu nikaha ya onay verirler ya da feshederler. Fakat çoğunlukla aile büyüklerinin yaptıkları bu nikahlarda çok büyük bir hata ya da yanlışlık olmadığı tecrübelerle sabittir.²²³

2. Akrabalığın Devamlılığının Esas Alınması

Daha öncesinde de ifade ettiğimiz gibi Kazak halkı ve toplumunda akrabalık ilişkisi ve bağlarına çok önem atfedilmektedir. Baba tarafından akrabalık bağı yedi göbek ötesine kadar götürülürken, anne tarafından ise iki göbek dayıları ile akrabalık ilişkilerine devam edilmektedir. Bu bağın kaybedilmemesini ve bu yakın ilişkilerin artarak devam etmesini isteyen aile büyükleri tarafından bu gelenek günümüzde halen devam ettirilmektedir. Diyebiliriz ki bazı durumlarda aile büyüklerinin evlenmelerini istemesi ile evlilik gerçekleşmemektedir. Fakat bazı ailelerde de evlenecek tarafların razı olmadan evlilik yaptıklarına toplumda rastlamak mümkündür. Gelenek ile evlenenlerin evliliğine bir nevi zorunlu evlilik diye biliriz. Çünkü tarafların boşama hakkı bile ellerinde olmamaktadır.

Akrabalığın devamlılığı için evlenen bazı ailelerde, aradan yıllar geçse bile karı-koca arasındaki duygusal yaklaşım olmadığı ve bu evlilikte aile büyüklerinin mutluluğu ve sevinci adına tarafların evliliklerini devam ettirdiği de bilinmektedir.

²²¹ Atar, *DİA*, “Nikâh” md.

²²² Nasledovanya, *Nasledovanya i razdel imuçestova naradov, Sredney Aziya i Kazakistan*, 131.

²²³ Acar, Halil İbrahim. “İslam Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi”. *Dini Araştırmalar* 16 (2003): 125-140.

3. Kocası Vefat Ettiğinde Kardeşi İle Evlendirilmesi

Bu geleneğin daha çok XVIII. yüzyıla kadar Kazak toplumunda varlığını sürdürdüğünü gösteren deliller var ise de günümüzde köy yerlerinde yerli gelenek olarak halen uygulandığı bilinmektedir. Kocası vefat eden kadın ile evlenmek öncelikle kocasının ikizi varsa onun hakkı, ondan sonra anne baba bir ağabeylerinin, ağabeyleri yoksa veya isteği olmadı ise küçük erkek kardeşlerindedir.²²⁴ Bunlar da olmadığı veya istemediği zamanlarda akrabalık yönünden yakın aile ve kabileden olan akrabası ile evlenmesine büyüklerin onayından sonra müsaade edilmiştir. İkinci evlilikte, çocuklar ve tüm mal varlığı ile birlikte nikâhlanılmaktadır. Bununla kabile soyundan gelen çocukların başka kabiledaki insanlar ile karışmamasının amaçlandığı bilinmektedir.²²⁵ Bu konuda medeni kanunda herhangi bir düzenlemeden bahsedilmemiştir. Çünkü medeni kanunda özgürlük esas alınmaktadır. Medeni kanununun maddelerinde tekrar evlilik yapmak isteyenlerin kocanın eşinin yakın akrabalarına, eşinin de kocasının yakın akrabaları ile evlilik yapılması ön görülmektedir şeklinde ifade kullanılmasına kanaat getirilmiştir. Çünkü geride kalan çocukların yabancı birine alışması ve hukuki yakınlığa devam edilmesi daha zordur.

İslam Aile Hukukuna göre bu uygulamanın herhangi bir sakıncası bulunmadığı söylenebilir. İslam'da sadece ölen babasının hanımıyla evlenilmesi yasaklanmıştır.

4. Mecburi Evlenme

Taraflardan birinin ya da ikisinin yoğun baskı ve şiddet altında veya zor kullanılarak ikna edildiği bir evliliğe mecburi evlilik denir. Mecburi olarak yapılan evlilikler daha çok kabileler arasındaki kavgaları yatıştırmak veya babanın ikinci bir aileye vermiş olduğu sözün üzerine kurulmuş evliliklerdir. Bunun yanı sıra başka bir ailenin kızını kaçırmak, kızı bakireliğinden etmek veya hamile kalmasından dolayı da mecburi evlilikler meydana gelmektedir. Bu tür evliliklerde daha çok rızanın olup olmaması konusu dikkatimizi çekmektedir. Mecburiyetten veya zorlanmayla yapılan nikâh akdinin geçerliliği, idari kanunda belirtmemekle birlikte devlete yazılı olarak sunulan evlenme isteğini ifade eden evrakların “rıızayı” ifade ettiğini var saymakla birlikte mecburi olarak kıyılan nikâhın taraflardan birinin bildirmesiyle hükmünü

²²⁴ Joldasbaev, *Qazaqstan Tarihi*, 136.

²²⁵ Argınbaev, *Kazakın Otbasılık Dâstürleri*, 120.

yitirdiği bildirilmektedir.²²⁶ İslâm aile hukukunda ise ikrah ile yapılan evliliklerin, zorunlu bir durumun evliliğe tercih edilmesi olarak kabul edilir ve yapılan için akit gerçekleşmiş sayılır. Çünkü Hz. Peygamber: “Üç şey vardır ki ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir. Bunlar; nikâh, talak ve ric’attır.”²²⁷ buyurmaktadır. Bu hadisi delil gösteren Hanefiler, mecburiyetten ve zorlama ile yapılan nikâh akdini geçerli saymışlardır. Ancak, Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi’nde ise; “İkrah ile vukû bulan nikâh fasiddir.”²²⁸ ifadesi geçmektedir. Bu nedenle diyebiliriz ki, zamanımızda bir çok devletin medeni kanununda yer alan “Mecburi evliliğin” yasaklanması Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde olduğu gibi; “Mukrihin sözlü tasarrufu geçerli değildir.” kaidesine uygunluk göstermektedir.

5. Gelenekte Yarışma Yolu İle Evlenme

Günümüze farklı yöntemlerle yansıyan “gelenek yolu ile evlenme”, eskiden zengin ailelerin, hükümdarların ve meşhur hocaların kızları veya oğulları evlenirken kendi isteklerine veya seçimlerine göre onları evlendirme şekli olarak bilinmektedir. Herkes tarafından bilinen bu aileler, ahlakî ve hukuki yönden uygun olmakla birlikte toplumun dengesine göre yapıldığı bilinmektedir. “Kız quu”, “altı bakan” ve “akıl oyunları” ve “tapırlık” gibi insanların yeteneklerine göre taraflar kendi nikâhlanacağı şahsı seçebilmektedir. Bu gelenek tek taraflı istek üzerine olmakla birlikte diğer taraf da ikna olmak suretiyle bu geleneğe katılır. Kazak edebiyatında gelenek yoluyla gerçekleşen bu tür evliliklerden bahsedilmektedir. Bu tür evliliğe örnek olarak şu olayı zikredebiliriz:

“Günlerin birinde, Âz Janibek Han kırk vezirini yanına çağırır ve "Bana yalan ile gerçeğin arasını nasıl ve ne ile ayıracağımı söyleyin. Bunun cevabın bulun istediğinizi alın. Bunun cevabın bulamazsanız ölüm cezası vereceğim. Sorunun cevabını bulamaz için size kırk gün veriyorum. Her birinize bir gün mukabilinde." der. Bunu duyan vezirler yollara düşmüş, kırk gün boyunca sorunun cevabın bulmak için çok çaba harcamış. Böylece aradan kırk gün geçmiş. Han, huzuruna çıkan vezirlere; “Yalan ile gerçeğin arasını nasıl ve ne ile ayıracağım.” sorusunu tekrardan sormuş. Vezirler de bu sorunun cevabını verememişler. Han o kadar kızmış ki, vezirlerin hepsine ölüm cezası

²²⁶ KCMK, 26. md., 2. fıkra.

²²⁷ Ebû Dâvûd, Talak, 9: İbn Mâce, Talak, 3.

²²⁸ OHAK., 57. md.

vereceğini söylemiş. Sorunun cevabını dinlemek için gelenlerin arasında bulunan Jirenşe Şeşen, vezirlerin yanına yaklaşarak; “Han, önceki görüşmede her birinize birer günden toplam kırk gün mühlet vermişti. Şimdi ise sizden her biriniz bir gün mühlet isterseniz belki verir. Bu zaman diliminde de biriniz olmazsa belki bir diğeriniz cevabı bulursunuz.” der. Han vezirlerine; “Son sözünüzü söyleyin.” buyurur. Vezirler de hep birlikte her biri için bir gün mühlet ister. Bunu duyan Han ise; “Benim amacım sizi öldürmek veya cezalandırmak değil, sizi sınamak ve daha çok zeki olmanızı sağlamaktır. Sizin her biriniz bir akıl katarsanız bende kırk kişinin akli olurdu. Sizlerde aklın zerresi yok.” diyerek onların isteklerini kabul eder ve onlara kırk gün daha mühlet verir.

Jirenşe Şeşen, bu vezirlere acıyarak yardım etmek amacıyla yola çıkar. Bir kaç günlük yoldan sonra bir kabilenin hanlığı olan mekâna ulaşır. Kalenin girişinde asker elbisesi giyen bir atlı asker, elinde de yere dayalı mızrak varmış. Bu kapıdan giren çıkan herkes atlı askere selam verirmiş. Jirenşe ise bu atlı askere selam vermeden kapıdan girerken atlı asker bunu durdurmuş ve "Buradan geçen herkes bana selam verir. Ama sen selam vermedin ve bana bakmadın bile. Bunu nasıl anlarız?" der. Bunu duyan Jirenşe; "Birimiz atlı, birimiz ise ayakta. Selamımız yaraşır mı?" der. Atlı asker; "Bu şehre daha önce gelmediğini fark ettim. Öncelikle bizim eve gideriz yemek yeriz ve dinlendikten sonra istersen ben sana bu şehri gezdirebilirim. Gel, atımın arkasına bin de bizim eve gidelim." der. Jirenşe ise; "Atın önünü bizim, ardına da sizin oturmanız daha önceden emredildi. At iyisi önde oturmalıdır. Ben kendim de gidebilirim, sen bana göster." der. Evine kadar eşlik eden atlı asker, evine geldiğinde onu misafir odasına götürür ve yemek ikram eder. Yemeği yedikten sonra asker Jirenşeye; "Ee anlat, ne var ne yok." der. Jirenşe; "Birimiz bütün, birimiz yarım, muhabbetimiz yaraşır mı?" der. Bunu duyan ev sahibi hemen kendisini dışarıya atar. Meğer bu atlı asker, erkek değil kızmış. Erkek giyimi giyerek kale kapısında durur, bu sûretle gelen gidene sınırar ve kendine sahiplik yapacak (koca olabilecek) birisini ararmış. Bulunca da onunla evlenmek için babasından izin almaya çalışmış. İsmi de Qaraşş imiş. Kale kapısından giren çıkan hiçbir kimse bunun kız olduğunu anlamaz ve buna selam verirmiş. Sadece Jirenşe bunun ata binişinden ve mızrak tutuşundan kız olduğunu o anda anlamış ve selam vermemiş. "Birimiz atlı birimiz ise ayakta." demekle de; “Birimiz erkek birimiz kadın, kimsenin olmadığı ortamda nasıl selamlaşırız.” demek istemiş. Atının arkasına binmediği de bundanmış. Kız olduğunu ve başıboş olduğunu evine gittiğinde tam anlayınca; "Birimiz bütün, birimiz yarım." diyerek sohbeti sonlandırmış. Bunu duyan

kız, odadan çıkararak; “Benden daha çok akıllı ve bana sahiplik edebilecek adamı buldum. Beni onunla evlendir.” diye babasına gider ve bu olayı anlatır. Bunu duyan babası da sevinir ve Jirenşe’yi kızı ile evlenmeye ikna eder ve herkesin katıldığı bir düğün yaparak onları evlendirir.²²⁹ Bu olaydan anlaşıldığı gibi kızın isteğine göre evlilik gerçekleşmiş bulunmaktadır. Bundan başka “kız quu ve altı bakan” gibi geleneklere bağlı evliliğin yolları bulunmakla birlikte bu gelenek XX. yüzyıla kadar devam etmiş ve zamanımızda da bazı bölgelerde devam etmektedir.

B. Tarafların Kendi İsteklerine Bağlı Evlenmelerinde Aranılan Şartlar

1. Aynı Soydan Olmayacak

Evlenme engelleri bahsinde anlattığımız gibi engellerden biri de tarafların aynı soydan ya da aşiretten olması hususudur. Bu engel, İslâm hukukunda ve medeni kanunda belirlenen engellerden değildir. Bu engelin konulmasındaki genel amaç ise, eskiden göçevi olarak kabile halinde yaşayan Kazakların, aynı yerde yaşayabilme hem de dini bir hayat sürebilmeleridir. Kabile mensupları yedi göbeğe kadar kardeş ve yakın akraba olarak tanımlamışlardır. Günümüzde kabile olarak yaşayan köyler olmakla birlikte, şehirde yaşayan Kazaklar kabile hayatından uzakta kalmaktadır. Ailesinden habersiz tanışan bir kızın öncelikle hangi kableden veya “Ru”dan olduğu sorulur. İki taraf bir ilişki kurma amaçladıysa veya evlenmek isterlerse yedi göbeğe kadar atalarını sayarlar. Buraya kadar ataları birleşiyorsa evlenmelerine veya bir ilişki kurmalarına müsaade edilmemez. Yedinci göbeğe kadar ataları birleşmiyorsa, sekizinci göbekte ve sonrasında ortak ataları olsa bile aileler tarafından evliliklerine müsaade edilir.

2. Soyu Belli Olacak veya Milleti Kazak Olmayacak

Soyu ve kabilesi belli olmayan Kazak yoktur. Karı-koca boşama durumlarında, anne çocuklarına kendisinin öncelikle hangi soya gelin olduğunu anlatıp bu soyun kızları ile evlenmemelerini ve soylarını akıllarında tutmaları gerektiğini söyler. Bu nedenle evlilik niyetinde olan Kazaklar işe öncelikle soyu sormakla başlar. Bu nedenle soyu belli olmayan, çocuk evlerinde yetişen veya sokağa bırakılan bebekler günümüzün problemlerindedir.

²²⁹ Adambaev, *Kazaktın Şeşendik Sözderi*, 16-19.

Milleti başka olan birisi için soyunun sorulmasına veya göbek saymaya ihtiyaç yoktur. Çünkü bu adamın babası zaten başka millettendir. Kazak kültüründe farklı bir millete mensup kişilerle evlilik yapılmak istendiğinde sadece kişinin dininin İslâm olmasına dikkat edildiği bilinmektedir. 1900-1930 yılları arasında Kazaklarca çok meşhur olan ve bilinen, “Dudaray” ismi ile şiir çıkarılır. Ayrıca bu, tüm Kazakların hoşlandığı bir şarkıdır. Bu şarkının çıkmasındaki esas neden ise bir Rus kızının Kazak erkeğine âşık olmasıdır. Jagorkizi Mariyam ismi ile tanınan bu kızın, bir Kazak erkeği ile evlendiği bilinmektedir.²³⁰

Ahmet Baytursunov (1872-1937) 20. yüzyılın başında Kazak düşünce hayatında önemli bir yere sahip olan bir eğitimci, dilbilimci, yazar, şair ve siyasetçidir. Ahmet’in ilk nişanlanması Tatar milletinden Muhammed Sadıq kızı Badrussafa ile olmuştur. Nişanlandıktan sonra evlenmeden Badrussafa vefat etmiştir. Ahmet daha sonra 25 yaşına girdiğinde, Hıristiyan dininden olan 19 yaşındaki, İvan kızı Aleksandramen ile evlenmek ister. Fakat Ahmet’in kabilesi; “Milleti farklıdır ona bir şey demeyiz ama dini de farklıdır. Bu Hıristiyan kız ile evlenemezsin.” derler ve bu evliliğe müsaade etmezler. Bu olayın üzerine İvan kızı Aleksandira İslâm dinini kabul eder ve iki ay boyunca dini dersler dinler. Nikâh kıyıldıktan sonra Ahmet’in isteği üzerine, “Temiz dolan ay” anlamına gelen Arapça “Badrusafa” olarak ismini değiştirir. Ahmet daha sonra eşine şöyle bir şiir yazmıştır:

Сұрасаңыз есімі Александра Ивановна,

Sorursanız ismi Aleksandır İvanova.

Ризамын құдайдың оны маған қиғанына.

Razıyım Allah’ın onu bana verdiği.

Бір кәпірді мұсылман қылып сауаптапсам,

Bir kafiri Müslüman ederek sevap kazanırsam,

Тұрмай ма он молданың иманына.

Bu, on imamın imanına eşit değil mi?

²³⁰ QCMB, İlim Komitesi, *Ulu Tulgalar*, 152.

C. Düğün Merasimleri

İslam aile hukukunda evlilik akdi için ön şart olmasa da tavsiye edilen uygulamalardan birisi de düğünde ikram edilen ve adına "velime" denilen yemektir. Kazak toplumunda da merasimlerin hepsinin yemek ikramları ve hediyeler dağıtmakla gerçekleştirdiği bilinir. Merasimlerde uygulanan geleneklerin çoğunluğu günümüze kadar gelmiş ve toplum tarafından uygulanmaktadır. Merasim denilince kastedilen sadece düğün ve eğlence değildir. Ölü çıkan evin de kendine ait merasimleri ve uygulanan geleneklerde bulunmaktadır. Mesela hem yaşlı hem herkes tarafından tanınan biri vefat ettiğinde cenazeye katılanlara ailesi tarafından para ve elbiseleri dağıtılır hem de yemek ikramı bol bol yapılır. Genç yaşta vefat eden aile mensubu için, aile yemek ikramında bulunmaz ve bu evde yapılan yemekten aile fertleri yemez. Aile fertlerinin yiyeceği yemek komşular tarafından getirilir. Konumuz evlilikle ilgili olduğu için evlenmek isteyen kişilerin ne tür merasimler ile karşı karşıya olduğunu ve bunların uygulanışı hakkında bir kaç merasimden bahsedeceğiz.

1. Kız İsteme Merasimi

Türk milletlerinde kız isteme merasimi aynı olmakla birlikte uygulanışı milletler arasında fark etmektedir. Özbek milletinde kız isteme olayında daha çok akrabalık üzerinden kız istenirken, Kazak toplumu daha önceden akrabalığı olmayan, evlenecek tarafların isteği üzerine akrabalık başlamaktadır. Kazak kültüründe şöyle bir atasözü yer almaktadır: “Qüda min jılldıq, küyeu juz yılldıq.” yani “Dünürlük bin yıllık, damatlık yüzyıllık.” Bu nedenle sadece bir aile ile dünürlük değil, tüm kabile ile dünürlük durumu olduğunu ifade etmek amacıyla bin yıldan bahsedilmektedir. Dünürlerin akraba olmalarına vesile olan damada hakkında ise yüzyıllık denilmesiyle, karısı hayatta olduğu müddetçe bu ailenin başka bir kızı ile evlenmesinin yasak olduğu ifade edilir. Kazak toplumunda dünürlük, akrabalık durumu olduğu için tarafların büyükleri kız istemeye gittiğinde karşı tarafın kimin soyundan geldiği ve kabilesi hakkında etraflıca sorular sorarlar. Dini veya kanuni bir ifadesi ve karşılığı olmasa bile bu gelenek toplumda yaşayan ailelerin iyi geçinmeleri için ve kargaşaları önlemek amacıyla geleneksel olarak yapılması zorunlu olan geleneklerdendir. Kızı istenen tarafın olumlu veya olumsuz cevap vermesinden önce ailevi anlaşmazlığı gidermek ve nikâh kıyıldıktan sonra tarafların boşanmasına neden olmamak amacıyla bu gelenek toplumsal açıdan kaçınılmazdır.

2. Betaşar Merasimi

İki tarafın ailesinin onayından sonra kız, erkeğin evine getirilir. Kızın erkek evine getirilmesinden sonra yapılan geleneksel nikâh merasimine Kazaklar, “Betaşar” demektedir. Betaşar merasiminin amacı evlilik ilanı ve gelin ile akrabaları tanıştırmaktır. Kazak toplumunda betaşar İslâm hukukundaki “nikâh” merasimi ile eşittir. Kazaklar evlendiğinde betaşar geleneğini yapmadan kendilerini evlenmiş olarak tanımlamazlar. Bu geleneğe göre herkes tarafından tanınan biri şiir vasıtası ile akrabalarını tek tek isimle çağırarak tanıştır. Gelin ise başörtüsünün altından yavaşça eğilerek cevap verir. İslâm hukukundaki nikâhın şartları olan icab ve kabulden sonraki ilan etme rûknünü Kazaklar gelenek olarak gerçekleştirmektedir. Bu gelenek devlet dairelerindeki nikâhtan önce olduğu gibi sonradan da olabilmektedir. Betaşar geleneği dul olan biri ile yapılan evlilikte veya vefat eden abisinin karısıyla yapılan evlilikte uygulanmaz.

Betaşar geleneğinin eskiden yapılış şekline baktığımızda İslâm’dan daha çok “Gök tanrı” dini veya Şamanların geleneklerine benzemektedir. Ancak, İslâm’a ters düşen veya aykırı olan taraflarından vazgeçilmiştir. Mesela; gelin eve girmeden önce ateş yakılması, gelinin duman içinde ruhlardan izin alarak eve girmesi, girerken de ayaklarının altına serili beyaz bezin üzerinde yürümesi, zıfâf gecesinde yengelerinin kapıdan dinlemesi ve bunu ilan ederek kız veya erkek doğuracağına dair yorumlar yapması gibi gelenekler zaman içinde vazgeçilen geleneklerdendir.²³¹

Günümüzde Betaşar merasimi şu şekilde yapılmaktadır: Kocanın neslinin kimden olduğunu bildirmek amacıyla vefat eden büyük dedesinden babasına kadarki dedelerin isimleri söylenir ve onların huzurlu olmaları için onların neslini devam ettirmek amacıyla onların ismi söylendiğinde gelin örtüsünün altından eğilerek "selam" der. Bundan sonra aile büyüklerinden başlar ve hayatta olan akrabalarının hepsi tek tek tanıtılır ve her birinin ismi söylendiğinde, örtünün altında duran gelin eğilir ve “selam” der. İsmi söylenen herkes hediye verir. Böylece herkesle tanıştıktan sonra orada bulunan herkes yemek ikramına geçer ve damadı kutlar. Betaşar geleneğinden sonra gelin başındaki örtüsün çıkartmaz. Aile büyüklerini her gördüğü yerde eğilerek sessiz selam verir. Eğilerek sadece kocasının ailesinden olan büyüklere selam verir. Başka kabileden

²³¹ Arginbaev, *Kazakın Otbasılık Dâstürleri*, 116.

olanlara sesli selam vermesi yeterlidir. Betaşar geleneğine sadece kocasının kabilesinden olanlar katılır ve özellikle gelinin ailesinden veya kabilesinden olanlar ve geline yakın akrabaları olan hiç kimse katılmaz. Gelinin kendi kabilesinden olanlara eğilerek selam vermesi yasaktır. Çünkü onlar kendi ailesidir.

3. Düğün

Evliliğin son aşaması olan düğün, Kazak toplumunda daha çok hediyeleşme ve tanışma şeklinde gerçekleşmektedir. Kız tarafı; kabile büyükleri, aile reisleri ve baba bir kardeşlerden oluşan on sekiz kişilik bir grup halinde düğüne katılır. Düğün yapılacağı gün bu grup en az altı veya yedi saat öncesinden gelir. Damadın evinde taraflardan biri kalkarak tek tek gelenleri ve kabilesi hakkında birer cümle ile tanıtır. Sonra erkek tarafı da aynı şekilde tanıtır. Önceden belirlenmiş olan erkek tarafının ailesinden büyüklerin veya yakın akrabaların evine ziyaretlerde bulunur ve en sonunda düğün olacak mekâna teşrif ederler. Düğünde çoğunlukla erkek tarafının akrabaları olmakla birlikte kız tarafına da davet mektubu gönderilir. Düğüne katılan herkesin liste tutulur. Düğünün başlangıcından sonuna kadar gelenlere “dilek dilemesi için” söz verilir. Dileğini söyleyen herkes nikâhları yapılan taraflara hediyelerini verir ve bu esnada düğün yemekleri ve ikramları devam eder. Düğün, ikram edilmiş yemekler ve ikramlar ile değerlendirilir. Peygamberimiz ashâbı kirama düğün yemeği verilmesini tavsiye etmiştir ve Abdurrahman b. Avf’ın evlendiğini duyunca: “*Bir koyun keserek de olsa, düğün yemeği ver*”²³² buyurmuştur. Bu nedenle Kazak toplumunda düğün yemekleri ve ikramları dağıtmak, zorunlu olarak uygulanmaktadır. Düğünleri yemeksiz ve ikramsız düşünmek toplum açısından imkânsızdır. Rusların işgali ile bu düğünlere içkiler de eklenmiş bulunmaktadır. Son zamanlarda artan dinî hassasiyetlere bağlı olarak çoğu düğünde içki içilmez hale gelmiş ve İslâm ahlakına uygun düğünlerin sayısı artmıştır.

III. EVLİLİĞİN SORUMLULUKLARI VE SONUÇLARI

Evlilikle ilgili olarak tarafların hakları veya tarafların birbirine karşı sorumluluklarına her geçen gün yeni şeylerin eklenmesi, tarafların kendilerine göre sorumluluk ve hak tayin etmesi bu sorumlulukların ve hakların çerçevesini belirlemekte zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte insanların toplumsal düzeydeki gelişim ve değişimi de bu sorumlulukları arttırmaktadır. Bunların hepsini birlikte dikkate alırsak evlilikteki

²³² İbn Mace, “Nikah” 24; Buhârî, “Nikah” 67, 68.

sorumlulukları sınırlandırmak oldukça zordur. Bu nedenle KCMK’da ve İslâm hukukunda zorunlu olarak belirtilen sorumluluklarla bunu sınırlandırmaya çalışacağız.

Evlilik sorumluluğu sadece nikâhlı karı-kocanın birbirine ve çocuklarına karşı olan sorumluluğudur. Dolayısıyla evlilik haklarından yararlanması için insanın nikâhlısı olması gerekir. Bu nedenle evlilik hakları nikâhın yapıldığı günden itibaren başlar ve boşandığı ana kadar devam eder. Çocuklarına olan hakları ise çocuklar reşit olana kadar devam eder. Evlilikteki sorumluluk dini, dili, ırkı veya cinsiyeti ne olursa olsun, nikâhlanması ile yararlanabileceği haklardır. Bu sorumluluklar İslâm hukukunda evrenseldir. Şimdiki devletler medeni kanunlar çerçevesinde bunu sınırlandırmışlardır. Bu nedenle medeni kanundaki ve örfî gelenekteki sorumluluğu İslâm aile hukukundaki sorumluluklar ile karşılaştıracamız.

A. Eşlerin Kanuni Olarak Sorumlulukları

Karı-kocanın hukuku ile birbirine olan sorumlulukları devlet dairesinde nikâhlanması ile başlar.²³³ Bazı haklar aradan zaman geçmesi ile elde edilirken bazı sorumluluklar nikâh akdinin yapılması ile başlamaktadır. İslâm hukukunda sorumluluklar aynı şekilde nikâh akdinin yapılması ile başlamakla birlikte erkek ve kadının aile içinde sorumlulukları bulunmaktadır. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de; “*Kadınların da örfe uygun olarak erkekler gibi hakları ve sorumlulukları vardır.*”²³⁴ buyrulmaktadır. Erkeğe sorumluluk olarak nikâhlı karısının maddi ve manevi her türlü ihtiyaçlarını karşılamak görevi yüklenirken kocasının evine yerleşmek,²³⁵ neslini çoğaltmak, malını korumak gibi kadınların da yaratılışına uygun sorumluluklar bulunmaktadır.²³⁶ Devletin idari medeni kanununda ise sadece elle tutulur sorumluluklarından bahsetmektedir. Bu nedenle medeni kanunun getirdikleri şu şartlar bulunmaktadır:

1. Evli Karı Kocanın Ailede Eşit Sorumlu Haklara Sahip Olması

Nikâh akdinin yapılması ile erkek ve kadın bir ailenin fertleri olarak yaratılışına uygun yapılması veya yapılmaması gereken bazı hakları ve sorumlulukları üslenmektedir. Kazakistan Cumhuriyetinin medeni kanununun 30. maddesinde; “Karı-

²³³ KCMK, 29. md.

²³⁴ Bakara 2/228.

²³⁵ Hallâf, *Ahvalu’ş-şahsiyye*, 42. Bkz: Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 131.

²³⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 108.

koca eşit hakları kullanır ve eşit görevler yüklenir.” şeklinde düzenlenmiştir. Medeni kanunda bu ifadenin yer alması ve bu yönde devletin politikalar geliştirmiş olmasına rağmen ailede kadının eşitliğini sağlayan önemli adımlar atılmış değildir. Çünkü Kazak toplumunun geleneğine aykırılık, yaşam koşullarına ters olması ve Kazakların ataerkil bir millet olması nedeniyle bu ideoloji henüz yerleşmemiştir. Bu ideolojinin bulunduğu milletlerde veya devletlerde doğumun azaldığı, erkek erkekle veya kadın kadınla evlendiği ve cinsiyetini değiştirenlerin çoğaldığı bilinmektedir.²³⁷ KCMK’da karı-kocanın aile içinde eşit haklara sahip olma konusunu yaratılıştan kaynaklanan medeni kanundan gelen haklar olarak değerlendirmemiz mümkündür.

İnsanın yaratılışı ile birlikte gelen sorumluluklar incelendiğinde bu hususta erkek ve kadın eşitliğinin bulunmadığı görülecektir. İslâm hukukunda erkeklerin avret yeri ile kadınların avret yerinin farklı olması,²³⁸ namaz ve oruç gibi ibadetlerde bazı durumlarda kadınların ibadet yükümlülüğünün olmaması,²³⁹ yolculukta erkekler ile kadınların eşit haklarının olmaması ve aile reisi hakkındaki²⁴⁰ sorumluluklarının yanı sıra aile içindeki çocuk doğurma, emzirme veya kadınlara ait olan ev işlerini yapma hususunda erkek kadın eşitliği bulunmamaktadır. Bu nedenle yaratılış gereği erkekler kadınların üzerine hâkimdirler.²⁴¹

a) Evlenenlerin Medeni Kanundan Doğan Sorumlulukları

Kazakistan Medeni Kanunu’nda erkek ile kadın nikâhlandığı andan itibaren hakları ve sorumlulukları eşit²⁴² olmakla birlikte aile içinde görevleri de eşittir.²⁴³ Mesela: Yemede, içmede, saygıda, okumada, çalışmakta ve evin bazı işlerini yapmada, dinini seçmede, çocuk sahibi olmada, çocuk terbiyesinde ve yaşayacakları mekân hakkında karı-kocanın eşit hakları ve sorumlulukları bulunmaktadır.²⁴⁴ Bununla birlikte, ortaklaşa yapılan bazı iş durumlarında ikisinin de izni veya onayı olmadan işlem

²³⁷ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 133. (Giddens’ten naklen)

²³⁸ Nûr 24/30-31.

²³⁹ Serahsi, *el-Mebsût*, III, 124.

²⁴⁰ Nisa 4/34.

²⁴¹ Nisâ 4/34.

²⁴² KCMK, 29. md.

²⁴³ KCMK, 30. md., 1. fıkra.

²⁴⁴ KCMK, 30. md., 3. fıkra.

yapılmaz veya yapılmış işlemler hükümsüz olarak değerlendirilmektedir.²⁴⁵ Boşanma durumunda da mal varlığı eşler arasında eşit olarak paylaşılır.²⁴⁶

2. Evlilerin Soyadı Seçme Hakları

Kazakistan Medeni Kanunu nikâhlanan eşlerin soyadını değiştirmeyi veya önceki soyadını kullanmayı tamamıyla tarafların isteğine bırakmıştır.²⁴⁷ Kadın nikâhlandığı kocasının soyadını kendi isteği ile alır veya kızlık soyadını kullanmaya devam eder. Resmi nikâhlı karı-koca kendi aralarında anlaşarak ikisi birlikte birisinin soyadına geçebilir. Karısı kocasının soyadını almak istediğinde ise evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruyla bunu değiştirebilir ve önceki soyadı ile iki soyadı aynı anda kullanmaya da hakkı vardır. Boşanma söz konusu olduğu durumlarda kocası veya karısı önceki soyadına tekrar geçebildiği gibi sonraki soyadında da kalmaya hakkı vardır.²⁴⁸ İslâm hukukunda bu konuda net bir yasaklama veya buna izin veren açık bir hüküm olmamakla birlikte, evlenen tarafların önceki soyadında kalmasını uygun bulmaktadır.²⁴⁹ Böyle olması gerektiği konusunda şunları söylemek mümkündür. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de; "*Evlâtlıklarınızı babalarının soyadlarıyla anın.*"²⁵⁰ ifadesi geçmektedir. İslâm tarihine baktığımızda ise Peygamberimiz; "Muhammed b. Abdullah" ise, Âişe validemiz de "Âişe bt. Ebûbekr" dir ve öyle anılmıştır ve öyle kalmıştır. Hattâ Efendimizin "Ebu'l-Kâsım" künyesine karşılık o da "Ümmü Abdillâh" künyesini almıştır.

B. Eşlerin Sorumlulukları

Her milletin var oluşunu ve o millete ait ayrıcalık bildiren inancı, örfü ve geleneği vardır. Dededen miras olarak kalan gelenekleri değişikliğe uğratmadan ve onun değerini kaybetmeden kullanmak o toplumun medeniyetinin ve kültürünün zenginliğidir. Gelenek aslında basit gibi bir ifade ile kullanılsa bile, bir milletin dini ve kültürel medeniyetinin neticesidir ve toplumun yaşantısının her karesinde kendini gösterir. Kazakların milli kahramanı, yazar ve Kazak edebiyatında meşhur olan Baurıjan Momuşulu; "Ben savaş alanındaki deneyimlerimden savaş tekniklerini geliştirmede

²⁴⁵ KCMK, 34. md., 2. fıkra.

²⁴⁶ KCMK, 32. md., 1. fıkra.

²⁴⁷ KCMK, 31. md.

²⁴⁸ KCMK, 31. md., 3. fıkra.

²⁴⁹ Kâsımî, *Şerefu'l-Esbât*, 5.

²⁵⁰ Ahzâb, 33/5.

milli geleneklerin önemli ve etkili olduğuna inandım.”²⁵¹ ifadesi ile geleneklerin sadece aile içinde ve toplum hayatında değil aynı zamanda savaşlarda, zaferlerde ve yenilgilerde de yaşandığını ve geçerli olduğunu bildirmektedir.

Kazak milletinde geleneğe dayalı olarak evlendikten sonra gelin adayının yapması gerektiği bazı adetler ve sorumlulukları vardır. Bu yüzden toplumda kadınlara evlenmeden önce hatta küçüklüğünden itibaren evlendikten yapılması gereken gelenekler ve adetler gerek sözlü gerek uygulamalı olarak öğretilmektedir. Bu gelenekleri bilmeyen veya öğrenmeyen biri ile evlenilmesine eskiden aile büyükleri izin vermezdi. Önce gelenekleri öğrenmesi istenir ve beklenir. Öğrendikten sonra nikâh ve düğün yapılmasına izin verilirdi. Şimdi evlenen kadınların yapmasının gerekli olduğu bazı geleneklerden bahsedeceğiz.

1. Gelin Adayının Başörtüsü Takması

İslâm hukukunda bülûğ çağına ulaşmış mümin kızların ve kadınların saçlarını örtmek amacıyla baş örtüsü takması farzdır.²⁵² Başörtüsü her millet ve topluma göre şekli ve stili yönüyle farklılık arzedeabilmektedir. Kazak milletinde kullanılan baş örtüsünü incelerken bunu üç kısma ayırmanın mümkün olduğunu görmekteyiz. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- a) **Sâukele:** Evlenmeyen ve ergen olmayan kızların başına giydiği süslenmiş ve örgüden ibaret olan başörtüsüdür.
- b) **Oramal:** Evlendiğini veya nikâhlı olduğunu bildirmek amacıyla takılan baş örtüsüdür. Genellikle yeni evlenen gelinlerin kullandığı bu başörtüsü, beyaz kumaştan yapılır.
- c) **Kimeşek:** Kimeşek kırk yaşından itibaren kullanılmaya başlanan ve hayatın sonuna kadar giyilen hazır bir başörtüsüdür.

“Sâukele”yi genellikle kızların hepsi yaşına göre giymektedir. Daha çok evlilik çağına gelen ve ergen olan kızlar süsleyerek giymektedir. Nikâh yani “Betaşar” merasimi yapıldıktan sonra artık sâukele değil de beyaz kumaştan yapılmış olan örtü

²⁵¹ Momuşulu, *Şıgarmalar*, IV, 23

²⁵² Nûr, 24/31. Ebû Dâvut, “Libas”, 31.

takılır ve bu evlenen kızların başlarını bu şekilde örtmesi geleneğimizde zorunludur ve takmakla da gelinler sorumludur. Nikâhlanan bu gelinlere; “Başörtün kutlu olsun” denilerek toplum tarafından kutlanır.

2. Aile Büyüklerine Selam Verişi

Kazak milleti kabile olarak yaşadığı için Kazaklarda “Âuliyet” yani aile denilince akla gelen kendi doğup büyüdüğü kabilesidir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi aynı kabileden olup yedi göbeğe kadar evlenme yasağı Kazaklar arasında yazılmayan kanunlardan olduğu gibi aynı kabileden olup ve yedi göbeğe kadarki yaşı büyük olan herkese gelinlerin eğilerek selam vermesi de zorunludur. Eğilerek selam vermenin şekli bazı bölgelere göre farklı olmakla birlikte amacı aynıdır. Bu âdet Kazak toplumunda alışılmış ve herkes tarafından hoş karşılanmış bir selam verme geleneğidir. Kadınların büyüklere ve özellikle erkek olan akrabalarına sesli değil de eğilerek selam vermesi hem selam hem de hürmet göstergesinin bir simgesi olarak bilinmektedir.

3. Aile Büyüklerinin İsimlerinin Söylenmemesi

İslam Aile hukukunda herhangi bir hüküm bulunmamakla birlikte Kazak toplumunda kadınların, kocasının ismini ve kocasının ailesindeki büyüklerin isimlerini söylememesi geleneği çok yaygındır ve buna aykırı davranmak büyük bir kusur olarak değerlendirilir. Zhusipbek Aimauytov (1889-1931), Akbilek adlı romanında Rusların Kazak topraklarına girdikleri zamanlarda şehre gelen “Kamila” isimindeki bir kızın okula kaydederken ismini, soyadını ve kocasının ismini sorduklarını ve Kamila'nın sözle değil işaretlerle cevap verdiğini anlatır.²⁵³

Bolat Zhusupbekov “Abay Tanu” eserinde Kazakların kültüründe büyüklerin isminin ifade ediliş şeklinden bahseder.²⁵⁴ Dışarıdan tanımayanlar büyüklerinin ismini sorduğu zaman yanında hazır bulunan başkalarına söylettirilir ya da takma isim kullanılır. Bunlar olmadığı durumlarda ise sıfatından bahsedilir veya işaret yolu kullanılır. Bu gelenek günümüzde de bazı yönleriyle devam etmekte ve yeni doğan çocuklara dede ismi verilmemesine dikkat edilmektedir.

²⁵³ Aimaurov, *Akbilek*, 242.

²⁵⁴ Zhunusov, *Abay Turalı*, 78.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAZAK TOPLUMUNDA AİLE KURUMU İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Her milletin kültürü ailede başlar ve aileye verilen ilgi ve önem o milletin kültürel yaşamından ve atasözlerinden bilinir. Kazakistan milletinin de aile ile ilgili söylenen sözlerinden biri de şöyledir: “Her Kazak gencin üç ailesi olur. Kendi doğup büyüdüğü ailesi, annesinin doğup büyüdüğü aile ve eşinin doğup büyüdüğü aile.” Bu aileyle kan bağı olan biri ile evlenilmesi örfi açıdan yasaklanmış ve böylece Kazak ailesi çok geniş tutulmuştur. Bununla birlikte, Kazak ailesinde “Büyüklere saygı, küçüklere merhamet” kuralı, bilinçli bir medeniyetin terbiyesi olarak ön plana çıkmaktadır. Böylece ailedeki şahıslar, ameli ahlak ve düşünce geleneği içinde yetişmektedir. Aile bireyleri küçüklükten itibaren görevlerinin bilinciyle yetiştiğinden daha sonra ailedeki ve toplumdaki sorunların bu şekilde çözümlendiği görülür. Mesela, aynı kabileden olan ve yedi göbeğe kadarki insanları toplumda yakın akraba olarak kabul edip onlarla evlenilmemesi gerektiği inancı ve gelinlerin aile büyüklerine "eğilerek" selam verme düşüncesi gibi aile medeniyetine vermiş olduğu değeri gösteren gelenekler günümüze kadar devam ede gelmiştir. Bir milletin kültürü o milletin benliğidir. Bu nedenle Kazak milletine veya Orta Asyalı Türk milletlerine ait olan ortak kültürler ve aile gelenekleri İslâm hukuku çerçevesinde hep devam etmelidir ve doktrinler yazılmalıdır.

I. BİREYLERİN AİLE İLE İLGİLİ SORUMLULUĞU

Sorumluluk, insanın kendi ameline veya yetki alanına giren her çeşit işin sonuçlarını üstlenmesi demektir.²⁵⁵ Sorumluluk kelimesinin Arapça karşılığı, “مسؤولية”, “mes’ûliyyet”²⁵⁶ kelimesidir. İslâm hukuk sahasında eski eserlerde mesuliyet kelimesi ile çok karşılaşılmaktadır. Sorumluluğun konusuna gelecek olursak, kişinin amelinde veya yetki alanına giren herhangi bir işte hak sahibi olması ve bir şeye el koyabilme imkânıdır.²⁵⁷ Bu nedenle ailedeki bireylerin sorumluluklarını yerine getirmesi konusunda İslâm hukuku akıl, din, namus, can ve malın öncelikli olarak gözetilmesi gerektiğini

²⁵⁵ Heyet, *Türkçe Sözlük*, 2/1328.

²⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “S’el” md.

²⁵⁷ Yıldız, *İslâm Sorumluluk Hukuku*, 24.

zaruri maslahat çerçevesinde belirlemiştir.²⁵⁸ Bunlara karşı her çeşit davranışı ve ameli yasaklamış bulunmaktadır. Allah anne ve babaya mallarını ve çocuklarını birer imtihan²⁵⁹ olarak vermiş ve onların iyi bir evlat, dinine ve milletine hizmet eden biri olarak yetişmesini istemiştir. 1771 yılındaki Rus işgalinden önce Orta Asya'da ve Kazak toplumunda aile bireyleri arasında ataerkil düzenin çok yaygın olduğu²⁶⁰ ve ailede erkeklere özenle saygı gösterildiği bilinir.²⁶¹ XIX. yüzyılın sonu XX. yüzyılın başında ise aile sadece anne, baba ve evlenmeyen erkek ve kız çocuklarından oluşan bireyler ile sınırlandırılmıştır.²⁶² Bu sınırlandırmalar toplumun parçalanmasına ve insanların birbirine olan akrabalığın ve güveninin sarsılmasına neden olmuştur. Rusların bu girişimlerine rağmen halen Kazaklar geleneğine bağlı kalmış ve günümüze kadar ataerkil düzen kısmen devam etmiştir. Ayrıca Kazaklar yedi göbeğe kadar toplumda akraba oldukları ve onlara karşı sorumlu oldukları bilincini taşırlar.²⁶³ Bu başlığımızda sadece bireylerin aileye karşı sorumluluklarını ve bunların hukuki çerçevesini araştıracağız.

A. Anne-Babanın Çocuklarına Karşı Sorumluluğu

Öncelikle ailede sorumlulukların büyüklerden başlaması yaratılış gereğidir. Büyükler himayesindekilere veya yaşça küçük olanlara yaşamıyla ve öğretisi ile örnek olmakla sorumlu olduklarını hissederler. Bu ise bilinçli bir görev olarak algılanır. Bu nedenle soyunun devam edebilmesi ve ailesinin güçlü olabilmesi açısından küçüklerin yetişmesine toplum dikkat etmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti Aile ve Nikâh Medeni Kanununda, ailede anne babanın çocuklarına karşı sorumluluğu eşit²⁶⁴ olarak değerlendirilmiştir.

Anne-babanın evlatlarına karşı sorumluluğu, Allah'ın vermiş olduğu bir imtihan²⁶⁵ olarak değerlendirmek mümkündür. Ebeveyne verilen bu görevin doğru bir şekilde yapıldığı, çocukların terbiyeli oluşu, iyi huylu oluşu ve bireysel veya toplumsal uyumluluğundan farkedilir.²⁶⁶ Ebeveynin bu sorumluluğuna tek taraflı bakmak mümkün

²⁵⁸ Gazâlî, *el-Müstasfâ*, çev. Apaydın, II, 296.

²⁵⁹ Tegâbün, 64/15.

²⁶⁰ Baypakov, *Ejelgi Kazakistan Tarihi*, 9.

²⁶¹ Bayar, *İslâmda Aile Hukuku ve Ahlakı*, 47.

²⁶² Sandıbayeva, *Ejelgi jâne Orta Ğasırdağı Qazaqstan Tarixi*, 86.

²⁶³ Argınbaev, *Kazakın Otbasılık Dâstürleri*, 25.

²⁶⁴ KCMK, 68. md., 1. fıkra.

²⁶⁵ Tegâbün, 64/15.

²⁶⁶ Luella COLE ve John J. B. Mogan, çev. Belkıs Halim Vassaf, *Çocuk ve Gençlik Psikolojisi*, 149-152.

olmamakla birlikte bunu sınırlandırmanın dahi doğru olmadığını düşünüyoruz. Anne-babanın çocuğu üzerindeki etkisi, onun yetiştiğini veya olgunlaştığını fark edinceye kadar devam eder. Ebeveynin evlatlarına karşı sorumluluğunu İslâm hukukuna, Kazakistan Medeni Kanunu ve örfüne göre mukayeseli olarak iki safhada şu şekilde ele alabiliriz:

1. Aile Fertlerinin Aile İçindeki Görevleri

Ailedeki şahıslar üzerindeki haklar, sadece aile içindeki bireyleri etkiler. Ebeveynin, sorumluluğu altındakilere karşı yapması gereken veya yaptırmaması gereken görevleri içerir. Bu nedenle yapılması zorunlu veya kanuni ve dini olan görevlerin önemli olanları üzerinde duracağız.

a) İsim Verme

İsim, insanın kimliği ve benliğidir. İnsan bu dünyada ve ahirette ismi ile çağırılacağı²⁶⁷ için, hem de ebediyyen o isimle çağırılacağı için, anne-babası çocuklarına güzel ve anlamlı isim koymalıdır ve onun için çaba sarf etmelidir. Çünkü verilmiş olan isimler ile insanlar arasında uygunluk, irtibat ve yakınlık sağlanır.²⁶⁸ Peygamberimiz, ashabından olanların bazılarının isimlerini değiştirmiş ve; *“Peygamberlerin isimleri ile isimlendirin.”*²⁶⁹, *“Çocuğu güzel terbiye etmek ve ona güzel bir ad vermek çocuğun baba üzerindeki haklarından.”*²⁷⁰ buyurmuştur. Kural olarak çocuğa ilk günü veya yedinci günü isim vermeli ve akîka kurbanını²⁷¹ keserek temiz elbiseler giydirmelidir. Aynı şekilde ilk günü veya yedinci günü sağ kulağına ezan, sol kulağına ise kamet okuduktan sonra ismi verilir. Kazak geleneksel hukuk sisteminde ise isim koyma hakkı öncelikle aile büyüklerindedir. Büyüklerden izin alan kimseler de sevdiği ismi aile içinde anlaşarak verebilmektedir. Bu isim öncelikle dedelerinin ve yedi göbeğe kadar aileden olanların isimleri ile aynı olmamak şartı bulunmaktadır. Bazı aileler ise çocuklarına ismini herkes tarafından tanınmış, şairler ve mollalar tarafından verilmesini isterler. Kanuni olarak ise devlet dairesinde sadece annesi veya babası çocuğun doğum belgesi ile çocuğunun ismini, soyadını ve nesebini

²⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 69-70.

²⁶⁸ Ünlü, *Benim adım ne olsun?*, 1.

²⁶⁹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 61.

²⁷⁰ İbn Mâce “Edeb” 3.

²⁷¹ Ebû Dâvûd, “Edâhî”, 21.

alabilmektedir.²⁷² Anne-babası resmi nikâhlı olmadığı takdirde, sadece annesinin müracaatı kabul edilir. Babası veya babası olduğunu iddia eden şahsın ise hâkime müracaatı sonucunda çocuğun doğum belgesine baba adı yazılır.²⁷³

b) Nafaka

Aile fertlerinin geçiminin sağlanması veya günlük ihtiyaçlarının karşılanması anlamında kullanılan bir kelimedir. Nafaka, evin reisi tarafından sağlanması zorunlu olan, erzak, yiyecek ve içecek, giyecek, kalacakları mekân ve buna benzer şeylerdir. İslâm hukuk terimi olarak kişiye yetecek miktarda olmasını ifade etmek için kullanılan “nafaka” kelimesi Kazak diline aynı kökten, Farsça üzerinden “Нәпәкә-nâfaqa” olarak geçmiş ve anlamında da değişiklik olmamıştır.²⁷⁴ Bu nedenle koca veya aile reisi karısının, aile bireylerinin ve belirli bir yaşa ya da iş ve meslek sahibi oluncaya kadar erkek ve kızlarının günlük masraflarını karşılamakla sorumlu tutulmuştur. Nafaka sorumluluğu başta insani, dini, milli ve toplumsal bir sorumluluk olmakla birlikte, anne-baba ve çocuklar arasındaki ilişki ile ilgili bir husustur.²⁷⁵

İslâm hukuku açısından çocuğun nafakasını üç başlıkta ele almak mümkün görünmektedir. Birincisi: Çocuğun ana karnında olduğu ve süt emme dönemi. Bu dönemde nikâhına son vermediği müddet içinde çocuğun nafakası karısının nafakası gibi olur. Doğmamış çocuğun nafakası annesinden hâsıl olacağı için direk anneye bağlı olduğundan anne vasıtası ile alma söz konusu olmaktadır. Emzirdiği için annenin ek ücret talep etmeye hakkı yoktur.²⁷⁶ Bu konu hakkında Osmanlı nafaka kanununun 422. Maddesinde; “Nafaka-yı evlâd, nafaka-yı zevce gibi usretle sakıt olmaz.”²⁷⁷ kaidesi bulunmaktadır. Boşanmada “bâin” talak söz konusu olduğunda iddetini tamamlamadan da emzirme ücreti isteyebilir fakat ric’i talak ile boşandığında iddeti bitmeden emzirme ücreti alma hakkı yoktur.²⁷⁸ Ancak iddetini tamamlayan her anne emzirdiği için nafakadan hakkı bulunmaktadır.²⁷⁹ Bu konuda Kur’ân’dan Talâk süresinin 6. ayetini delil olarak göstermişlerdir. Çocuğun süt emme döneminde karısı emzirmeye

²⁷² KCMK, 202. md.

²⁷³ KCMK, 49. md.

²⁷⁴ Jemeney, *Qazaqça-Parısça sözdük*, 127.

²⁷⁵ Köse, “İslâm Açısından Ebeveynin Çocuklar Üzerindeki Hakları veya Çocukların Ebeveynlerine Karşı Vazifeleri”, 2. 363-365.

²⁷⁶ Mevsilî, *el-Ihtiyâr*, V, 96.

²⁷⁷ Çeker, *Nafaka Kanunu*, 127.

²⁷⁸ Bardakoğlu, *DİA*, “Hidane”, md.

²⁷⁹ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, 241.

zorlandığında ise “sütanne” masrafının baba tarafından üstlenme zorunluluğu da bulunmaktadır.²⁸⁰

İkincisi bülûğ çağı ve rüşt yaşına kadarki masraflar: Baba aile bireylerine bakabilecek kadar ya zengin olmalı ya da çalışmaya gücü yetmeli veya hür olmalıdır.²⁸¹ Bu dönemde erkek ve kız ayrımı ortaya çıkmaktadır. Kızlarda bülûğ ve rüşt yaşı aranmamaktadır. Evlenmesi ile babanın nafaka sorumluluğu düşmektedir. Erkeklerde ise bülûğ çağına gelmesi ile babanın nafaka sorumluluğu düşer.²⁸² Fakat çocuk sakat, engelli veya çalışıp kazanmaya imkânları kısıtlı ise babanın nafaka sorumluluğu devam etmektedir. Bu yaş arasında çocuklarının nafakasını kısıtlama veya vermeme gibi söz konusu olduğunda, babaya nafaka vacip olduğu için haberi olmadan malından faydalanmasına izin verilmektedir.²⁸³ Hanefilere göre nafaka temini baba olmadığında veya baba fakir olduğunda miras hakkı olan yakınlarına fûrûdan usûle doğru sorumluluk yüklenmektedir.²⁸⁴ Buna delil olarak Bakara süresinin 233. ayeti gösterilmektedir. Ayetle; “*Ne bir anne çocuğu yüzünden, ne de çocuk kendisinin olan bir baba, çocuğu sebebiyle zarara sokulmasın. Mirasçıya düşen de bunun gibidir.*”²⁸⁵ buyrulmuştur. Kazakistan Medeni Kanunu’nda, çocuk bülûğ yaşına girene kadar annesi ve babası, ayırım yapmaksızın nafakasını vermek ve birlikte yaşamakla mükelleftir.²⁸⁶ Bu nedenle bülûğ yaşına gelen her çocuk çalışıp kazanmaya ve ailesinin geçimin sağlamaya muktedirdir. Çocuğun sakatlık durumu söz konusu ise devlet tarafından çocuğun geçimi için gelir ve bakıcı için de maaş tayin edilir.²⁸⁷

Üçüncüsü rüşt yaşından sonraki bazı masraflarına ortak olması: Kaide olarak, engellilik durumu söz konusu olmadığında, babaya vacip olan nafaka sorumluluğu bu yaşta düşmektedir. Kazak toplumunda baba veya aile büyükleri bazı durumlarda yardım etmeyi veya bağıшта bulunmayı kendilerine zorunlu bir görev olarak gördükleri bilinmektedir. Dini, kanuni veya örfi bir zorunluluk değil, sadece ahlakî bir sorumluluk olarak değerlendirilmektedir.

²⁸⁰ Bahara 2/233: Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 405.

²⁸¹ Döndüren, *İslâm Hukuku*, 309.

²⁸² İbnü'l-Humâm, *Fethi'l-kadîr*, III, 344; Ek olarak bkz: Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, 186.

²⁸³ Buhârî, “Büyü””, 95: Nesâî, *Kudât*, 31.

²⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 222; Köse, “İslâm Açısından Ebeveynin Çocukları Üzerindeki Hakları Veya Çocukların Ebeveynine Karşı Vazifeleri”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.12, 2008, 363.

²⁸⁵ Bakara 2/233.

²⁸⁶ KCMK, 60., 67. md.

²⁸⁷ 126-127. md; Ek olarak bkz: Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 405.

c) Bakım ve Terbiye (Hidane)

Fıkhi bir terim olan “hidane” kendi işlerini göremeyecek çağdaki çocukların ihtiyaçlarını gidermek, gözetimi, bakımı ve faydalı olanı sağlamak, zararlı olanlardan korumak anlamında kullanılmıştır.²⁸⁸ Aynı şekilde Kazakçada tertip etmek, terbiye etmek ve himayesine almak gibi anlamlara gelmektedir.²⁸⁹ Terbiyeyi her babanın çocuğuna bırakabileceği en büyük miras²⁹⁰ olarak değerlendiren Peygamberimiz konumuzun özetini vermektedir. Ünlü filozof Farabi (ö. 399/950), terbiyesiz bilimin insanogluna ne kadar zararları olduğunu²⁹¹ yazarken, Vissarion Belinski (ö. 1848) çocuk terbiyesine çok önem vermek gerektiğini, terbiye ve eğitim vasıtası ile insanlığın en önemli probleminin çözülebileceğini²⁹² yazar. İslâm hukukunda²⁹³ ve Kazakistan Nikâh ve Aile Medeni Kanunu’nda²⁹⁴ çocuğun terbiyesinden ilk annesi ve babası, bunlar olmadığında ise fûrûdan usûle doğru yakınları sorumlu tutulmaktadır.

Kazakistan Medeni Kanunu’nda; “Her anne-babanın çocuğunu terbiye etmesi zorunludur.”²⁹⁵ kaidesi yer alır. Medeni kanundaki sorumluluk, İslâm hukukunda olduğu gibi fûrûdan usûle doğru yakınlarla yüklenen sorumluluk değil, devlet esirgeme kurumlarına yerleştirme ve evlatlık olarak²⁹⁶ verme şeklinde uygulanan bir sorumluluktur.

d) Çocuklar Arasında Eşit Davranma

Hukuki açıdan gözetilmesi gereken durumlardan biri de anne ve baba sevmeye, özen göstermeye, giyim kuşamda ve yeme içmede dahi olsa evlatlar arasında adaletli ve eşit davranışta olmasıdır. Evlatlarının bir kısmını diğerlerine, erkek çocukları kız çocuklara tercih etmemeli veya kızı erkek çocuğa tercih etmemelidir.²⁹⁷ Peygamberimiz bir hadisinde bu hususta; “Allah’tan hakkıyla korkun ve çocuklarınız arasında adaletli davranın!”²⁹⁸ buyurmuştur. Çünkü anne ve babanın çocuklara adalet ve sevgiyle

²⁸⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 129; Erbay, *İslâm Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, 146.

²⁸⁹ Sarıbayev, *Qazaq Tilinin Aymaqtıq Sözdigi*, 658.

²⁹⁰ Tirmizî, "Birr", 33.

²⁹¹ Farabî, *İlimlerin Sayımı*, çev: Ateş, 54.

²⁹² <http://www.dates.gnpbu.ru/1-6/belinsky/belinsky.html>

²⁹³ Erbay, *İslâm Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, 165.

²⁹⁴ KCMK, 152. md.

²⁹⁵ KCMK, 70. md, 1 fıkra.

²⁹⁶ KCMK, 84, 87, 88 ve 89. md.

²⁹⁷ Baykal, *Hadislerde Aile*, 30.

²⁹⁸ Müslim, “Hibe”, 13,14; Buhârî, “Hibe”, 12,13.

davranmasının, itaatkâr ve hayırlı nesiller olmalarında büyük tesiri olduğu gibi, yanlış, sevgisiz ve adaletsiz muameleler de çocukların huysuz, isteksiz ve ahlaksız yetişmelerine sebep olabilmektedir. Anne ve babanın kardeşler arasında ayırım yaptığının ve eşit davranmadığının farkına varan çocuk kendisinin gereksiz olduğunu veya sevilmediğini varsayarak yanlış işler yapabilmektedir. Bu hususta Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Yusuf’un kardeşleri ile olan hikâyesinde; “*Onlar dediler ki: Yusuf ile kardeşi (Bünyemin) babamıza bizden daha sevgilidir. Hâlbuki biz kalabalık bir topluluğuz. Gerçekten babamız apaçık bir yanlışlık içindedir.*”²⁹⁹ Eşitliği sadece sevgi veya terbiye ile sınırlamayan İslâm hukuku mirasta, vasiyette ve nesepte de eşitliği sağlamıştır.³⁰⁰

Hz. Peygamber, tüm çocukları tarafından aynı derecede hürmet görmek isteyen babalar için, onlara çocuklar arasında eşit davranmalarını tavsiye eder ve çocuklar arasında, ebeveynin ihsan ve hediyeden tut, öpücüğe varıncaya kadar³⁰¹ açıklığa kavuşan her şeyde evlatlar arasında eşit olmasına dikkat etmiştir.³⁰²

e) Okula Gönderme veya İlim Öğretme

Kazakistan Medeni Kanunu’nda yer alan; “Kazakistanlı her yetişkin, ücretsiz bir şekilde 18 yaşına kadar okuması³⁰³ ve anne-babanın onu okula göndermesinin zorunlu olduğu”³⁰⁴ kaidesi Kazak toplumunda okumaya, çocukların eğitime ve donanımlı nesiller yetiştirmeye önem verildiğini gösterir. Bu nedenle Kazakistan’da yaşayan toplumun okuma yazmayı bilmeme gibi sorunları olmamaktadır.

İslâm’ın ilk emrinin; “*Oku, Rabbinin adı ile oku.*”³⁰⁵ olması nedeniyle ilim öğrenmek her Müslüman’a farzdır. Peygamberimizin; “*Ya ilim öğrenen, ya ilim öğrenen, ya dinleyen veya bunları seven ol. Sakın beşincisi olma! Yoksa helak olursun.*”³⁰⁶ hadisi ve “*İlim Çin’de de olsa alın.*”³⁰⁷ sözü Müslüman olan anne babanın

²⁹⁹ Yusuf, 12/8.

³⁰⁰ KÖSE, “İslâm Hukukuna Göre Anne-Babanın Bağış (Hibe) Konusunda Çocukları Arasında Yaptığı Ayrımcılık”, *Mehir Dergisi*, sy, 4, 14-20.

³⁰¹ Tirmizi, *Sünen*, Ahkâm 30, h. 1369.

³⁰² Aliyyu’l-Kâri, *Şerhu Ayni’l-İlim ve Zeyni’l-Hilm*, I, 419; Cânan, *İslâmda Çocuk Hakları*, 29-31.

³⁰³ K.C. B. B. T. K., 53. md.

³⁰⁴ KCMK, 70. md., 2, 4, fıkra.

³⁰⁵ Alak, 96/1.

³⁰⁶ Câmiü’s-Sağır, H. No: I, 5712.

³⁰⁷ Câmiü’s-Sağır, H. No: 640, I, 310.

çocuklarının eğitimden alıkoyması hem dini bir emrin, hem devletin emirlerinin ihlali sayılmaktadır.

f) Miras Hakkını Verme

Arap dilinde Feraiz (الْفَرَائِضُ): Farîza (الْفَرِيضَةُ) kelimesinin çoğuludur. Türkçede “hisse”, “pay” anlamına gelmektedir.³⁰⁸ İslâm hukukunda ise “Miras” ilmin adıdır. İslâm hukukunda, vefat eden şahsın arkasında kalan mal ve hakları geride kalanlar arasında paylaştırmaya “Miras” denir.³⁰⁹ Kazakçada ise “Mÿpa-Mûra” denir. Miras veya Mûra aynı anlamda kullanılmakla birlikte muralı olmak veya muralı kılmak kelimeleri, sevinmek veya sevindirmek anlamlarında da kullanılmıştır.³¹⁰

İslâm hukukundaki miras anlayışına göre anne-babanın elindeki mal varlığını çocuklarına bırakması gerekir.³¹¹ Anne veya baba mirası sadece bir oğluna veya başka birinin yararına vasiyet edemez.³¹² Bu kaideden yola çıkarak anne-babanın sorumluluğu olduğu söylenebilir. İslâm hukukunda miras paylaşımında erkek, kız veya torunların pay hakkı farklı olurken, medeni kanunda ise sadece kendi oğulları olduğunu varsayarak erkek veya kız ayrımı yapmaksızın eşit haklar vermiştir.³¹³ Bununla birlikte evlatlık çocuklar İslâm hukukuna göre mirasçı olamazken, K.C. Medeni Kanunu’na göre ise tıpkı kendi nesebinden oğulları gibi evletlikler da mirastan hak alabilir.³¹⁴ Kazak geleneğinde baba vefat etmeden önce büyük oğulları ile evlenen kızlarına hediye olarak mal ve mülkünden vermektedir. Bunlar babanın vefatından sonra miras hakkını istemek veya dava etmek gibi durumu engellemiş bulunmaktadır. Babanın vefatındaki harcamalar veya borçları evde kalan küçük oğlan tarafından ödenir ve geride kalan mal küçük oğlana veya anne-baba hangisi ile beraber yaşayıp, onun evinde can verirse geri kalan miras onun hakkı sayılmaktadır.³¹⁵ Kazakistan genelinde bu geleneğin halen uygulandığını görmekteyiz.

³⁰⁸ Ali Haydar, *Teshîlu'l-Ferâiz*, Sadeleştirme ve Notlar, Çeker, 6.

³⁰⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 303.

³¹⁰ Sarıbayev, *Qazaq Tilinin Aymaqtıq Sözdığı*, 507.

³¹¹ Nisâ, 4/11; Muhammed Mahmud Hicazî, *Furkan Tefsiri*, I, 403.

³¹² Kavalalı, *Miras Hukuku*, 64.

³¹³ KCMK, 1061. md.

³¹⁴ KCMK,, 1063. md.

³¹⁵ Arğınbayev, *Qazaqstan Otbasılıq Dastür*, 13.

2. Toplumdaki Görevleri

İnsan toplumsal bir varlık olduğu için ailede bazı merasimler ve düğünler toplum ile birlikte gerçekleştirilir. Bu nedenle aile bireyleri toplumun sûzında bulunmaması için bazı görevleri açıktan yapmalıdır. Bu merasimler, Kazakistan halkının geleneğinde yer alan, ebeveynin çocukları için uyguladığı merasimlerden ve medeni kanunda gösterilmemektedir. Buna benzer merasimlerin bazıları İslâm hukukunda da mevcuttur.

a) Akîka Merasimi

Çocuk dünyaya geldiği zaman veya çocuğun doğumunda verilen yemek veya kesilen kurban'a akîka denir.³¹⁶ Bazı bölgelerde de çocuğun başındaki saçları ve o saçların kesilmesi de "Akîka" olarak isimlendirilmektedir.³¹⁷ Yeni doğan çocuğun haklarından biri olan akîka kurbanı hakkında Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Erkek çocuk için birbirine denk iki davar, kız çocuklar için bir davar akîka olarak kesilir."* Hasan ile Hüseyin için de iki koyunu akîka olarak kesmiştir. Bu akîka kurbanı doğumun yedinci gününde kesilebilir ve ismi konulur.³¹⁸

Bu konunun hükmü hakkında mezheb âlimleri ihtilâfa düşmüşlerdir. Ebû Hanîfe'nin fetvasına göre mübah sayılırken bazı Hanefî âlimleri akikanın mendup olduğu hükmüne varmıştır. Zahirilere göre vacip iken, değer üç mezhebe göre ise sünnet hükmündedir.³¹⁹

b) Beşik Merasimi

Kazak geleneğinde çocuğun dünyaya gelişinin 40. günü çocuğu beşiğe yatırma merasimi gerçekleştirilir. Beşik merasimi sadece bayanlar arasında gerçekleşir. Bugünden itibaren, çocuk yürüyene kadar beşikte yatar. Beşik geleneği Kazakistan'ın tüm bölgelerinde aynıdır ve günümüzde de hala devam etmektedir.³²⁰ Bu merasimin çıkış tarihi bilinmemektedir.³²¹ Beşiğe bağlı gelenekte kaideler mevcuttur. Onlar: Beşik ateşte yakılmaz ve çöpe atılmaz. Nesilden nesile miras olarak bırakılır. İlk yatan çocuk,

³¹⁶ Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 155.

³¹⁷ İsaulu, *İslâm Gılmxali*, 479.

³¹⁸ Aliyyu'l-Kâri, *Şerhu Ayni'l-İlim ve Zeyni'l-Hilm*, I, 419; Cânan, *İslâmda Çocuk Hakları*, 35-51.

³¹⁹ Atar, *DİA*, "Akîka", md.

³²⁰ Arginbaev, *Kazakın Otbasılık Dâstürleri*, 57.

³²¹ Omarbekov, *Ortalık Aziya Köşpelileri Öerkeniyetinin Tarihi*, I, 82.

bu vakit vefat ederse ikinci defa bu beşiğe çocuk yatırılmaz ve bu beşik çocuğun mezarının başına konulur.

Kazak geleneğindeki beşik merasiminin amacı, çocuğun dünya hayatına başladığının ve bu başlangıcın bereketli olduğunun göstergesidir. Merasimde yapılan ve uygulanan bazı işlemler de bu nedenle yapılmaktadır. Bununla birlikte beşikte çocuk rahat yatar ve dışarıdan gelen zararlardan korunmuş olur.

“Beşik” ile ilgili düz veya mecaz kullanımlar ve atasözleri bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı şöyle sıralanabilir: “El bolam desen beşiğindi tüze. / Memleket olmak istersen önce beşiğini düzelt.”, “Törinde beşik tursa, törede bas iyiedi. / Baş köşede beşik varsa, sultan bile saygıda kusur etmez.”, “Esik körgendi alma besik korgendi al. / Kapıda yatanla değil, beşikte yatanla evlen.”

c) Sünnet Ettirme Merasimi

Anne babanın görevlerinden biri de erkek çocuklarını belli yaşa geldiğinde “Sünnet” ettirmektir.³²² “Sünnet” kelimesinin Arapça karşılığı “hıtân”dır. Kazakçadaki “Sünnet” kelimesi ise bu amelin kendisini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu nedenle kelimenin anlamı biraz değişse bile amele bakarak söylendiği için önemini kaybetmemiştir. Aslında “Sünnet ettirmek” penisin üst derisinin uzmanlar tarafından kesilmesine denmektedir. Bu nedenle sünnet olmak her çocuğun hakkıdır. Bu hususta Hz. Peygamber; “*Fıtrat beştir: Sünnet olmak, kasık tıraş etmek, bıyık kısaltmak, tırnakları kesmek ve koltuk altını yolmak.*”³²³ buyurmuştur. Yaratılışın gereği olarak bu görev anne babanıdır.

“Sünnet” kelimesi Kazak toplumunda insanların ismi olarak da kullanılmaktadır. Daha çok doğuştan sünnetli olan çocuklara “Sünnet” ismi verilebilmektedir. Toplumda büyükler sünnetlik yaşına gelen çocuklara “Müslüman oldun mu?” diye soru sorabilmektedir. Bunun amacı ise çocuğun sünnet olma yaşına geldiğini, anne babasının da onu sünnet ettirmesi gerektiğini, artık büyüdüğünü bu yaştan sonra avret mahallinden sayıldığını bildirmek içindir. Hanefî mezhebinde de çocukların avreti dört yaşından başlamaktadır.³²⁴ Kazak örf ve geleneğinde ise dört yaşına girmeden çocuklar sünnet

³²² Yaran, *Aile Hayatı*, 623.

³²³ Nesâî, “Taharat”, 9: Buhârî, “Libas”, 63.

³²⁴ İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtar*, I, 378.

ettirilmektedir. İslâm hukukunda sünnet olmanın hükmü ise Ebû Hanife'ye göre sünnet, diğer üç mezhebe göre vaciptir. Bu konuda İmam Malik, sünnet olmayanın şahitliğinin ve imametinin bile kabul edilmeyeceğini bildirmiştir.³²⁵ İslâm hukukunda sünnet yaşı belirlenmemiştir. Çünkü sünnet yaşı insandan insana göre değişmektedir. Bu nedenle ergenlik çağına girmeden her çocuğun sünnet ettirilmesi gereklidir.³²⁶

d) Evlendirme ve Düğün Yapması

Kazakistan tarihine baktığımızda, XV. yüzyıllarda Kazaklar erkek çocuklarını 15 yaşında, kız çocuklarını ise 12 yaşında evlendirmişlerdir.³²⁷ Yaş zaman zaman değişmekle birlikte evlenmek isteyen gençlerin düğününü yapmak ve onlar için baba evinin yanında evin yapmak ve içeriğinde kullanılan malzemelerin alınması iki tarafın görevlerinden kabul edilmektedir. Anne ve baba, neslin devamı ve onu korunması için gerekli olan evlenme ve yuva kurmaya imkân sağlamakla çocuklarına karşı olan görevlerini yerine getirmiş olurlar. Çocuklarının nafakasından baba sorumlu olduğu için de bu görev daha çok babayı ilgilendirmektedir.³²⁸

Daha önce de bahsettiğimiz “betaşar” merasimi, evlilik düğününden farklıdır. Evlilik düğünü zorunlu değildir ama betaşar zorunludur. Anne ve baba betaşarda başlık parasının geri kalanını düğün sırasında verir ve gençler eksik kalan ev malzemelerin bununla tamamlar.

3. Anne-Baba Boşandığı Durumda

Anne baba belli nedenlerden dolayı boşanmış ve ayrı yaşamaları söz konusu olduğunda, arada çocuk da var ise, baba bu çocukların ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Medeni kanuna göre çocuk, annesi ile beraber yaşar ve çocuğun günlük ihtiyaçlarını anne karşılar. Baba ise 18 yaşına kadar nafakasını verir.³²⁹ Anne, çocuğun akrabalarıyla görüşmesine engel olmamalıdır. Babasıyla görüşmek istediğinde de çocuğunu görüştürmek zorundadır.³³⁰ Böyle durumlarda İslâm hukukunda da çocuğun annesinin yanında kalması esas olarak nitelendirilmektedir. Babaya veya babanın yerini

³²⁵ Erbay, *İslâm Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, 254.

³²⁶ Yaran, *Aile Hayatı*, 623.

³²⁷ Âmirhanov, *Ejelgi jane Orta Ğasırlardağı Qazaqstan Tarihi*, 98.

³²⁸ Özay, *İslâm Hukukunda Anne*, 152.

³²⁹ KCMK, 138-150. md.

³³⁰ KCMK, 61. md.

tutan kişiye ise nafakasının temini, geleceğini ilgilendiren köklü kararların alınması, şahsına bağlı hakların kullanımı ve mallarının idaresi gibi yetkiler verilmektedir.³³¹

B. Çocukların Anne-Babaya Karşı Sorumluluğu

1. İtaat Etmek ve Rızasını Almak

Anne babaya iyi davranmak, muamelede kusur etmemek ve itaat ederek Allah'a ve anne babaya şükretmek, Allah'ın ilk insandan başlayarak tüm dinlerdeki emirlerinden biridir.³³² Bu nedenle anne babaya saygı en değerli amellerden sayılmakta ve onlara karşı gelme en büyük günahların başında gelmektedir.³³³ Anne baba küçükken onların ihtiyaçlarını nasıl karşıladı ise, onları büyütmede ne kadar zorluklar çekti ise ve onları nasıl da hayata hazırladı ise çocuklar da anne babalarına öyle bakmalıdır ve onlara borçludur.³³⁴ Bu nedenle Hz. Peygamber bir hadisinde: *“Ya Rasûlullah! Babam bana sormadan malımı ve paramı alıyor.”* diyerek babasını şikâyet eden gence: *“Sen de, malın da babanın mülkü sayılırsınız.”*³³⁵ buyurmuştur. *“Anne ve baban deli olursa bağla da, onlara itaat et.”* atasözü de Kazak geleneğinde anne ve baba deli olsa bile onlara itaat etmemiz gerektiğini ve onlara iyi davranmamız gerektiğini ifade eder.

2. Nafakasının Temin Etmek

Küçüklüğünde anne baba evlatlarının nafakasını ve isteklerini temin edip nasıl yerine getirdiyse zamanı geldiğinde evlatlar da anne babasının nafakasını ve isteklerini yerine getirecektir.³³⁶ Çünkü bu, insanın hayata tutunması ve birçok şeyi anne babadan öğrenmesinin karşılığıdır. Anne baba yaşlandığında hem de fakir iseler evlatları nafakalarını temin etmek sorumluluğunu taşımaktadır.³³⁷ Anne ve babanın nafakasını temin edip onlara bakmak ve iyi davranmak dini sorumluluk olmakla birlikte aynı zamanda insani bir sorumluluktur. Neslini devam ettiren her evladın anne babasına bakma yükümlülüğü erkek evlatların görevidir. Bu nedenle Kazakistan Medeni Kanunu'nun 146. Maddesinde; *“Büluğ yaşına girmiş ve elinden iş gelen evlatların anne*

³³¹ İbn Kudâme, *el-Mugni*, VIII, 238.

³³² Bu husustaki ayetler: Neml 27/19; Meryam 19/14; İbrahim 14/41; Bakara 2/83.

³³³ Zehebi, *Kitab'ul-kebâir*, çev: Sıdkı Gülle, *“İslâm Şeriatinde Büyük Günahlar”*, 46.

³³⁴ Büyükçınar, *Mutlu Bir Aile Yuvası*, 137.

³³⁵ İbn Mâce, *“Ticaret”*, 64.

³³⁶ Aydın, *İslâmda Evlilik, Mahremiyetler ve Aile Ansiklopedisi*, 1073

³³⁷ Mevsili, *el-İhtiyâr*, I, 405.

babasının ihtiyaçlarını görmeleri zaruridir.”³³⁸ ifadesi yer almaktadır. Kazakların genel örfünde daha önce bahsettiğimiz anne babanın bakım ve nafakasını daha çok “Qara anıraq”³³⁹ yani baba ocağında kalan küçük oğlan üstlenmektedir.

C. Büyük Ailenin Küçük Ailelere Karşı Sorumluluğ

Kazak ailesi “ataerkil” bir yapıda olduğu ve “Ru veya soy” geleneği devam ettirildiği için, yedi göbeğe kadar aileler arasında kız alıp vermek söz konusu olmaz ve bu aileler akraba olarak kabul edilir. Bu nedenle toplumda “kara anıraq” geleneği yerleşmiştir. Kara anıraqtaki büyükler genel seçimi kabul eder ve bu büyüklerin bazı olaylara el koyma yetkisi bulunmaktadır. Bu nedenle küçük aileler kara anıraqa itaat eder ve onların sözünden ıkılmazlar. Kabile reisleri küçük ailelerin çok uzaklarda yaşamasına ve başka kabilelerin içinde yaşamasına müsamaha göstermezler. Her mahalle veya köy bir kabileye ait olup başka kabileye mensup olan kişiler bu mahallede veya köyde yaşamazlar. Görev dağılımında, düğünlerde, merasimlerde ve dualarda kabile büyüklerinin sözü dinlenir. Kabile büyüklerinin çekirdek ailelere karşı sorumluluklarının başlıcalarına değinecek olursak şunları sıralayabiliriz:

1. Kabile Arasında Birliği Sağlamak

Kazak aile geleneği kabileye bağlı olduğu için yedi göbeğe kadar olan insanları akraba olarak tanımlamaktadır. Mahalledeki veya köydeki bazı anlaşmazlıklar ile kavgaları yatıştırmak ve barıştırmak öncelikle büyüklerin görevidir. Aileler arasındaki borç alışverişi, yardımlaşma veya ticaret gibi konularda danışmanlık görevini üstlenirler.

2. Kabile İçindeki Problemleri ve Aynı Rudan Olanların Evlenmesini nlemek

Yoldan ıkımış kızları, kötü ahlak sahibi gençleri, insan öldüren veya hırsızlık yapanları cezalandırmak amacıyla büyükler toplanır ve anne babasını kınar. Yanlışlıkla olan ölümün diyetini ödemede karşı kabile büyükleri ile anlaşma yaparlar. alınmış malının karşılığını öderler. Aynı kabilede evlenmek isteyenleri önlerler.

³³⁸ KCMK., md. 146.

³³⁹ Kenjeaxmetulu, *Qazaq Halqının Salt-Dâsturleri*, 152.

3. Geçimin Sağlanmasına Yardım Etmek

Yeni kurulmuş aileler günlük masrafını karşılama adına yapacağı herhangi bir iş bulamadığında, büyükler aralarında anlaşarak küçük ailelere yardım ederler. Bu gelenek daha çok baba tarafından gerçekleştirilmektedir. Maddi yardıma en çok ihtiyaç duyulan zamanlarda baba kendi mal varlığının belli miktarın oğlunun zimmetine geçirir. Böylece oğul, baba mirasını almış olur.

II. EVLÂT EDİNME VE NESEP BELİRLEMEDE KCMK MADDELERİ

A. Evlât Edinmenin Nedenleri ve Hukuki Değerleri

Evlât edinme; bir eşin veya şahsın, kendine ait olmayan çocuğu veya üvey çocuğunu kendi evladı gibi görmesi ve benimsemesi sonucunda sosyal ve hukuki³⁴⁰ ilişkilerin kurulmasıdır.³⁴¹ Arap dilinde “ابن” kelimesinden türemiş olup, sözlükte “التبني” “oğul edinme” olarak kullanılmıştır.³⁴² Benzer manada kullanılan başka bir kelime ise, nesebi belli olmayan veya başkasının olan bir çocuğun nesebinin, ikinci bir insana nisbet edilmesi anlamındaki “الدَّعِي” kelimesidir ki bu kelimeyle “evlâtlık” kastedilir.³⁴³ Bu kelimenin çoğulu Ahzâp süresinin dördüncü ayetinde “أُدْعِيَاءَ”³⁴⁴ olarak da kullanılmıştır. Çocuk sahibi olmak ve birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılamak, bazı insanlar veya aileler için vazgeçilmez, paha biçilmez ve onlara yaşam sevinci veren temel unsurlardan biridir.³⁴⁵

Çocuğu, birçok ailelerin varlığını ve birliğini, devamlılığını ve huzurunu sürdüren bir etken olarak da değerlendirmek mümkündür. Doğal yollardan çocuk sahibi olamayan bazı aileler ise evlâtlık yolu ile çocuğa karşı özlemini, yaşam sevgisini dindirmeye çalışmaktadır. Sadece bunun için değil, geçmiş tarihe ve örfi geleneklere baktığımızda; aileye muhtaç çocuklara aile ortamını sağlamak, yoksun çocukları korumak amacıyla veya yaşlandığında kendilerine bakıp öldüğünde geride kalan mal varlığını almasını ve vefatından sonra arkasından dua ve hayırlı işler yapacağını murat

³⁴⁰ Aydın, *DİA*, “Evlât Edinme”, md.

³⁴¹ Acar, “İslâm Hukuku Açısından Evlât Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evlenmesi” *İslâm Hukuk Araştırmaları Dergisi*, sy. 7, 110.

³⁴² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “Tbn” md.

³⁴³ Kurtubi, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed İbrahim el-Hafnevî, Mahmud Hâmid Osman, XIV, 120.

³⁴⁴ Ahzâb 33/4.

³⁴⁵ Abdullah Acar, “İslâm'da Evlat Edinme Yasasının Hikmetinin Hz. Yusuf ve Hz. Musa'nın Evlatlık Olmaları ile İrtibatı”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 33, 2019, 423-451.

ederek evlâtlık alanlar var olagelmıştır.³⁴⁶ Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Yusuf'un Mısırlı üst düzey yöneticiler tarafından evlâtlık edinmek istendiği³⁴⁷ ve Hz. Musa'nın Firavun ailesi tarafından evlâtlığa³⁴⁸ alındığı bildirilmektedir. İslâm geldikten sonra da bu gelenek belli bir müddet devam etmiştir.³⁴⁹

1. İslâm Hukukunda Evlâtlık

Câhiliye döneminde çeşitli ülkelerde erkek çocukları evlât edinme geleneği çok yaygın olmakla birlikte günlük hayatta bu evlatlıklar kullanılmaktaydı. Bazı aileler ise evlât edinilen çocuğa kendi çocuğu gibi tüm hakları vermiş ve bu gelenek hukuki olarak islamın ilk yıllarına kadar geçerliliğini korumuştur.³⁵⁰ Evlât edinme geleneğini yasaklayan ayet ininceye kadar bizzat Hz. Peygamber ve Müslümanlar tarafından da uygulanmıştır. Ahzâb suresinin 4. ve 5. ayetleri inmeden önce, Zeyd'i, "Muhammed'in oğlu Zeyd" dierek çağrıldığını söylemektedir.³⁵¹ Ahzab suresinde evlatlık edinmeyi yasaklayan ayet şu şekilde geçmektedir: “....Sizin evlâtlıklarınızı da sizin oğullarınız kılmış değildir. O, sizin ağızındaki lâkırdıdır....”.³⁵² Bu ayetle birlikte evlatlık müessesesi yasaklanmış, önceden evlâtlık alınan çocuklar kendi babaları biliniyor ise kendi babalarının adı ile çağırılmıştır. Ayrıca evlât alınanların miras hakkı olmadığı ve evlatlık alan kişinin ailesinin ona namahrem olduğu kabul edilmiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber Zeyd b. Harise'nin boşadığı eşi Zeyneb'le evlenmiş ve böylece evlâtlık müessesesinin ailevi ve hukuki geçerliliğini yitirdiğini³⁵³ ve taraflar arasında hukuken “ana”-“baba”-“çocuk” ilişkisinin sonlandığını göstermiştir.³⁵⁴ İslâm'da hukuki olarak da evlat edinme yasağı, mahremiyetin ihlali, halvet ve haksız miras edinme gibi çeşitli sebepleri bulunmaktadır.³⁵⁵

³⁴⁶ Aktan, "Evlât Edinme", *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I, 509.

³⁴⁷ Yusuf 12/21.

³⁴⁸ Kasas 28/7-9.

³⁴⁹ Ahzâb 33/5.

³⁵⁰ Köse, “Mukayeseli hukukta evlat edinme problem”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, say. 15, 270.

³⁵¹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, III, 465-466.

³⁵² Ahzab 33/4.

³⁵³ Acar, “İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme”, 100.

³⁵⁴ Zevkliler, *Medeni Hukuk*, 882

³⁵⁵ Acar, “İslâm'da Evlat Edinme Yasağının Hikmeti”, 423-451.

2. Medeni Kanunda Evlâtlık

Medeni kanunlarda “Evlâtlık” veya “Çocuk edinme” ile ilk kanunun 1851 yılında Amerika’nın Massushets bölgesinde kaydedildiği bilinmektedir. Bu kanun gereği, evlât alınan çocuğun biyolojik çocuğa ait her hakka sahip olduğu bildirilmektedir. Hâkim, evlât edinen kişinin sadece çocuğun besleme imkânına değil, onun ilim öğrenmesine imkân verip vermeyeceğine de dikkat etmiştir. Bu kanunlaştırma ilk kez Fransa’da 18. yüzyılın başında Napolyon’un kanuni uygulamalarında ve Rusya’da 1. Aleksandor Krallığı zamanında uygulanmıştır.³⁵⁶ SSCB medeni kanunlarında evlâtlık edinmenin şartları ve sınırları çok ağır olup bu işlem yönetim kurumunun yöneticilerinin denetiminde yürütülmüştür. Zenginler, soylular evlâtlık almak için sadece imparatorundan izin alır ve bunun dışında mollalara ve çocuğu olmayan veya evlât edinmek isteyenlere medeni kanun çerçevesinde izin verilirdi. Fakat bu izin senato’nun onayı alınmadan verilmezdi.³⁵⁷ 1991 yılında Kazakistan bağımsızlığın ilan ettikten sonra, 17.12.1998 tarihinde çıkan Nikâh ve Aile Medeni Kanunu’nun 29. babının, 248-274 maddelerinde “Evlâtlık çocuğun evraklarının düzeni” hakkında şartlar bulunmaktadır.

Kazakistan Medeni Kanunu’na göre evlâtlık kanuni bir akittir. Bu akit, çocuk ile evlâtlığa alan şahıs arasındaki kanuni ilişkiyi belirler. Bu kanun bülûğ çağına girmemiş çocuklar için hem onların faydaları, yararı ve korunması için uygulanan bir kanundur. Bu nedenle evlâtlığa alınan küçük çocukların korunma ilkesi, aile hukukunun en temel ilkelerinden biridir.³⁵⁸ Bu temel ilkenin kanuni temelini oluşturan hüküm ise, bütün çocukların korunması gerektiğini bildirmektedir. Bu çocuk nikâhlı karı-kocanın çocuğu olsun veya evlâtlık olsun fark etmez, çocukların hepsini içine alan “koruma altındaki çocuk” terimini esas almaktadır. Bu terimin kapsam alanının evlâtlık çocuğun güvenliği, faydaları, yararı ve korunması gerektiğini yazan Emine Akyüz’ün; “Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması” başlığı altında bu konunun daha geniş yorumlanması gerektiğini haklı olarak ifade ettiğini görmekteyiz.³⁵⁹

³⁵⁶ <https://kk.wikipedia.org>

³⁵⁷ <https://kk.wikipedia.org>

³⁵⁸ Demir, *Evlât Edinmenin Yasal Koşulları*, C. 52., say. 3, 258.

³⁵⁹ Emine, “Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması”, *İnsan Hakları Eğitim Dergisi*, 128

Kazakistan Medeni Kanunu'na göre “evlatlık” veya “Bakımı sağlanan çocuk” ile evlat edinen aile fertlerinin nikâhlanması yasaktır.³⁶⁰ Ayrıca bu çocuğun evlatlık olduğu devlet nezdinde sır olarak saklanacak ve bu gizliliği açığa çıkartanlar ise cezalandırılacaktır.³⁶¹

Medeni kanunda evlâtlık ile ilgili maddelerde, bülûğ çağına kadar ifadesi yer almasına rağmen, evlâtlık çocukların da yaş sınırı getirilmediğini görmekteyiz. İslâm ve Osmanlı kanunlarında ve özellikle Türk hukukunda ise “Evlâtlık” koruyucu aile gibi, bazen de hukukî neticelerinden mahrum fiilî evlâtlık sınırları kapsamında varlığını sürdürmüştür.³⁶² Bu nedenle diyebiliriz ki, Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nun 248. maddesine “evlâtlık” konusunda; “Çok ideal bir hayat yaşaması ve bakımı için evlâtlığa verilebilir.” şeklinde ikinci bir fasıl eklenmesi talep edilebilir.

3. Evlâtlık veya Çocuk Büyütme

“Evlâtlık” veya “başkasının çocuğunu himayesine” alma geleneği, kendi kanından çocuğu olmayanlara belli şartları yerine getirdikten sonra izin verilmiştir. Evlâtlık çocuk almadan karısı çocuk doğurduğu halde, çocuklarının hepsi arka arkaya vefat ederse veya ikinci evliliğe gücü yetmezse, baba bir kardeşinin çocuğu doğduğunda, çocuğu ölen veya kız çocuğu olan karısı emzirmek şartı ile evlâtlığa izin verilmiştir.³⁶³ Kazak geleneğindeki bahsi geçen evlât edinmede mahrem hısımlığı ve süt hısımlığından dolayı evlatlığın ergenlik çağına girmesinden sonra da birlikte yaşamaya devam etmektedirler. Bu konuda İslâm hukukunda herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.³⁶⁴

Gelenekte, çocuk doğduğunda onu yıkamadan, emzirmeden, isim koymadan ve eline almadan eteğine konularak hemen onu evlâtlık alacak olan akrabasına verilir. İkinci taraf da alırken, daha sonra geri istememesi ve anlaşmazlıklar olmaması için sağ eline “Asık jilik” denilen bir kemik tutuşturur.³⁶⁵ Akrabalığın daha yaklaştığını ve onun ailesinden olan bir oğlanın evlenmemesi gereken kızlar ile evlatlık çocuğu

³⁶⁰ KCMK, 11. md., 4. fıkra.

³⁶¹ KCMK, 265. md.

³⁶² Aydın, *DİA*, “Evlât Edinme”, md.

³⁶³ Arğınbayev, *Qazaqstan Otbasılıq Dastür*, Qaynar Baspası, 32.

³⁶⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, VI, 315.

³⁶⁵ Kenjeaxmetulu, *Qazaq Halqının Salt-Dâsturleri*, 70.

evlendirmemesi gerektiğini bildirir. “Asık Jilik” akrabalığın simgesidir.³⁶⁶ Bu nedenle böyle durumlarda yapılması zorunlu olan geleneklerden biridir.

Kazak geleneğindeki “evlâtlık” tarihine baktığımızda, sadece oğlu olmayanların değil oğlu olmasına rağmen evlâtlık çocuklar alanların olduğunu da görmekteyiz. Bu birkaç nedenle açıklanmaktadır. Şöyle ki; daha öncede bahsettiğimiz gibi Kazaklar yedi göbeğe kadar akraba sayarlar. Bu nedenle aralarının fazla uzamaması için beşinci veya dördüncü atalarında birleşen akrabasının oğlunu evlât olarak bu akrabalığı güçlendirmeye çalışır. İkincisi: Kardeşi vefat ettiğinde, arkasında kalan eşi onunla veya başka biri ile evlenmek istemediğinde diğer kardeşler, kardeşinin oğluna baba gibi muamele eder ve onun bakımının üstlenir. Diğer taraftan ise, oğlu yalnız büyümesin ve paylaşmayı öğrensın diye yakın akrabasının oğlunun emzirmek kaydıyla ile evlâtlığa alındığı bilinmektedir.³⁶⁷ Başka kabileden evlâtlık alanlara da Kazaklar arasında rastlanmaktadır. Bu çocuklar 17-18 yaşında evlendirilir, ayrı evde yaşar ve üvey babası vefat ettiğinde mirastan hakkını alır. Ayrıca kendi kabilesinin yanına dönmeye hakkı da bulunmaktadır.³⁶⁸

B. Medeni Kanunda Yabancı Ülke Vatandaşlarına Evlatlık Hakkının Verilmesi

518-IV Sayılı Kazakistan Medeni Kanunu’nun yürürlüğü ve uygulama şekli hakkında kanunun 251. maddesinde, KMK’nın yürürlüğe girmesinden önce evlât edinen vatandaşların ve yabancı ülke vatandaşlarının sözleşmelerindeki belirtilen hükümler ile birlikte geçerliliğini koruyacağını belirtmiştir. Bu maddeye göre bağımsızlıktan itibaren 1998 yılına kadarki vakit aralığında, 1926 yılında Moskova’da yürürlüğe konulan “Nikâh, Aile ve Bakımı” Kanunu’na göre düzenleneceği ve bu kanunların korunacağını belirtmiş bulunmaktadır. 2010 yılındaki Dışişleri Bakanlığı’nın açıklamasında ise, yabancı ülke vatandaşlarına evlatlık giden çocukların yaşamı, güvenliği ve eğitimi hakkında habersiz olduklarını belirtmiş ve 31 Kasım 2011’de Cumhurbaşkanının № 1242 kararı ile; “Kazakistan Cumhuriyetinin çocuk hakları hakkında konvensiya uygulansın.” kararı çıkmıştır. Bu karara bağlı olarak Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olarak “Çocuk Haklarını Koruma Kurumu” kuruldu. Bu kurumun kurulmasıyla birlikte

³⁶⁶ Sızdık, *Orfagrafikalıq Sözdik*, 74.

³⁶⁷ Artıqbaev, *Jeti Jargı Memleket jane Qûqıq Eskertkiş*, 110.

³⁶⁸ Arğınbayev, *Qazaqstan Otbasılıq Dastür*, Qaynar Baspası, 34.

dış ülkelere evlâtlık olarak giden çocukların haklarının Kazakistan devlet daireleri tarafından kontrol edilme ve gerektiğinde geri alma yetkisi elde edilmiş bulunmaktadır.

Çocuk Haklarını Koruma Kurumu ve Dışişleri Bakanlığı'nın 2003 yılındaki açıklamasına gören, 1998 yılından itibaren yabancı ülke vatandaşları Kazakistan Medeni Kanunu'na uygun bir şekilde evlâtlık çocuklar almaya başlamıştır.

C. KCMK'da Nesep Belirlemede Kullanılan Maddeler

Nesep, sözlükte akraba bağı, soy, hısımlık ve yakınlık ve bir kimsenin kan bağı olan kimseler ile soy bağlantısı anlamlarına gelmektedir.³⁶⁹ İslâm hukuk terminolojisinde, bir çocuğu anne babasına ve ailesine bağlayan soy bağıdır. Nesep daha çok baba tarafından olan kişiler ile akrabalığı ve bir kabileye mensup olduğunu ifade etmek için kullanılır.³⁷⁰ Sosyal ortamda mutlu ve huzurlu yaşayabilmesi açısından her insan için nesep önemlidir.³⁷¹ Kazak dilinde nesep kelimesinin anlamını “Ûrpaq”,³⁷² “Tekti” ve “Tüqüm”³⁷³ gibi sözcükler karşılamaktadır. Gelenekte Kazaklar yedi göbeğe kadar akrabalık ve nesep bağı devam eder ve daha öncede ifade ettiğimiz gibi yedi göbeğe kadar evlenmezler. Kazak geleneğinde tanışma esnasında kişinin babasından önce nesebi sorulur, sonra dedesi en sonunda da babasının isimi sorulur. Bu gelenek Kazakların “kan” ve “akrabalık” bağına daha da sıklaştırmak için vardır. Bu nedenle şahıslar kan bağı nedeni ile birbirinin cüz'ü ve parçası olarak değerlendirilir. Nitekim Kur'ân'da şöyle buyrulur: “Sur'a üflendiği zaman, artık o gün insanların arasında soylar yoktur ve onlar birbirine soylarını sormazlar.”³⁷⁴ Çünkü sur'a üflendiği andan itibaren, dünya hayatının sonu gelmiş olacak ve artık soyun bir fonksiyonu kalmadığını herkes anlamış olacaktır.

Her insan bir aileye, aile de soya, soy da bir millete bağlıdır. Bir çocuğu ailesinden, soyundan ve milletinden ayrı tutmak mümkün değildir. Bir aile de nikâhtan itibaren başlamaktadır. Nikâhlı olsun veya olmasın çocuğu doğuran kadın annesi

³⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “Ensâb” md.

³⁷⁰ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, II, 395.

³⁷¹ Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 197.

³⁷² Sagındıqova, *Qogamdıq Sözdük*, QMMU, 49.

³⁷³ Sarıbaev, *Qazaq Tilinin Gısqaşa Etmilogiyalıq Sözdügi*, 191.

³⁷⁴ Mü'minûn, 23/101.

tarafından nesebidir. Doğan çocuğun nikâhlı veya nikâhsız cinsel birleşmeden doğması annesi ile ilgili nesebini değiştiremez.³⁷⁵

1. Nikâhtan Doğan Neseb

KCMK'nun 3. babı ve 46-67. maddeleri çocuğun haklarını konu alırken, 46-52 maddelerinde sadece çocuğun babadan olan nesebini belirlemeye yönelik düzenlenmiştir. Çocuk dünyaya geldiği ilk andan itibaren ismini, vatandaşlığını ve anne babasının nafâkasını almaya hakkı bulunmaktadır.³⁷⁶ Çocuğun doğum belgesine baba ismi yazılması için onu doğuran annesinin kocası ile nikâh cüzdanı bulunması şartı koşulmuştur.³⁷⁷ Böylece çocuğun nesebi, nikâh cüzdanı ile devlet dairesi tarafından tasdik edilir ve resmi işlemlerle neticelenir.

Dinî, millî veya devlet dairesinde kıyılan nikâh ile karı-kocanın evlilik sözleşmesi neticesinde doğan çocuğun nesebi ve soyunun belli olduğu hususunda İslâm hukukçuları ittifak etmiştir. Delil olarak da; “*Çocuk yatak sahibi olan erkeğe aittir.*”³⁷⁸ hadisini esas almışlardır. Buradaki “yatak” sözcüğünden maksat, çocuğu doğuran annesinin sahih nikâhlı kocasıdır. Nikâhlı kocadan çocuğun nesebinin belli olabilmesi için de erkekte aranan birkaç şart vardır. Bu şartlar şöyle sıralanabilir: Erkeğin ergen yani “murahtık” olabilmesi gerekir. Evlilik nikâhından altı ay geçmesi ve bu vakit içinde iki tarafın bir araya gelebilme imkânı bulunması gerekmektedir.³⁷⁹ Bunun aksi durumda babanın çocuğu reddetme, kabul etmeme veya nesebine almama hakkı vardır. Fasit evlilikten doğan çocuğun nesebi hakkında İmam Muhammed'in görüşü kabul edilmiştir. Bu görüşe göre nesebi belirlemek için iki tarafın nikâh sözleşmesinin vaktine değıl, aralarındaki ilişkinin başladığı tarihten itibaren altı ay geçipgeçmediğine bakılır.³⁸⁰

2. Nikâhsız Doğan Çocuğun Nesebi

Resmi olarak boşanıp nikâh geçerliliğini yitirdikten sonra veya kocası vefat ettiği günden başlayıp aradan geçen iki yüz seksen gün içinde kadın doğum yaparsa, çocuk kadının eski kocasının çocuğu sayılır ve ona göre resmi işlemler yapılır.³⁸¹ Bu

³⁷⁵ KCMK, 47. md., 1. fasıl.

³⁷⁶ KCMK, 46. md., 2. fıkra.

³⁷⁷ KCMK, 47. md., 2. fasıl.

³⁷⁸ Buhârî, “Büyü””, 3, 100; Müslim, “Radâ”, 36, 38.

³⁷⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi fi tertibi's-şerâi*, III, 211.

³⁸⁰ İbn Abidîn, *Reddû'l-muhtâr*, III, 131-132.

³⁸¹ KCMK, 47. md., 3. fasıl.

süre dışında gerçekleşen doğumlarda veya öncesinde resmi nikâhı olmadığı halde yapılan doğumlarda çocuğun annesi ve babası aynı anda devletin resmi evrak veren dairelerine giderek dilekçe nezdinde kimliğe ve kayıtlara çocuğun babasının ismini yazdırır. Annesi, çocuğun babasını bulamadığında veya babası olan şahıs kayıp olduğunda doğumdan önceki ve doğumdan sonra gerekli olan maddi desteğini dava edebilir. Böyle durumlarda baba isterse çocuğun doğum belgesine ismini yazdırabilir, istemez ise yazdırmaz. Yazdırmadığı takdirde on sekiz yaşına girdikten sonra çocuğun baba ismini yazdırma hakkı vardır.³⁸²

İslâm hukukunda ric'î boşamadan dolayı iddet bekleyen kadının, kocası ile ilişkiye girmesi kocasına geri dönmesi kabul edilir. Bu durumda çocuğun nesebinin eski kocadan olduğu kabul edilmektedir.³⁸³ Boşama tarihinden itibaren iki sene geçtikten sonra doğan çocuğun nesebi temizlik vaktinin uzaması ihtimali ile boşamış kocasına bağlanmaktadır. Nedeni ise iddet ile gebelik müddetin baki kalmasıdır.³⁸⁴ Çocuk, ric'î talak ile boşama gerçekleştikten sonra iki sene olmadan doğarsa, çocuğun nesebinin boşayan kocadan sabit olduğunda ihtilaf bulunmamaktadır.³⁸⁵ Bain talâk ile gerçekleşen boşamadan altı ay veya ondan daha fazla zaman geçtikten sonra çocuk doğarsa, gebeliğin daha sonra olması nedeni ile çocuğun nesebi boşayan kocasından sabit olmaz.³⁸⁶ Eğer ikrar etmeksizin iki seneden az bir vakitte doğurursa, kadının dürüstlüğü göz önüne tutulur ve çocuğun yararına nesebi boşayan kocaya bağlanır.³⁸⁷ Süre iki seneden fazla olduğunda ise gebeliğin boşanmadan sonra gerçekleştiğine ve ceninin boşanan kocasından olmadığı kabul edilerek Hanefî ulemanın ittifakı ile çocuğun nesebi boşayan kocaya bağlanmaz.³⁸⁸ Nikâh akdi olmayan iki tarafın ilişkisi sonucunda doğan çocuğa “veled-i zina” denilir.³⁸⁹ Evlilik dışı çocuğun babası belli olduğunda baba olarak sayılır ve çocuğun nesebi de ona hukuken isnat edilmektedir.³⁹⁰

³⁸² KCMK, 47. md., 5. fasıl.

³⁸³ Mirgînanî, *Hidaye, ma Şerheyhi Fethi'l-kadir ve'l-Înâye*, IV, 351.

³⁸⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 179.

³⁸⁵ Görgülü, *İslâm ve Türk Medeni Hukukuna Göre Neseb*, Manas Yayınevi, 47.

³⁸⁶ Kudûrî, *el-Kitâb maa Şerhihi' l-Lübâb*, III, 88.

³⁸⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 179.

³⁸⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 180.

³⁸⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 603.

³⁹⁰ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, 171.

3. İkrar Yolu İle Çocuğun Nesebi

Medeni kanuna göre çocuğun annesi ile nikâhı olmayan bir kişinin ikrarı ile çocuğun babası belirlenir. Doğum gerçekleşmeden önce ikrar eden şahıs vefat ederse, evraklara baba ismi yazılabilmesi hâkimin kararına bağlıdır.³⁹¹ Nikâh olmadığı durumlarda babası olan kişi bunu ikrar etse bile, çocuğun doğum belgesine baba isminin yazılması annesinin isteğine bağlıdır.³⁹² Daha sonra çocuğun annesi yetkili makamlara başvurup babası olduğunu iddia ettiğinde, kanun nezdinde bu kişinin ismini çocuğun babası olarak yazdırabilir.³⁹³ Bunun aksine anne, babası olan kişiyi ikrar etse bile doğum belgesine babasının ismini yazdırmayabilir.³⁹⁴ Çocuğu doğan kadın ile nikâhlı kocası olmayan biri, yazılı halde nesep ikrarında bulunur ve nikâhlı kocasının yazılı ikrarı ile doğum belgesine ismi yazılır.³⁹⁵

İslâm hukukuna göre ikrar, nesebi belirlemede bir sebep değil bir vasıtaadır. Bu nedenle “evlât edinme” deyiminden ayrı tutulmuştur. İkrar ile ispat edilen nesep bağının inkârı kabul edilmez.³⁹⁶ Bu nedenle yalan da olsa ikrar yolu ile nesep sabit olabilmektedir. Nesep bağı ikrar yolu ile sabit olduğunda çocuğun her yönden öz çocuğu gibi hakkı olmaktadır. Babası olduğunu söyleyen şahıs üzerine çocuğun bakımı, terbiyesi, nafakası ve miras hakkının verilmesi vacip olmakla birlikte sahih nikâhlı karısından doğan çocuk gibi baba ile oğul arasında muamele gerçekleşir.³⁹⁷ İslâm hukukunda nesebi ikrar konusunda, çocuğun babası olduğunu ikrar eden kişi ile çocuk arasındaki yaş farkı, mekân ve zaman farkı, nesebinin daha öncesinde meçhul olup olmadığı ve zinadan doğup doğmadığı araştırılır.³⁹⁸

4. Buluntu Çocuğun Nesebi

Kazakistan Medeni Kanunu'nda sokağa veya avluya bırakılmış buluntu çocuk devlet bakımına geçer ve bu çocuğu evlâtlık olarak başkasına verme, yetiştirme, büyüme yetkisini devlet üstlenir.³⁹⁹ Vatandaşlık ve doğum belgesi, Kazakistan

³⁹¹ KCMK, 49. md.

³⁹² KCMK, 192. md., 4. fıkra, üçüncü başlık.

³⁹³ KCMK, 64. md., 4. fıkra.

³⁹⁴ KCMK, 192. md., 4. fıkra, ikinci başlık.

³⁹⁵ KCMK, 192. md., 3. fıkra, üçüncü başlık.

³⁹⁶ Dönmez, *DİA*, “Nesep”, md.

³⁹⁷ Abdullaziz Amir, *el-Ahvalu'ş-Şahsiyye fi'ş-Şeriatî'l-İslâmiyye*, 102

³⁹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 106.

³⁹⁹ KCMK, 93. md., 7. fıkra.

Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülür ve Devlete bağlı çocuk kurumlarına teslim edilir.⁴⁰⁰ İslâm hukuk terminolojisinde ise “sokağa, cami avlusuna vb. yerlere bırakılan sahipsiz çocuğa “Lakît” denilmektedir.⁴⁰¹ Buluntu çocuklar kimsenin kölesi değildir. Bunun aksine hürdür ve hür insanlar gibi muamele görür ve yanındaki eşyalarının hepsi ona aittir.⁴⁰² Bakımı ve terbiyesi öncelikle ilk bulan kimseye ve devlet hazinesine aittir.⁴⁰³

5. DNA Testi ile Nesebinin Belirlenmesi⁴⁰⁴

Suçluları ispatlamak için bir vasıta olarak kullanılan "DNA" testi uygulaması ABD ve Avrupa'da XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında kullanılmaya başlanmış olup daha sonraki yıllarda ise tüm dünyada yaygınlık kazanmıştır.⁴⁰⁵ DNA'nın açılımı “Deoksiribo Nükleik Asit” şeklindedir. İngiltere’de Leicester Üniversitesi Alec Jeffreys, insanların birbirlerine benzemediğini ve her insanın kendisine özel bir genetiği olduğunu 1985 yılında keşfetmiş ve bunu parmak izlerine benzettiği için DNA parmak izi olarak isimlendirmiştir.⁴⁰⁶ Böylece günümüzde tıp ilmi büyük ilerleme kaydetmiş ve insan yaratılışındaki benzerlik hücrelerini keşfetmiştir. DNA testi suçluları bulmakla birlikte son zamanlarda baba oğul ilişkisinde daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Bu konuda Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nun 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52 ve 53 maddelerinde çocuğun anne babasının kim olduğunu ispatlama vasıtaları ve yolları yazılmaktadır. Özellikle DNA testi yaptırmının önemi, DNA testi'nin ispat vasıtası olduğu ve açılan davaların buna göre sonuçlanacağı bildirilmektedir. İslâm hukukunda bir ispat vasıtası olarak DNA testinin hükmünü kararlaştırmak amacıyla 1998’de Kuveyt’te, 2002 yılında Mekke’de toplanan İslâm Fıkıh Akademisi, ittifakla meşruriyetinin kabulüne yönelik karar almıştır.⁴⁰⁷

⁴⁰⁰ KCMK, 196. md.

⁴⁰¹ Serahsî, *el-Mebsût*, X, 209.

⁴⁰² Serahsî, *el-Mebsût*, X, 216; Merginânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr (ö. 593/1197), *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*, IV, 421; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 29.

⁴⁰³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, I, 303.

⁴⁰⁴ Karaman, Soru-(457) DNA testinin İslâm hukuku açısından delil kabul edilmesi.

<http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00457.htm>

⁴⁰⁵ Yılmaz, “İslâm Aile Hukukunda DNA Parmak İzi Testi ile Nesebin Sübûtu”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 22, 76.

⁴⁰⁶ http://tr.wikipedia.org/wiki/Alec_Jeffreys.

⁴⁰⁷ Kararâtü'l-mecmei'l-fıkhi'l-İslâmi, 343-344; Yılmaz, “İslâm Aile Hukukunda DNA Parmak İzi Testi ile Nesebin Sübûtu”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 22, 82.

III. AİLEDE ÇOCUK

A. Çocuğun Tarifi ve Çocukluk Dönemi

Kazak dilinde bülûğ çağına kadar her çocuk için “bala” kelimesi kullanılmaktadır. Ayrıca bala sözcüğü tek başına “erkek” anlamında da kullanılır. Kazak geleneğinde çocukların yaşlarına göre şu şekilde tarifini yapmak mümkündür:

1. Sabi

Sütten kesilmemiş çocuklar için Kazaklar “sabi” kelimesini kullanmaktadır. Bu tabir arapçada “الغلام”⁴⁰⁸ kelimesi ile de ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra Kazakçada sütten kesilmemiş çocuklar için “beşik balası” ve “nâreste” tabirleri de kullanılmaktadır. Bu dönemdeki çocuklar için kullanılan bu kelimelerde erkek veya kız ayrımı yapılmamaktadır. Kazak geleneğinde çocuklar için daha çok yedi yaşından itibaren kız erkek ayrımı yapıldığı ifade edilmektedir.⁴⁰⁹

2. Bala

Arapçadaki “طفل”⁴¹⁰ sözcüğü Kazakçadaki “bala” kelimesini karşılamaktadır. Fakat Kazak geleneğinde, çocuklar için rüşd yaşına gelinceye kadar veya bu yaşa gelmeden evlenirse, evlendiği güne kadar “bala” kelimesi kullanılır. Bu kelime hem erkek hem kız çocukları için kullanılan ortak bir isimdir. Kız veya erkek çocuklardan hangisi için kullanıldığı sözün genel yapısına bakarak anlaşılmaktadır.

3. Erkek veya Kız Çocuk

Türkçede genel anlamda olgunluğa erişene kadar her yaştaki erkek veya kızlar için çocuk kelimesi kullanılmaktadır.⁴¹¹ Kazakistan Medeni Kanunu’nun birinci maddesinin sekizinci fıkrasında; “Bala on sekiz yaşına girmeyen çocuktur.” ifadesi yer almaktadır. Medeni kanunda erkek, kız farkının bulunmadığı bilinmektedir.

İslâm hukukundaki çocuk tarifi ise; “Çocuk, yaş küçüklüğünden dolayı henüz mükellef olmayan ve her çeşit muameleyi yapmaya yetkisi bulunmayan insandır.”

⁴⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “Âulam”, md.

⁴⁰⁹ Kenceağmetulu, *Qazaq Xalkının Salt Dasturleri*, 78.

⁴¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “Tfî” md.

⁴¹¹ Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 28.

şeklinde dir.⁴¹²Bu tarife baktığımızda çocuklar bülûğ yaşına girmediği için ibadetlerden ve ibadet olan fiillerden mükellef değildir ve bununla birlikte bazı cezalardan da sorumlu olmadığı anlaşılmaktadır.

B. Hukuki Açıdan Ailede Çocuğa Verilen Ceza

Ailede çocuğun bakımı ve masraflarının karşılanması, yetiştirilmesi, fikrî ve rûhî konularda ve her hangi meselede geliştirilmesi anne ve babanın doğal hakları ve temel görevi kapsamına girmektedir. Huzurlu bir ailede çocuğun yalnızca sevilmesi değil aynı zamanda bakımı ve ihtiyaçlarının karşılanması da o kadar önemlidir. Bir çiçek için toprak, su ve güneş ne kadar önemli ise, çocuk için de aile ve eğitim o kadar önemlidir. Çocukluk, hem Kazakistan Medeni Hukuku'nda hem İslâm hukukunda doğum ile başlayıp ergenlik çağına kadar olan dönemi kapsamaktadır.⁴¹³ Çocukluk yaşı K.C. Medeni Kanunu'na göre erkek ile kızlar arasında ayırım gözetmeksizin 18 yaşı ile sınırlanır. Cezaî ehliyeti de 19 yaşından gün alması ile başlar. İslâm hukukunda erkek ile kız arasındaki çocukluk yaşının farklı olması bünyelerinin farklı gelişmesi ile belirlenmiştir. Bu nedenle yetiştirildiği bölgelerde de gelişim farklılığı olduğu için kesin bir yaş belirlenmemiştir. Çoğunluğun benimsediği görüşe göre, kız ve erkekler için bülûğ yaşının üst sınırı, 15 yaşın bitimidir. Bu konuda Mecelle; "Sinn-i bülûğun mebdei, erkekde tam 12 ve kızda tam 9; müntehâsı ise ikisinde dahi 15 yaşıdır".⁴¹⁴Kazakistan Cumhuriyeti Ceza Kanununu işledikleri suçların ağırlığına göre 14 ile 18 yaş arasındaki çocukların cezaya tabi olacağını bildirmiştir.⁴¹⁵

Kazakistan ceza kanununda çocuklar için verilecek cezalar konusu sınırlanmış ve şu durumlarda ceza verilebileceği bildirilmiştir: 1) Belirli faaliyetlerde bulunma hakkının alınması. Bu ceza bir yıl ile iki yıla kadar devam edebilir. 2) Para cezası. Para cezası çocuğun özel malı veya geliri var ise, cezasının 5/1 (beşte biri) verilir. 3) Rehabilitasyon ve Para cezası uygulanır. 4) Bayındırlık işlerine katılım. 16 yaşından gün almayan çocuklar için günde iki saat, 16 yaşından gün alan çocuklar için günde üç sata kadar toplumun ihtiyacına göre iş verilir. 5) Özgürlüğün kısıtlanması. Çocuklar için iki seneyi geçmeyecek kadar özgürlükleri sınırlandırılarak ev hapsi cezası verilir. 6)

⁴¹² Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 29.

⁴¹³ 1. md., 8. fıkra; Şimşek, "İslâm Hukuku ve Pozitif Hukuk Açısından Çocukta Ceza Ehliyeti", *Toplum Dergisi*, "II, 3" 141.

⁴¹⁴ Haydar Efendi, *Dürrerü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, md. 986.

⁴¹⁵ K.C. C. K., 6. kısım, 80. md.

Özgürlükten yoksun bırakma. Adam öldüren veya terör ile ilişkisi olan çocuklar için on iki seneye kadar mahkemede hapis cezası verilir. Adam öldürmediği veya başka da ağır bir suç işlemediği durumlarda hapis cezası verilmez.⁴¹⁶ Çocuklara verilen ceza konusunda kız ile erkek ayrımı yapılmamaktadır.

C. Hukuki Açıdan Ailede Çocuğun Bakımı

Toplumun temelini oluşturmayı amaçlayan İslâm hukukunda, çocuğun bakımı ve eğitimi hakkındaki görüşlerin ve hükümlerin hepsi Kur'ân'a ve Sünnet'e bağlı olarak oluşan kaidelerdir.⁴¹⁷ Bu hususta karı-koca arasındaki ve ebeveyn-evlât arasındaki ilişkiyi, birliği ve beraberliği tesis eden hükümler vaz edilmiştir. Her şeyden önce ailenin devı ve geleceğin güvencesi olan çocuğun bakımının gerektiği gibi olması, yetiştiği ortamın ve toplumun aydınlık olması ile çocuğu topluma kazandırmak mümkündür.⁴¹⁸ Çocukların bakımı ve iyi eğitilmesi konusunda Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ayetlerden biri şöyledir: *“Ey İnsanlar! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insan ve taş olan cehennem ateşinden koruyun.”*⁴¹⁹ Bu ayet, ailemizin bireyi olan çocukların yetiştirilmesi ve eğitilmesine yönelik uyarı niteliğindedir. Ayette bahsedilen kötü akıbetten korunma adına aileler, özellikle manevî eğitime önem vermelidirler. Bu hususta Hz. Peygamber'den vârid olan, *“Hiçbir baba çocuğuna güzel bir terbiyeden daha hayırlı bir bağışta bulunmamıştır.”*,⁴²⁰ *“Çocuğa güzel terbiye etmek ve ona güzel bir ad vermek çocuğun baba üzerindeki haklarındanadır.”*⁴²¹ hadisleri anne ve babanın sadece maddi değil manevi açısından da terbiyeye önem vermesi gerektiğini bildirmiştir. Hem maddî hem de manevî yönleriyle çocuğun eğitim ve terbiyesinden sorumlu olan anne ve baba, çocuğun yeteneklerinin gelişimine göre belli bir meslek sahibi olması hususunda ona yardımcı ve destek olmalıdırlar.

Ailenin bireyi olan çocuğun bakımı hakkında İslâm hukuku ve Kazakistan Medeni Kanunu'nda belirtilen maddeler üzerinde kısaca duracağız.

⁴¹⁶ K.C. C. K., 6. kısım, 81. md. 1,2,3,4,5,6, fıkraları.

⁴¹⁷ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, çev. Erdoğan, 394.

⁴¹⁸ Eşkan, *İslâm Aile Hukukunda Çocuk Bakımı ve Eğitimi*, Yüksek Lisans Tezi, 37.

⁴¹⁹ Tahrîm 66/7.

⁴²⁰ Tirmizî, “Birr” 33.

⁴²¹ İbn Mâce "Edeb" 3.

1. Kazakistan Medeni Kanunu'nda Ailede Çocuk Bakımı

Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nun 68. maddesinde; "Anne ve baba çocukları ile ilgili tüm hak ve sorumluluklarında eşit derecededir." kaidesi gereği erkek veya kız çocuk 18 yaşından gün almadığı takdirde ve 18 yaşına gelmeden evlenirse, evlendiği güne kadar anne ve babasının sorumluluğundan çıkamaz. Anne ve baba 18 yaşına kadar çocuklarına bakmakla yükümlüdür ve bununla birlikte çocuklarının resmi vekilidir. Devlet dairelerinde ve mahkemelik işlerde çocuklarının haklarını savunma yetkileri bulunmaktadır.⁴²²

2002 yılı 8 Haziran'da yürürlüğe girmiş olan Kazakistan Cumhuriyet çocuk hakları hakkında hazırlanan N:345 kanunu, 9 bap ve 53 maddeden oluşmaktadır.⁴²³ Buna göre her çocuğun normal şartlarda ailede yetiştirilmeye ve akrabalarını bilmeye, onların terbiyesini almaya,⁴²⁴ sağlık kontrollerinin vaktinde yapılmasına, zorunlu olarak 12 sene okula gönderilmeye⁴²⁵ hakkı olup aksi durumlara ve gerek kız olsun gerek erkek olsun evdeki diğer kardeşleriyle arasında herhangi bir ayırım yapılmasına kanunen izin verilmemektedir.⁴²⁶ Çocukların devlet nezdinde nikâhlı olan anne ve babası ile birlikte ailesin bünyesinde yaşama hakkı vardır.⁴²⁷ Bunun aksine bir durum olursa yani anne ve baba bakıcılık/koruma/velilik hakkından vazgeçer ve çocuklarını yetiştirme kurumuna verirse, maddi yardımların bilerek keserse, çocuğu kanunen yasaklanan işlerde kullanırsa, eziyet ve işkence yaparsa, psikolojisini bozarsa, cinsel tacizde bulunursa, içki veya uyuşturucu kullanmaya zorlarsa ebeveyn den bakım ve velilik hakkı alınır. Bunu yanısıra anne ve baba, aile fertlerinin birine karşı hayati bir tehdit oluşturduğu takdirde yine kendilerinden bakım ve velilik hakkı alınır.⁴²⁸ Bakıcısı olmayan çocuklar, çocuk yetiştirme kurumuna veya hâkimin onayı ile ikinci bir aileye verilir.⁴²⁹

Karı koca boşanma söz konusu olduğunda ise çocuk 18 yaşına kadar anne ile yaşamaya mecburdur.⁴³⁰ Çocuk 18 yaşına girene kadar baba maddi yardım eder⁴³¹ ve

⁴²² 71. md., 1. fıkra,

⁴²³ <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345>

⁴²⁴ KCÇHKH, 21. md.

⁴²⁵ 70. md. KCÇHKH, 14. md.

⁴²⁶ KCÇHKH, 14. md., 2. fıkrası

⁴²⁷ KCÇHKH, 25. md.

⁴²⁸ 75. md.

⁴²⁹ 77. md., 5. fasıl: KCÇHKH, 28. md.

⁴³⁰ 147. md., 3. fasıl.

hâkimin kararı ile bu maddi yardımın miktarı belirlenir.⁴³² Baba maddi destekten vazgeçerse, anne ikinci bir evlilik yaparsa, baba hastalanırsa, üç seneden fazla süre kaybolursa veya başka bir memlekete göç ederse maddi destek kanunen sağlanır.⁴³³

Çocuğun velisi veya bakıcılık/koruyucu aile olmak için yakın akrabalarına öncelik tanınmaktadır. Yakın akrabaları kanunen belirlenmiş kimselerdir. Anne, baba, çocukları, bakıcı aile fertleri, anne baba bir veya ayrı kardeşler, teyzeler, amcalar, dede, babaanne ve torunlar yakın akrabalar olarak bilinmektedir.⁴³⁴

Yukarıda sayılan yakın akrabalar veya evlatlık alan ailelerle ilgili olarak çocuğun menfaatini ve haklarını korumak amacıyla Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nun 122. maddesinde şu şartlar ve sınırlamalar bulunmaktadır: Hâkimin kararı ile yeteneksiz veya sınırlı kapasiteye sahip olan, anne babalık hakkını kaybeden ve daha önce üzerine aldığı bakıcılık görevini yapamayan kişilerdeki var olan kusur ve engellerin hâkimin kararıyla giderildiğine hükmedilirse bakıcılık ve evlatlık alma hakkı tekrardan o kişilere verilebilir. Fakat yaşayacağı belli bir yeri olmayan, insan öldüren, kendisinin veya başkasının sağlığına zarar veren, inanç ve cinsel dokunulmazlığı ihlal eden, terör örgütüne mensup olan, insan ticareti ile uğraşan ve 18 yaşından gün almamış kişilerin bakımına evlatlık verilmez.

2. İslâm Hukukunda Ailede Çocuk Bakımı

Öncelikle çocuğa veli olabilmesi için babanın, annenin veya başka da veli olma hakkı olan kimselerin akıl baliğ, mümeyyiz olmasının yanı sıra hür ve Müslüman olması şartları aranmaktadır.⁴³⁵ Bu şartlar bulunmadığı takdirde çocuğa veli olma hakkını kaybeder ve o veli olan kimseden çocuk alınır ve daha iyi yetiştirebilecek birine veya kuruma verilir. Burada öne sürülen şartlarla çocuğun ailede içinde madden ve manen sağlıklı erdemli yetişmesi amaçlanmaktadır. Bunun aksine bir durum olduğunda ise bakım görevi ve velilik hakkı bu kimseden alınır. Çocuğa veli olan bir kişi bu

⁴³¹ KCMK, 161. md., 2. fasıl.

⁴³² KCMK, 163. md.

⁴³³ KCMK, 170.,174.,175 ve 176. maddeleri.

⁴³⁴ KCMK, 1. md., 13. fasıl.

⁴³⁵ Vehbe Zuheylî, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe, X, 71.

hakkını kaybettiikten sonra, velilik hakkı en yakın olana veya hâkimin vermiş olduğu karara göre en uygun birine verilir. Çünkü çocuğun menfaati korunmalıdır.⁴³⁶

Nikâhı devam eden karı-koca bir çatı altında oldukları için çocukla ilgili yetkileri ve bakımı hakkında bir problem yoktur. Evlilikleri son erdiğinde ise çocuğun bakımı ve nafakası baba üzerine yüklenmiş bir yük olduğu için çocuğu annesinden ayırma söz konusu olabilmektedir. Oysa Kur'ân-ı Kerim'de; “Çocuğu sebebi ile anne zararına uğramasın.”⁴³⁷ ayeti gereği annesini bu zor durumdan kurtarmak amacıyla İslâm hukukçuları; “الأم أحق بولدها”, “Çocuk üzerinde annenin hakkı daha çoktur.”⁴³⁸ kaidesi ile olayı çözüme kavuşturmuşlardır. Anne ile çocuk arasında var olan duygusal bağ çocuğun doğumdan itibaren sürekli anneye muhtac olması ve annenin çocuğu iki seneye kadar emzirmesi⁴³⁹ gibi etken ve nedenlerden dolayı çocuğun annesi ile birlikte kalması hem annenin hem çocuğun menfaatine daha uygundur.⁴⁴⁰ Çocuğun ne zamana kadar annesine ihtiyacı olduğu ve annenin çocuğuna bakım hakkı hususunda çocuğun kız veya erkek olması ve yaşı önem arz etmektedir.

Erkek çocuklar: Bakımı ve süresi istiğna yaşına ulaşması ile son bulur. Çünkü erkek çocuklar, erkek ahlakı ile ahlaklanması için erkek tarafından yetiştirilmeye muhtaçtır. Eğitimde ve terbiyede baba daha yetkindir.⁴⁴¹ Erkek çocuklar ilk dönemlerinde, aile içinde babanın vasıtası ile düşünce ve duygu dünyalarının temelini oluşturacak bilgilerle donanır ve buna göre bir karaktere sahip olur. Ayrıca sosyal kuralları ve ahlakî değerleri de öğrenir. Bu öğrendiklerini hayatı boyunca kullanabilecek donanıma sahip olur. Annesinin yanında bunları öğrenme durumunda kadınlara mahsus ahlaka sahip olma tehlikesi vardır. Erkek çocukları babanın tavsiyelerine, desteklerine ve her alanda yardımlarına muhtaçtır. Her çocuğun zihninde babası örnek bir kişilik olup adeta bir kahramanıdır.⁴⁴²

Kız çocuklarının evleninceye kadar annesi ile birlikteliliği sürer. Hanefî mezhebi bunu iki kısımda açıklığa kavuşturmuştur. 1) Kız çocuğuna bakan, annesi veya

⁴³⁶ Ebû Zehra, *el-Ahvâlî's-şahsiyye*, 462.

⁴³⁷ Bakara 2/223.

⁴³⁸ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, I, 540.

⁴³⁹ Bakara 2/223.

⁴⁴⁰ Eşkan, *İslâm Aile Hukukunda Çocuk Bakımı ve Eğitimi*, 51.

⁴⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, I-XXX, çev. Akşit, V, 207

⁴⁴² Atav "Şahsiyetin gelişiminde aile çevresinin ve ailedeki gerginliklerin etkileri", *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 10/4, 145

anneanesi ise bülûğ yaşına girinceye kadar, ev işlerini ve kızlara mahsus adabı öğreninceye kadar onlarla kalır. 2) Annesi veya anneanesinden başka kimseler bakımını üstlenmiş ise müştahâ oluncaya kadar onların yanında kalabilir. İmam Muhammed ve İmam Ebû Yusuf'a göre bakımını yapanın kim olduğuna bakılmaz. Bakımı kimin üzerinde olursa olsun kız müştahâ olunca bu süre son bulur.⁴⁴³

- a. Kadınlardan Çocuğun Bakımını Üstlenenler
- b. Erkeklerden (Asabeler) Çocuğun Bakımını Üstlenenler
- c. Zevi'l-erhâm
- d. Annenin Veli Olmasında Aranılan Şartlar

Bakıcı ve veli olmayla ilgili bir kaç tane şart eklemekle yetineceğiz.

1. Aynı Memlekette Olma

Anne, bakıcılığını yaptığı çocuğun babası ile aynı memlekette olmalıdır. Anne, nikâh akdi yaptığı köyüne ve dârü'l-harbe babasından izinsiz çocuğu götürebilir. Ancak dârü'l-harbede çocuğun güvencesi temin edilmeli ve her çeşit zararın gelmesine karşı önlemler alınmış olmalıdır. Annenin, çocuğu başka bir memlekete götürebilme hakkının olabilmesi için bahsedilen güvenlik önlemleri alınmış olmalıdır.⁴⁴⁹ Çocuğun bakıcılığını üstlenen kişi anneden başka birisi olursa, babanın yaşadığı yerden başka bir yere götürme hakkı yoktur.⁴⁵⁰

2. Annenin Başkasıyla Evlenmesi

Nikâhlı kocasından doğan çocukların hidâne hakkı ve çocuklar ile birlikte yaşama hakkı öncelikle anneye verilmiştir.⁴⁵¹ Karı-koca boşandıktan sonra annenin çocukları ile birlikte yaşamına devam edebilmesi için aranılan şartlardan bir de annenin

⁴⁴³ Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, çev., Mustafa Uysal, II, 165

⁴⁴⁴ İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadir*, III, 314.

⁴⁴⁵ Eşkan, *İslâm Aile Hukukunda Çocuk Bakımı ve Eğitimi*, 72.

⁴⁴⁶ Ebû Dâvûd, "Talâk", 35; Tirmizî, "Birr", 6; Buhârî, "Sulh", 6.

⁴⁴⁷ Eşkan, *İslâm Aile Hukukunda Çocuk Bakımı ve Eğitimi*, 72.

⁴⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 210; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, IV, 41-42.

⁴⁴⁹ Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, I, 412.

⁴⁵⁰ Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, I, 412.

⁴⁵¹ KCMK, 147. md., 3. fasıl.

ikinci defa evlilik kurmasıdır. Hanefilere göre anne, çocuğunun zî rahim mahrem⁴⁵² akrabası olan biri ile evlenirse hakkı devam eder. Bunun aksine anne, yabancı biri ile evlenirse çocuğun velilik hakkını kaybeder.⁴⁵³ KCMK, boşandıktan sonra annenin himayesinde olan çocuklara verilen nafaka⁴⁵⁴ ve velilik hakkının hükmünü yitirdiğini belirtir.⁴⁵⁵

3. Mürted ve Tutuklu Olmama

Mürted cezasına çarptırılan kadın, tutuklanma ve dövülme gibi durumlarla karşılaşacağı için çocuğun bakımını üstlenmeye gücü yetmeyecek ve çocukla ilgilenen durumda olmayacaktır. Bundan dolayı böyle bir kadının bakıcı ve veli olma hakkı yoktur.⁴⁵⁶ Anne, yapmış olduğu hatalar ve işlemiş olduğu suçlardan dolayı tutuklandığında, mürted olan anne ile aynı olaylar başına gelebileceği için tutuklu anneye de bakıcılık hakkı verilmemiştir.⁴⁵⁷ Medeni kanunda ise tutukluluk süresine ve tutuklanmanın nedenlerine önem verilmiştir. Nikâhın bozulmasına neden olan sebeplerden biri de karı veya kocanın müebbet hapis almasıdır.⁴⁵⁸ Annenin hapse girme nedenleri çocuğun psikolojisini bozacak nedenlerden ise velilik hakkının elinden alınması için baba dava açabilir.⁴⁵⁹

4. Fasık Olmama

Fasık, dini görevlerini yapmayan veya bildiği halde amel etmeyen, büyük günahları (zina, hırsızlık gibi) yapmakta beis görmeyen kişidir. Böyle bir kişi çocuğuna zarar veriyor ise bakımını üstlenemez. Ancak, günahları açıktan yapmakla birlikte çocuğuna bundan dolayı bir zararı yoksa anne çocuğun bakımını üstlenebilir. Çünkü Müslüman olmayan bir anne çocuğunun bakımını üstlenebildiği gibi günahkâr bir annenin de kendi çocuğu ile birlikte yaşama hakkı vardır. Bir anne Müslüman olup dini görevlerini yaptığı halde çocuğun haklarına önem vermez ve bundan dolayı çocuğa

⁴⁵² Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, II, 429.

⁴⁵³ Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm*, I, 413.

⁴⁵⁴ KCMK, 176. md., 4. fasıl.

⁴⁵⁵ KCMK, 73. md., 4. fasıl, 2. fıkra.

⁴⁵⁶ Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm*, I, 410.

⁴⁵⁷ İbn Abidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VII, 250.

⁴⁵⁸ KCMK, 242. md.

⁴⁵⁹ KCMK, 75. md., 2. fasıl.

zararı olursa, o anne de çocuğun bakımını üstlenemez. Burada asıl önemli olan çocuğun menfaatidir.⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ İbn Abidîn, *Reddû'l-muhtâr*, VII, 250.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KAZAK TOPLUMU VE BOŞANMA

Evliliği sona erdiren durumlardan biri boşanmadır. Esasında evlilik sözleşmesi süre belirlenmeden, eşlerin hayatları boyunca birlikte yaşamalarını öngörmektedir. Ancak, bu evlilik devam ederken, ortaya çıkan bazı anlaşmazlıklar ile maddi ve manevi sorunlar vaktinde önlenemediğinde, boşanma söz konusu olabilmektedir. Tarihi sürece bakıldığında boşanmanın farklı şekillerde ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan biri serbest boşanmadır. Buna “hususî boşanma” ismi de verilmektedir.⁴⁶¹ Bu boşanma biçiminin ilk ve orta çağlarda yaygın olduğu bilinmektedir. Evlenmede olduğu gibi boşanma da iradeye bağlı bir tasarruftur. Bu çağlarda boşanmak için mahkemeye dava açma veya belirli şartları yerine getirme gibi boşanmak için hâkimin veya önderin aracı olmasına ihtiyaç duyulmamaktadır. Bu devirden sonra, boşanmayı yasaklayan toplumsal ve hukuki bir sistemin gelmesi ile evlilik akdi yapan eşlerin ruhen de birleştiğini ve bu birlikteliğin kutsallığına inanılmıştır. Bu nedenle evlilik sözleşmesinin taraflarca ortadan kaldırılmasına izin verilmemektedir. Bu sistem, Roma hukukunda görülmektedir.⁴⁶² Roma Hukuku yazıldıktan sonra ilk yıllarında boşanma olaylarına rastlanmaz. Roma hukukuna göre evlilik akdi yapan tarafların zifafa girmesi ile boşanmaları yasak hale gelir ve bu kesinleşir. Zifaktan önce ise Papanın izni ile boşanma gerçekleşebilmektedir.⁴⁶³ Romalılar veya Hıristiyanlar boşanma yasağını XVI. yüzyıldaki reform hareketi ile sonlandırmışlardır. Bu devirden itibaren boşanma yasağı kaldırılmış ve boşanmak isteyenler mahkeme yolu ile boşanma sistemi geliştirmişlerdir. Hıristiyan dininde Protestan mezhebinin başlattığı bu sistem günümüzde birçok İslâm ülkesinin hukuk sisteminde benimsemiştir. Protestan mezhebinin bu kabulüne göre, zina, geçimsizlik, akıl hastalığı ve evlilik görevlerini yerine getiremeyenlerin eşleri evliliği sonlandırmak için mahkemeye boşanma talebinde bulunabilirler.⁴⁶⁴ Hukuk sistemleri hâkimin kararı ile boşanmayı kabul görmüşlerdir.

İslâm hukukunda boşanma hakkı kural olarak kocaya aittir. Ancak bu hak mutlak olmayıp bazı sınırlandırmalara tabi tutulmuştur. Mesela, boşanma yetkisi ne

⁴⁶¹ Çin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, 18.

⁴⁶² Yeni Ahit, Pavlos’un Korintoslara Birinci Mektubu, 7/10. Matta, 19/9. Markos, 10/11,12.

⁴⁶³ Dalgın, *Aile Hukuku*, 213.

⁴⁶⁴ Feyzioğlu, *Aile Hukuku*, 274; Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 338.

kadar kocaya ait denilse de, bazı durumlarda boşanma yetkisi kadına⁴⁶⁵ veya üçüncü bir şahsa vekâlet yolu ile verilebilmektedir.⁴⁶⁶ Diğer taraftan nikâhlı karı kocanın her birinin boşanmaları yasak olan durumlar da bulunmaktadır.⁴⁶⁷ Bununla birlikte, İslâm hukukunda evli olan tarafların boşanma hakkı üç ile sınırlandırılmıştır ve bu hakkın bir defada kullanılması bile hoş karşılanmamıştır.⁴⁶⁸ İslâm hukukunda boşanma hem söz ile hem de mahkeme kararı ile gerçekleşirken, medeni hukukta sadece mahkeme kararı ile gerçekleşmektedir.

Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nun uygulanmaya başladığı 7 Ocak 2012'den itibaren, Kazakistan'da nikâhı sonlandıracak yetkili makamın sadece mahkemeler olduğu bildirilmiştir. Kazakistan Medeni Kanunu'nda boşanma hakkı nikâhlı olan iki tarafa eşit olarak verilmiştir. İsteyen gerekçeleri beyan ederek mahkemeye dava edebilmektedir.

I. BOŞANMA İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

İslâm hukukunda boşanma birkaç kavram ile ifade edilmektedir. “*Talak*”: sözlükte bağdan kurtulmayı, ayrılmayı ve nikâhı sonlandırmayı⁴⁶⁹ ifade eder. Fıkıh terminolojisinde ise nikâh bağına çözmek, nikâh akdini sonlandırmak veya nikâh bağına kaldırmak⁴⁷⁰ amacıyla talak sözcüğü kullanılmıştır. “*Tefvîz-i talak*”: Tefvîz sözlükte bir işi başkasına havale etmek anlamında kullanılır. Fıkıh terminolojisinde tefvîz boşanma veya nikâh ile ilgili erkeğin hukuki yetkisini karısına veya başkasına vermesidir.⁴⁷¹ “*Muhâlea*”: Sözlükte “elbiseyi çıkarmak, soyunmak, ayırmak” tır. İslâm hukukunda hul, kadının kocası ile bir bedel karşılığında boşanmasıdır.⁴⁷² Sözlükte iki şeyi birbirinden ayırmak anlamına gelen “*Tefrik*”; karı koca arasını bir sebebe binaen nikâhının mahkeme tarafından sona erdirilmesidir. “*Beynûnet-i kübra*” eşlerin üç kez boşanma haklarının bitmesi ve tekrar evlenmek istediklerinde bazı şartlar meydana gelmeden tekrar evliliğe imkânı olmayan boşanmadır.⁴⁷³ Bununla birlikte talakın bir kaç kısmı bulunmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir: “*Sünni talak*” Kitap ve Sünnete uygun olan

⁴⁶⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 196.

⁴⁶⁶ Ahzab 33/28, 29; Buhârî, “*Talak*”, 5; Ebû Davud, “*Talak*”, 12.

⁴⁶⁷ Müslim, “*Talak*”, 1, 17; Ebû Davud, “*Talak*”, 4; Esad Muhammed Sâid es-Sâğircî, *el-Fıkhü'l-Hanefî ve edilletuh*, t.h., çev. Halil Aldemir, Savaş Kocabaş, Soner Duman, *Delilleriyle Hanefî Fıkhı*, 639.

⁴⁶⁸ Bakara 2/229.

⁴⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “*Tik*” md.

⁴⁷⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, II, 570. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VII, 66.

⁴⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “*Fvz*” md.

⁴⁷² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “*Hâlyâ*” md.

⁴⁷³ Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 250-251.

boşanmadır. “*Bid’î talak*” Kitap ve Sünnete uygun olmayacak şekilde boşanmadır. “*Ric’î talak*” dönüşü kolay olan boşanma anlamına gelmektedir. *Ric’î talak*’ta erkek boşanma haklarından birini kullanır ve arkasından pişman olduğunda ise mehir vermeksizin geri dönme hakkına sahiptir. Böyle durumlarda erkek, iddet süresi bitmeden karısına dönmelidir. “*Bâin talak*” ise eşlerin tekrar bir araya gelip aile hayatı yaşayabilmesi için yeni bir nikâh akdinin gerekli olduğu boşama şeklidir.

Kazakistan Medeni Kanunu’nda ise boşanma şu şekilde ifade edilmiştir: “Evli olan eşlerden kaynaklanmayan ölüm (fesh), gaiplik ve ortadan kaybolma (infisah) gibi durumlarda veya tarafların birinin davası ile (talak) evliliği sona erdiren hâkimin kararı ile çıkartılan hüküm” diye tanımlanmıştır. Kazakistan Nikâh ve Aile Medeni Kanunu’na göre boşandıktan sonra akrabalığı, anne-babalığı, öz veya evlatlık çocuklar ile hukuki ilişkileri devam eder.⁴⁷⁴

II. NİKÂHIN SONLANDIRILMASI

Kazakistan Medeni Kanunu’nda nikâhlı tarafların özel ve mali ilişkilerinin hukuki olarak durdurulması nikâhın bozulması olarak da tanımlanmaktadır. Evlilik karı kocadan birinin veya ikisinin aynı anda açtığı dava ile sonlandırıldığı⁴⁷⁵ gibi evli olanların birinin ölümü, gaip olması veya cinsiyet değiştirmesi ile de tek taraflı sonlanabilmektedir.

A. Eşlerden Birinin Ölümü

Kazakistan Medeni Kanunu gereği devlet dairesinde “nikâhlı” olarak kayıtlı olan karı-kocadan birinin hayatını kaybetmesi ile mahkeme tarafından ölüm kararı verilir. Hayatını kaybettiğine dair kararın çıktığı andan itibaren bu kişi ölü sayılır ve geride kalanın da kendiliğinden nikâhı bozulmuş sayılır.⁴⁷⁶ Sağ olan tarafa ise mahkemenin çıkartmış olduğu “ölüm” kararının belgesi verilir. Bu belge, en erken on iş gününde, en geç ise otuz iş gününde ailesinden olan veya miras hakkı olan birine verilir.⁴⁷⁷ Eşi ölen taraf ikinci defa evlenmek istediğinde, eski kocasının veya karısının öldüğüne dair verilen belge, resmi evrak olarak kabul edilir.⁴⁷⁸ Kazakistan Medeni Kanunu’nda karı-koca arasında evlenme ve boşanma konusunda bir ayırım yapılmadığı için, mahkemenin

⁴⁷⁴ KCMK, 14. md. 4. fasil.

⁴⁷⁵ KCMK, 16. md.

⁴⁷⁶ KCMK, 15. md.

⁴⁷⁷ KCMK, 273. md.

⁴⁷⁸ KCMK, 270. md.

ölüm kararının çıkmasıyla koca veya karı herhangi bir süre beklemeksizin başkasıyla evlenebilir.⁴⁷⁹ Boşanma ölümle değil de mahkeme kararı ile gerçekleşirse, eşi hamile ise çocuğun doğumun bekler⁴⁸⁰ İslâm hukukunda ise kocası vefat ettiğinde kadın dört ay on gün bekler.⁴⁸¹ İslâm hukuk terminolojinde, kocası ölen kadının dört ay on gün beklemesine “iddet”⁴⁸² denilmektedir.

B. Eşlerden Birinin Gaip Olması

1. Gaiplik Kavramının Anlamı

Kazakistan Cumhuriyeti 1 Temmuz 1999 tarihli N 409. Medeni Kanunu’nun (Özel Bölüm) 28. maddesinde, bir şahıs ikametgâh adresinde bulunmaz ve ailesinin haberi olmadan bir ay boyunca ortadan kaybolursa, bu şahsın gaipliğine dair işlemlerin başlatılabileceği hükmüne yer verilir.⁴⁸³ Gâib “غ ء ب” kökünden türemiş olup, gâiblik İslâm hukuk terminolojinde “yangın, harp, su baskını, deniz kazası gibi ölüm tehlikesi olan haller içinde kaybolan veya nerede olduğu bilinmeyen, kendisinden haber alınamayan kişinin akıbeti” olarak tanımlanmıştır.⁴⁸⁴ Bununla birlikte mevcut olmayan, kaybedilmiş, yitirilmiş anlamına gelen “mefkûd” kelimesi de kullanılır. Terim olarak hayatta olup olmadığı hakkında bilgi bulunmayan ve kaybolmuş kişiyi ifade eder.⁴⁸⁵

2. Bir Kişinin Gaip Olduğuna Hükmen Karar Verilmesi

Kazakistan’ın N 409. Medeni Kanunu’na göre “Хабар-ошарсыз, gaip” terimi, hakkında mahkeme tarafından gaiplik kararı verilmiş kişiyi ifade eden teknik bir terimdir. Gaip, yani “Хабар-ошарсыз” kelimesinin medeni kanunda başka anlamda kullanılmadığına dikkat çeker. Çünkü bu kelime sadece “ortadan kaybolan adam, muhatabın gayrı olan şahıs” için kullanılmıştır. Kazakistan Medeni Kanunu (Özel Bölüm) 31. maddesine göre kendisinden haber alınmayan veya ikamet yerine dönmeyen bu şahıs kendisini tanıyan kimseler tarafından üç yıl boyunca görülmez ve dördüncü seneden gün alırsa eşi, çocukları veya başka mirasçıları tarafından mahkemeye “öldüğüne” dair dava açıldığında, mahkeme ilgili kanun maddesi gereği bu şahıs

⁴⁷⁹ KCMK, 11. md. 2. başlık.

⁴⁸⁰ KCMK, 16. md. 2. başlık.

⁴⁸¹ Bakara 2/234.

⁴⁸² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “İddet” md; es-Sâğircî, *el-Fıkhü'l-Hanefî*, 683.

⁴⁸³ K.C.M.K., (Özel Bölüm) 28. bab.

⁴⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “Gâib” md.

⁴⁸⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “Fkd” md.

hakkında “öldü” kararı çıkarır.⁴⁸⁶ Bu hal, akıbetleri bilinmeyen bu kişilerin hukukî durumları ve menfaatleri üzerinde bir belirsizlik ve şüphe hâlidir. Böyle bir durum içerisinde yer almanın, özellikle varsa eşinin hakları yönünden, sakıncalar doğuracağı açıktır. Bu sebeple de medeni kanunda bu süre üç sene ile sınırlı tutulmuştur. Kazakistan Cumhuriyeti Medeni Kanunu (Özel Bölüm) 28, 29, 30, 31, 32. maddelerinde gaip kişi ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Kazakistan Medeni kanunundaki kaybolan kişi hakkındaki kararları, Mâlikî mezhebi görüşünde bire bir aynı geçmekteği hakkında aşarıda bahsedeceğiz.

İslâm hukukunda, kaybolan şahıs hakkında hükmen vefat kararı verilmesi için hayatta olmadığı kanaati hasıl olmalıdır. Bu konuda herkes hemfikirdir. Ancak bu durumun değerlendirilmesinde kaybolan şahsın sıradan biri veya herkes tarafından tanınan biri olmasına göre fakihlerin aynı fikirde olmadıklarını görmekteyiz. Mâlikî mezhebinin hukukçularına göre, denizde veya tabii âfet gibi çok tehlikeli durumlarda kaybolan adamın eşi, boşanmak için veya ikinci evlenme akdini yapabilmek için dört sene bekler. Bu sürenin bitmesini beklemeden eşi mahkemeye tekrar müracaat ederse mahkeme tefriğe hükmeder.⁴⁸⁷ Hanbelî mezhebinde de aynı şekilde bu süre dört senedir. Ancak çok tehlikeli şartlar altında kaybolmayan biri için Hanefî, Şâfiî mezhebinde kaybolan adamın 120 yaşına girmesi beklenir.⁴⁸⁸ Şayet kişi tehlike olarak sayılan savaş, denizde geminin batması, yangın, salgın hastalık ve tsunami gibi bir ortamda kaybolmadıysa onunla aynı yaşta olanların ölmedikçe veya yaşadığından ümit kesilmedikçe kişinin hükmen ölümüne karar verilemez. Günümüzde eşi ile olan nikâhının devamı ve boşanması konusunda İslâm hukukçularının çoğunluğu Mâlikî mezhebinin görüşünü makûl görmekle birlikte eşinin talebi üzerine mahkemenin kararı ile de evliliğin sonlandırılabilceği kabul edilmektedir.⁴⁸⁹

C. Eşlerden Birinin Cinsiyet Değişirmesi

Yüce Allah Âdem’ı (a.s) topraktan yaratmış ve ona ruhundan üfleyerek can vermiş⁴⁹⁰ ve ardından da eşini yaratmıştır.⁴⁹¹ Görüldüğü üzere insanlar, erkek veya kadın olmak üzere iki ayrı cinste çift olarak yaratılmıştır. İnsan neslinin devamı ve

⁴⁸⁶ K.C.M.K., (Özel Bölüm) 31. bab.

⁴⁸⁷ Bilmen, VII, 222-223; Beşir Gözübenli, *DİA*, “Mefkûd” md.

⁴⁸⁸ Ali Haydar, *Risâle-i mefkûd*, 21-22; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, VII, 221;

⁴⁸⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, XI, 35; Gözübenli, *DİA*, “Mefkûd” mad.

⁴⁹⁰ Bakara 2/30.

⁴⁹¹ A’râf 7/189.

varlığı cinsiyet farklılığına ve bunun sonuçlarına bağlanmıştır. Bunun dışında üçüncü bir insan cinsinin yaratıldığı veya bu özelliği taşıyan insanların olduğu bildirilmemiştir. Daha sonraları bilimsel olarak, insanlar arasından “transseksüel, travesti ve eşcinsellik” gibi üçüncü bir tip cinsiyet tanımlanmıştır.⁴⁹² Cinsiyetin değiştirilmesi, erkeğin kadına, kadının da erkeğe dönüşmesi demektir. Buradaki dönüşme erkeğe ve kadına özel olan cinsel organların dönüşümü ve kişinin psikolojik olarak da değişmesidir.

Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nun 11. madde 1. başlığında; “Aynı cinsten olan kimselerin evlenmeleri yasaklanmıştır.” Erkeğin erkekle, kadının da kadın ile evlenmelerine izin verilmemiştir. “Evlilik hayatı sırasında, düşüncesini değiştirerek cinsini değiştirenlerin, boşanacağına dair veya nikâhının feshedileceğine dair açık bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte 25. maddesinin birinci başlığında “9-11 maddelerinde gösterilen şartlar bozulduğunda nikâhın geçersiz olacağı ifade edilir. Evli veya bekâr vatandaşların cinsiyet değiştirmesi hakkında, Kazakistan Cumhuriyeti N 193-IV. 18 Eylül 2009 tarihli, insanların sağlığı ve sağlık sistemi hakkında çıkarılan kanunun 88. maddesi, 2. başlık, 3. kısmında şöyle bir karar bulunmaktadır: “Psikolojik bozukluk veya hastalığı olan kişilerden başka, duygusal veya yaratılışından gelme bazı nedenlerin etkisinde kalan kimsenin cinsiyet değiştirme hakkı vardır”.⁴⁹³ Değiştirmek isteyenlere sağlık sistemi çerçevesinde kanun izin vermiştir. Ancak, cinsiyet değiştirdikten sonra kişinin evliliğine veya başka medeni haklarına dair bir açıklama bulunmamaktadır.

İslâm dininde cinsiyet değiştirme şöyle dursun, cinsiyet değiştirme düşüncesi ve karşı cinsiyete özel fiiller dahi yasaklanmıştır. “*Üç kişi vardır ki kıyamet günü Allah onlara nazar etmez: Bunlardan birisi de, erkekleşen kadındır.*⁴⁹⁴ “*Kadına benzemeye çalışan erkekleri ve erkeklere benzemeye çalışan kadınları Allah rahmetinden uzaklaştırır.*”⁴⁹⁵ Bu ve benzeri hadislerin yanı sıra, Peygamberimiz Muhammed (s.a.s) erkek çocuklarına has giyecekleri kız çocuklar, kız çocuklarına has giyecekleri de erkek çocuklar üzerinde görünce hoşnutsuzluk gösterip müdahale etmiştir.⁴⁹⁶ Cinsiyet değişimi, insanların çoğalmasına engel teşkil etmektedir. Evlenmenin en temel amaçları

⁴⁹² Hilal Özay, “İslâm Hukuku Açısından Cinsiyet Değiştirme”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2016): 1-36, 5.

⁴⁹³ Kazakistan Cumhuriyeti N 193-IV. 18 Eylül 2009 tarihli, İnsanların sağlık ve sağlık sistemi hakkında kanun, 88. md., 2. başlık 3. kısım.

⁴⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, “*Müsned*”, II, 134.

⁴⁹⁵ Buhârî, “*Libâs*”, 61-62; Ebû Dâvûd, “*Libâs*”, 31.

⁴⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 171.

olan insanlık neslinin devam ettirilmesi işlevini yerine getirmekten alıkoymaktadır. Bununla birlikte Yaratanın koymuş olduğu ilâhi dengenin sarsılmasına neden olmaktadır.

Bu nedenlerle diyebiliriz ki, evlilik esnasında taraflardan biri cinsiyetini değiştirdiğinde, ikincisi de mahkemeye dava açarak boşanma isteyebilir. İslâm hukukunda veya medeni hukukta “cinsiyet değiştirmekle nikâh sonlanır” maddesi bulunmadığı için boşanmaları özel bir irade beyanı veya mahkeme kararına bağlıdır.

III. BOŞANMAYI GEREKTİREN SEBEPLER

Eşlerin nikâhı sonlandırması medeni kanunda belirtilen nedenlere dayanmalıdır. Boşanma davasının kabulü veya reddi bu nedenlerin oluşmasına bağlıdır. Nikâhlı eşlerin boşanma konusunda anlaşması, davalı tarafın kusurlu ve engelli olması veya üç sene hapis cezasına çarptırılmış olması Kazakistan Nikâh ve Aile Medeni Kanunu’nda sadece nikâhı sonlandırmayı gerektiren nedenler olarak belirtmiştir. 1928 yılında yürürlüğe giren Nikâh ve Aile Medeni Kanunu’nda ise nikâhı sonlandırmak için sadece iki sebep bildirilmiştir. Bunlar nikâhlı olan karı kocadan birinin ölümü ve iki tarafın geçimsizliğinin ispatlanmasıdır.

İslâm Hukukunda boşanma mahkeme kararına gerek olmaksızın kocanın tek taraflı iradesi ile gerçekleşebilir. Koca karısını vekil aracılığı ile boşayabileceği gibi boşanma yetkisini karısına da verebilmektedir. İslâm hukukunda boşanma sebebi olarak sayılan irtidad gibi nedenlere Kazakistan Medeni Kanunu’nda yer verilmemiştir. İrtidad gibi meselelerde iki tarafın boşanma iradesinin içinde değerlendirilmiştir. Şimdi boşanma sebeplerini maddeler halinde vereceğiz:

A. Akrabalık

Kazakistan Medeni Kanunu’nda akrabalar arasında evlenme yasağı getirilmiştir.⁴⁹⁷ Bu kapsamdaki akrabalık, aralarında miras hakkı olan kimselerdir. Akrabalığın medeni kanundaki ifadesi şu şekilde gösterilmiştir: Akraba; anne-baba, çocuklar, evlatlık alanlar, evlatlık olanlar, anne-baba bir ve anne baba ayrı olan erkek ve kız kardeşler, dede, nine ve torunlardır.⁴⁹⁸ Bu şahıslar arasında yanlışlıkla evlenme gerçekleştiğinde, hükmen batıl sayılarak kanunen zorunlu olarak boşanma gerçekleşecektir. Geleneksel Kazak toplumunda akrabalık aynı soydan, yedi göbeğe

⁴⁹⁷ KCMK, 11. md., 3. başlık.

⁴⁹⁸ KCMK, 1. md., 13. başlık.

kadarki şahısları ifade etmektedir. Bu nedenle toplumda yedi göbeğe kadarki şahıslar arasında evlenme yasağı ve “fesih” halen devam etmektedir. Toplum bu gibi nikâhların kısılmasına engel olmakta, kısılan nikâhı da aile büyükleri tarafından bozma kararı alınabilmektedir. Bu yasak kanuni bir yasak değildir. İslâm hukukunda ise akrabalık boşanma sebeplerinden değil, evlenme engelidir.⁴⁹⁹ Bazı akrabalıklar evlenme yasağı oluşturduğu gibi, yanlışlıkla evlenildiğinde ise nikâhın bozulmasına da sebep olmaktadır.

B. İrade İle Ayrılma

Taraflar kendi iradeleri ile nikâh akdini yapabildiği gibi yine kendi irade ve isteklerine göre boşanma yetkileri de bulunmaktadır. Bu boşanma nikâhlı eşlerin kendi aralarında anlaşarak veya birinin talebi ile gerçekleşir.⁵⁰⁰ Tamamı iradeye bağlı olarak boşanmaya, serbest boşanma denmektedir. Kazakistan Medeni Kanunu’nda iradeye bağlı boşanmada “zina”, “liân”, “geçimsizlik”, “hayata kast”, “kötü muamele”, “onur kırıcı davranış”, “küçük düşürücü suç işleme”, “haysiyetsiz hayat sürme” ve “terk etme” gibi sebepler irade beyanında gösterilmelidir. Tarafların biri boşanmak istediğinde yukarıda gösterilen sebeplerin biri veya ona benzer nedenlerden biri olmadığı durumlarda tarafların barışması için süre tanınmaktadır. Bunun için hâkim tarafların boşanması ilgili hükmü hemen çıkarmayabilir ve altı aya kadar uzatmaya da hakkı vardır⁵⁰¹

C. Eşlerdeki Kusur

Boşanmanın sebeplerinden biri de nikâhlı olan karı kocanın (tarafların) birinde kusur bulunması ve bu kusurdan dolayı mağdur olan diğer tarafın davacı olmasıdır. Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu’nun 17. maddesinin 2. ve 3. fıkrasında; “Mahkeme evli taraflardan birinin tam kusurlu (cinsel iktidarsızlık, kısırlık veya vücudundan tiksiniş gibi) veya sınırlı kusurlu olduğu tespit edildiği durumlarda, tarafların birinin açtığı dava neticesinde nikâhı sonlandırabilir.” hükmüne yer verilmektedir. Evliliğinin devamında diğer tarafa bir yararının olmadığını düşündüğünde, kusurlu olan tarafın da boşama davası açma imkânı sağlanmıştır. Genel

⁴⁹⁹ Şa’ban, *el-Âlıkâmu’s-Şer’iyye li’l-Ahvâli’ ş-Şahsiyye*, 144.

⁵⁰⁰ Akıntürk, *Türk Medeni Hukuku Yeni Medeni Kanuna Uyarlanmış Aile Hukuku*, 240

⁵⁰¹ Mahkemenin Nikâhı (evliliği) sonlandırmakla ilgili davalara baktığında göz önünde bulundurması gereken mevzuat. K.C. Yüksek Mahkemesi’nin 28 nisan 2000 N5 normatif kararı N5., son düzenleme 31.03.2017 № 2.

olarak baktığımızda, Kazakistan Medeni Kanunu'nda "kusur", evlilik hayatının temelden sarsılmasına neden olacak büyük bir sebep olarak geniş ölçüde ele alınır.

Eşler arasında kusurlu olarak yaşamayı yasaklayan kanun olmadığı için, kusurda sadece tarafların birinin rahatsız olması nedeniyle açılan dava neticesinde mahkeme boşanmaları için tüm imkânları sağlamaktadır.

İslâm Hukuk kaynaklarında kusur olarak ifade ettiğimiz "iktidarsızlık" kelimesinin karşılığı olarak "unnet" veya "innet" terimi kullanılmıştır. İslâm hukuk terminolojinde "innîn" iktidarsız, tenasül uzvu olduğu halde hastalık, yaşlılık, sihir veya sarsıntı gibi belli veya belirsiz sebeplerden dolayı,⁵⁰² nikâhlı karısı ile cinsel ilişki kurmaya güç yetiremeyen kişi anlamında kullanılmıştır. Dul olan kadınla ilişki kuran ama bakire olanlarla ilişki kuramayan, başka kadınlarla ilişki kurabilen amma kendi karısı ile cinsel ilişki kurmaya güç yetiremeyen⁵⁰³ veya nikâhlı karısı ile makattan ilişki kurabilirken fercinden kuramayanlar Hanefî, Şâfîî ve Hanbelî mezheplerine göre innîn sayılmışlardır.⁵⁰⁴ Çünkü nikâhlı karı kocanın helâl olan cinsel ilişkisi fercinden olmalıdır ve bu da kadının hakkıdır. Sahih nikâhlı koca, hanımını arzular, ama onunla cinsel münasebete güç yetiremiyorsa innîndir.⁵⁰⁵ Böyle durumlarda ve buna benzer başkada kusurlar olduğunda tarafların her biri boşanma davası açabilir ve bu durumu boşanmaya sebep olarak gösterme hakkı bulunmaktadır.

D. Hapis ve Terk

Hapis, günlük hayattaki kullanımda "bir kişiyi veya başka bir şeyi/eşyayı bir yere kapatmak, belli bir müddet engellemek" anlamına gelmektedir. Hukuk ıstılahında ise, "sanık olan veya suçlu olan birinin, belirlenmiş bir mekânda alıkonulması hürriyetinin engellenmesi" anlamında kullanılmıştır.⁵⁰⁶ Hapse kapatılan kimsenin, özgürlüğünü kısmen kaybetmesi anlamında "Бас бостандығы шектеулі/Özgürlüğü sınırlı"⁵⁰⁷ nitelemesi yapılmaktadır. Nikâhlı karı kocadan biri, üç seneden fazla hapis cezası aldığıında, diğer taraf mahkemeye boşanma davası açabilir. Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nda "üç seneden fazla hapis cezası

⁵⁰² Merginânî, *el-Hidâye*, II, 273-274

⁵⁰³ Fetâvâ'i-Hindiyye, I, 522-524; bkz: Şimşek, *İslâm Hukukunda Erkekteki Hastalık veya Kusur Sebebiyle Kadının Boşanma Talebi Hakkı*, Yüksek Lisans Tezi, 10.

⁵⁰⁴ İbn Nüceym, *Bahrü'r-râik*, IV, 133. İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, V, 132-141.

⁵⁰⁵ Fetâvâ'i-Hindiyye, I, 522-524;

⁵⁰⁶ Bardakoğlu, *DİA*, "Hapis" md.

⁵⁰⁷ K. C. C.K., 1. md. 9. başlık.

aldığında” ifadesi kullanılırken,⁵⁰⁸ Kazakistan Cumhuriyeti Medeni Kanunu’nun özel bölümünde ise, sadece “hapis cezası” almasını yeterli görmüştür.⁵⁰⁹ Genel olarak baktığımızda ise, hapis cezası alan kişinin nikâhlı olduğu eşine hem maddi hem manevi olarak zarar verdiğini varsaymaktadır. Bu nedenle, mahkeme boşanma kararı alırken hapis cezası nedeni ile açılan boşanma davasında, nafaka temininin sağlanmaması ve kaybolan şahsın üç sene geçmesi ile nikâhın sonlandırılmasını esas aldığını tespit etmiş bulunmaktayız. İslâm hukukunda hapsin kapsamı modern hukuktaki gibi dar tutulmamıştır. İslâm hukukunda hapis, bir insanın hürriyetinin elinden alınması olarak daha geniş anlamda kullanılmıştır.⁵¹⁰ İslâm hukukunda evli olan karı kocadan birinin hapis cezası alması veya tutuklanması, esir düşmesi boşanma sebebi olarak görülmemiştir. Bu konuda bir nassın bulunmaması bu hükme dayanak olmuştur.⁵¹¹ Nikâhlı olanlardan birinin hapis cezası alması sonucunda, diğer taraf mahkemeye boşanmak üzere başvurabilir. Buna benzer bir durum olan kocanın evi terk etmesi durumunda Ebû Hanife ve İmam Şâfiî’ye göre “mefkûd” hükmü uygulanır. Mâliki mezhebine göre bu süre bir yıl veya daha fazla, Hanbelîlere göre altı aydan gün almış olması gerekir.⁵¹² Bu süre nikâhı bozmak için değildir. Mahkemeye başvurmak içindir.

E. Hayata Kast, Kötü Muamele veya Onur Kırıcı Davranış

Kazakistan Medeni Kanunu’nda nikâhlı olan taraflardan birinin ikincisinin hayatına kast etmesi, buna teşebbüs etmesi, intihar etmesine yardım etmesi gibi fiiller tarafların bir ailede yaşamasını imkânsız kılan durumlar olarak değerlendirilmiştir.⁵¹³ Kötü muamele, nikâhlı olan tarafların birinin diğerini sözlü veya fiili rahatsız etmesidir. Günlük ilişkide sarfedilen kaba ve ağır sözler, vücutta iz kalacak şekilde dövmesi veya Allaha karşı sözlü veya fiili bir hareket etmeye zorlaması gibi davranışlar kötü muamelelerdendir. Böyle bir durumu Hanbelîler’in dışındaki üç mezhep, boşanmaya doğrudan bir sebep saymamıştır. Çünkü erkek evliliğinin yürümeyeceğini anladığında doğrudan boşamaya yetkilidir. Bununla birlikte kötü muameleyle maruz kalan eşi, mahkemeye boşanma davası açması ve hâkimin de nikâhı bozması caiz görülmüştür.⁵¹⁴

⁵⁰⁸ KCMK, KCMK, 17 md, 2. başlık. 4. fasıl.

⁵⁰⁹ 29. md.

⁵¹⁰ Bardakoğlu, *DİA*, "Hapis", md.

⁵¹¹ Acar, *DİA*, "Tefrik", md.

⁵¹² İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 576, 588.

⁵¹³ 135. md. 2. başlık. 3. fasıl.

⁵¹⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, II,50; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VI, 524.

IV. NİKÂHIN BOZULMASI YASAK ve HÜKÜMSÜZ OLAN DURUMLAR/ZAMANLAR

A. Nikâhın Bozulması Yasak Olan Durumlar

Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nda nikâhlı olan tarafların boşanmasına müsaade edilmeyecek durumlar tespit edilmiştir. Boşanmaları yasak olan durumları iki kısımda değerlendirmek mümkündür. Bunların birincisi tek taraflı boşanmanın kesinlikle yasak olmasıdır. Mesela; “Boşanmak isteyen kocanın karısı hamile ise, doğum yapıp aradan bir sene geçmeden”⁵¹⁵ hukuki olarak boşanmaları yasaktır. Böyle durumlarda boşanmayı ertelemek söz konusu olmaz. Aksine kocanın bu dönem içinde karısının ihtiyaçlarını karşılaması devlet gözetiminde olacaktır. Boşanma davası karısı tarafından açıldığında ise maddi olarak nafaka belirlenerek boşanma kararı çıkarabilmektedir.⁵¹⁶ İkinci olarak da mahkemeye boşanma davası açan tarafların isteği üzerinden bir ay geçmeden mahkeme karar çıkartmaz.⁵¹⁷ Nikâhlı tarafların biri boşanmak istemediğinde veya boşanmayı kabul etmediğinde, mahkemenin boşanma süresini altı aya kadar uzatmaya hakkı vardır.⁵¹⁸ Bu süre içinde taraflar barışmadığında veya kendi aralarında anlaşamadığında mahkeme boşanma kararını çıkartır. Tarafların ikisi aynı anda boşanmak istediğini ve birinin veya ikisinin de özel durumları olduğunu yazılı olarak mahkemeye bildirildiğinde, bir ayın geçmesini beklemeksizin mahkeme boşanmaları için hüküm çıkarabilir.⁵¹⁹ İslâm hukukunda boşanmayı yasaklayan durum olmamakla birlikte hoş karşılanmayan bazı zamanların olduğu kabul edilmiştir. Mesela, bir erkeğin eşini boşamak istediğinde “âdetli” iken nikâhı bozması dört mezhebe göre sünnete aykırı olmakla beraber geçerlidir.⁵²⁰

B. Boşamanın Hükümsüz Olduğu Durumlar

Kocanın karısını boşaması, talak veya mahkemenin boşama kararı vermesi bazı durumlarda geçersizdir. Bu konuya ait farklı durumları medeni hukuk ve İslâm hukuku açısından mukayeseli olarak şöyle değerlendirebiliriz.

⁵¹⁵ KCMK, 16. md.

⁵¹⁶ KCMK, 148. md.

⁵¹⁷ KCMK, 19. md.

⁵¹⁸ KCMK, 20. md.

⁵¹⁹ KCMK, 19. md. 3. fasıl.

⁵²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 16.

1. Zorlanan / Mükrehin Talakı

Kazakistan Cumhuriyeti Ceza Kanunu'nun 3. maddesinde zorlanan adamın durumu "insan sömürüsü" olarak değerlendirilmiştir. Devamında ise zorlanan adamın durumu şöyle açıklanmıştır: "Kazakistan Cumhuriyeti yasalarının öngördüğü durumlar dışında, kişinin zorla çalıştırılması, başka bir kişi tarafından tehdit edilerek veya tehdit altında gönülsüzce herhangi bir iş veya hizmette kullanılması"dır.⁵²¹ Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nda boşanmaya zorlanan kimsenin imzaladığı evraklar ve evlilikle ilgili aldığı kararlar tehdidin geçmesi ile geçersiz ve önceki işlemlerin de hükümsüz olacağı bildirilmiştir.⁵²²

İslâm hukuk terminolojisinde zorlamayı ifade etmek üzere "ikrah" sözü kullanılmaktadır. Anlamı; "mala, cana veya bir uzva yönelik yapılan, rızayı ve seçim hürriyetini veya şer'î yükümlülüğü ortadan kaldıran korkutma"⁵²³ halidir. Karısını boşaması için tehdit edilen, malına veya canına zarar vermekle korkutulan adamın boşaması Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebinde hükümsüzdür.⁵²⁴ Ebû Hanîfe ve bazı müçtehitler ikrah altında yapılan sözlü boşamayı geçerli saymıştır.⁵²⁵ Delil olarak da; "Küçük çocuğun ve akıl hastasının dışında her boşama caizdir."⁵²⁶ hadisi gösterilmektedir. Diğer yandan Hanefî müçtehitleri boşanmaya zorlanan kimsenin, şaka (hâzil) yapan adamın boşamasına kıyasla bunu temellendirirler. Şaka ile yapılan boşamada kişi, boşamanın lafzını kasteder, ama hükmü kastetmez. Aynı şekilde zorlanan da hükmün gerçekleşmesine razı değildir. Bu nedenle boşanmada niyetin gerekmediğine işaret etmişlerdir.⁵²⁷

2. Hastanın Talakı

Boşamada kişinin akli başında ve sözünden ne dediğinin tam anlaşılır olması şarttır. Bu anlamda hastalık boşamaya engel değildir. Ancak hasta adamın akli başında olmadan veya ne dediği anlaşılmıyorsa, olayı kavrayamadan veya sözünün farkında olmadan boşanma ile ilgili sözleri kullanırsa, bu kişinin de boşaması geçersizdir.⁵²⁸ Kazakistan Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nda; "Kendisi, aile fertleri ve toplum

⁵²¹ K. C. C. K., 3. md. 1. başlık.

⁵²² KCMK, 25. md. 2. başlık.

⁵²³ Merjinânî, *el-Hidâye*, III, 275-279

⁵²⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, III, 39.

⁵²⁵ Ez-Züheylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, VII, 369.

⁵²⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, III, 100.

⁵²⁷ Cassâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 472.

⁵²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, X, 55-56; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 97.

açısından tehlike arzeden bulaşıcı bir hastalığa yakalanan veya hastalığını gizleyen kimselerin yaptığı evlilik sözleşmesi hükümsüzdür.”⁵²⁹ ifadesi yer almaktadır. İslâm hukukunda bu konu daha çok boşanan kadının mirasçı olup olmayacağı etrafında tartışılmıştır. Bu nedenle İslâm hukukunda ölümcül hastalığa yakalanan adamın eşini farklı gerekçelerle boşama ihtimali üzerinde durulmuştur. Boşamada kendi iradesi etkin olabileceği gibi, mirastan mahrum etmek amacıyla da eşini boşayabilmektedir. Ölümcül hastalığı olan bir kimsenin kendi iradesi değil de mirastan mahrum etme amacı olduğu ihtimali yüksektir. Böyle bir adamın talakın geçerli olarak kabul edilmişse de buna karşı bazı önlemler alınmıştır. Buna göre koca hasta iken ric’i talak ile eşini boşar ve kadının iddeti bitmeden koca vefat ederse kadın eşine mirasçı olur. Boşama bâin talak ile gerçekleşirse Hanbelîler’e göre başka birisiyle evlenmedikçe kocasına mirasçı olur. Cumhura göre ise koca iddet süresi içinde vefat ederse karısı ona mirasçı olur. Mâlikîler’e göre ise iddeti sona ersin veya ermesin, evlensin veya evlenmesin her durumda kocasına mirasçı olur.⁵³⁰ Ebû Hanîfe’ye göre ise ölümcül hastalığa yakalanan kişi akli başında ve ne dediğini bilen bir kişi ise, karısını boşadığında iddet müddeti bitmeden koca vefat ederse eşi ona mirasçı olur.⁵³¹

3. Boşanma Hükümünün Sonuçlanamaması

Tarafların biri boşanma davası açtıktan sonra, mahkeme kararı çıkmadan önce vefat ederse boşanma gerçekleşemez.⁵³² Bu durumda evlilik birliği ölümle sona erdiğinden boşanma kararı verilmesi usul ve yasaya aykırıdır. İslâm hukukunda talak verilmesi ile iddet süresi başlar. İddet süresi bitmeden kocası vefat ederse verilen talak’ın hükmüne bakılır. Eğer verilen talak ric’î ise tekrar ölüm iddetin bekler. Ama Bâin talâk iddeti bekleyen kadın ise ölüm iddeti beklemez, önceden başlamış boşanma iddetini tamamlar.⁵³³

V. BOŞANMANIN ÖNLENMESİ VE DAVA KARARLARI

A. Boşanmada Önlemler

Kazakistan Medeni Usûl Kanunu’na “Uzlaşma” maddesi 2017.12.12 de eklenmiştir. Uzlaşma, gerçek veya tüzel şahıslar arasındaki anlaşmazlıkları önlemek

⁵²⁹ KCMK, 25. md. 3. başlık.

⁵³⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 168.

⁵³¹ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 154.

⁵³² K.C.C. K., 1072. md. 1. başlık.

⁵³³ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiye*, II, 375.

amacıyla eklenmiştir. Bu anlamda nikâhlı olan karı kocanın aile içi anlaşmazlıklarını ortadan kaldırmak ve şiddet gibi boşamaya iten nedenleri önleme amacı gütmektedir. Açılan davanın konusunu, uzlaşma sağlanamayan ve uzlaşma sağlanabilen olmak üzeri iki başlık altında incelemek mümkündür. Bazı konularda taraflar arabuluculuk yapmak isterse bile mahkeme tarafından uzlaşmaya izin verilmez. Kazakistan Cumhuriyeti Ceza Muhakemesi Kanunu'nun içerdiği konularda arabulucuk mahkeme tarafından kabul edilmez ve bu usûl kanuna elverişli değildir.⁵³⁴

Mahkeme sadece kanun çerçevesinde, nikâhlı olan tarafların biri boşanmaya elverişli olmadığı durumlarda, boşanma davasında tarafları uzlaşmaya gönderir. Mahkeme tarafların talep etmesi ile veya tarafların birinin veya mahkemenin özel girişimi ile boşanma davasını ileri bir tarihe alır. Tarafların uzlaşmaları için kanun çerçevesinde altı aya kadar mühlet tanır. Boşanma davasının birkaç defa ileri tarihe alınması mümkündür. Uzlaşmaları için verilen mühletin altı ayı geçmemesi gerekir. Bu süreçte koşulları ve makul gerekçeleri dikkate alan mahkeme, eşlerin veya bunlardan birinin talebi üzerine, uzlaşma için süre sınırını değiştirebilir ve sürenin bitimine kadar olan durumu değerlendirmeye hakkı vardır. Duruşmada hâkimin kararına, KCMK'nın 429. maddesinin 7. başlığı gereği karşı çıkılmaz ve itiraz şikâyeti kabul edilmez.⁵³⁵

Uzlaşmada, gerçek veya tüzel şahıslar arasındaki anlaşmazlıklar ve nikâhlı olan karı-koca arasındaki anlaşmazlıkların baskı altında veya zorla olmaması gerektiği şartı eklenmiştir. Uzlaşma, tehdit içeren cümleler olmaması ve tarafların uzlaşmaya onay vermesi neticesinde gerçekleşmektedir. Uzlaşmak sözle değil yazılı sözleşme ile yapılır. Bu sözleşme mahkemenin kayıt defterine yazılır ve uzlaşma anlaşması hâkim tarafından tasdik edilir.⁵³⁶

Tek taraflı açılan boşanma davalarında ve bazı geçimsizliklerden dolayı açılan boşanma davalarında taraflar “uzlaşma merkezlerine” gönderilir. 2017 yılında Kazakistan'da boşanma oranlarının çoğalması nedeniyle Yargıtay Başkanı J. Asanov 03.05.2017 yılından itibaren, belediyeler tarafından uzlaşma merkezleri açıldığını ve boşanmak isteyenlerin öncelikle bu merkezlere gönderileceklerini bildirmiştir.⁵³⁷ Uzlaşma merkezlerinde tarafların anlaştıkları konular veya uzlaşmazlığa neden olan

⁵³⁴ K. C. Medeni Usul Kanunu, 17 bölüm, 175. md. 2. başlık.

⁵³⁵ Mahkemelerin nikâhlı karı kocanın boşanma davası açtığına mevzuatın uygulanması hakkında, 10. başlık.

⁵³⁶ K.C.M.Usul Kanunu 17. bölüm, 175. md. 3. başlık.

⁵³⁷ <http://sud.gov.kz>

sorunlar gizli kalacaktır.⁵³⁸ Uzlaşma merkezleri tarafların mağdur olmasını önlemek amacıyla kurulduğunu ve mahkemelerin iş yükünün azaltılmasını sağladığını gözlenmiştir. Uzlaşma merkezleri 2017 yılı sonu itibariyle, Kazakistan'ın il ve ilçelerinde mahkeme binalarında hizmetlerine başlamış bulunmaktadır.⁵³⁹ Kazakistan Cumhuriyeti Medeni Usul Kanunu'nun 17. bölümünde 174-182 maddelerinde uzlaşmanın resmi olarak kabulü hakkında şartları bildirilmiştir.

B. Boşanma Davasında Karar

Nikâhlı olan karı koca anlaşarak boşanma kararı aldığında, Kazakistan Medeni Kanunu çerçevesinde mahkemeye dava açarlar ve mahkeme nikâhlarını sonlandırır. Mahkeme, boşanma davasını açan nikâhlı karı kocanın paylaşacak ortak malının ve on sekiz yaşına girmemiş çocuklarının olup olmadığına ve ikisi arasında boşanma şartlarının oluşup oluşmadığına bakar.⁵⁴⁰ Şayet boşanmalarının önünde bir engel yoksa hâkim bir ay geçtikten sonra boşandıklarına dair hüküm çıkarır.⁵⁴¹ Mahkeme iki tarafın isteği ile boşanma davasını bir aydan kısa sürede de gerçekleştirebilir.⁵⁴²

Boşamaya engel olan şartlardan biri olduğunda ise, boşanma davasında mal paylaşımı ve çocukların kiminle birlikte yaşayacağı kararı ile boşanma hükmü birlikte çıkmaktadır. Hâkim boşandıklarına dair hükmü kesinleştirene kadarki zaman içinde davadan vazgeçebilir veya davayı durdurabilirler.⁵⁴³

1. Boşandığına Dair İspat Belgesi

Boşanma, öncelikle devlet idaresini ve bulunduğu toplumu derinden etkilediği için boşanma belgesinin ispatı veya belgesi önemlidir. İslâm hukukunda boşanma sözlü bir beyana dayalı olduğu için ispat vasıtası olarak iki şahidin⁵⁴⁴ hazırda bulunması boşanmanın şartlarından sayılmakla birlikte, şahitsiz boşanmalar da geçerli olarak görülmüştür.⁵⁴⁵ Evlenmede İslâm hukuku şahidi, ispat vasıtalarından biri olarak kabul ederken, medeni kanunlarda ispat belgesi geçerlidir. Evlilikte, evlilik cüzdanı verildiği

⁵³⁸ K. C. M. Usul Kanunu'nun, 19. md.

⁵³⁹ <http://sud.gov.kz>

⁵⁴⁰ 17. md. 1. başlık.

⁵⁴¹ 19. md. 3. başlık.

⁵⁴² 19. md. 4. başlık.

⁵⁴³ 25. md.

⁵⁴⁴ Talâk 65/2.

⁵⁴⁵ Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 310; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, 292.

gibi, boşanmada da boşandığına dair ispat belgesi verilmektedir. Boşanma ispat belgesi günümüzde zorunlu bulunmaktadır.⁵⁴⁶

Medeni kanundaki yazılı ispat vasıtası, İslâm hukukunda şahitlerin şahadeti ile gerçekleşmektedir. İslâm hukukunda yazılı ispatın kabulü hakkında Kur'ân-ı Kerim'de; *“Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; (her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) de yazdırsın. Rabbinden korksun ve borcunu asla eksik yazdırmayasın. Şayet borçlu sefih, akli zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adaletle yazdırsın.”*⁵⁴⁷ ayetini gösterebiliriz.

Medeni hukuk, boşanma davasında sadece yazılı beyanı esas alırken, İslâm hukuku hem yazılı hem sözlü beyanı esas almaktadır. Zira günümüzde sözlü beyanı yazılı beyana geçirme zarureti bulunmaktadır. Çünkü kocanın art niyeti ve suistimal ihtimalini önlemek amacıyla sözlü beyanı yazıya geçirmek ve kayıt altında tutmak gerekir.⁵⁴⁸

Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nun 247. maddesi gereği, "**boşanma ispat belgesi**"nde yazılacak maddeler şu şekilde sıralanmıştır: **(Ek-1)**

- 1) İsmi, baba ismi, soyadı, doğum günü, ayı ve yılı ile birlikte doğduğu yeri, yaşı, vatandaşlığı, eğer nüfus cüzdanında gösteriliyorsa milliyeti.
- 2) Nikâhı bozma nedenini gösteren evrak.
- 3) Nikâhın sonlandırıldığı gün.
- 4) Nikâhın sonlandırıldığını gösteren akdin yazıldığı gün ve numarası.
- 5) İspat belgesini veren adamın ismi, soyismi ve babasının ismi.
- 6) Belgenin verildiği gün ve verildiği devlet dairesinin ismi.
- 7) Nikâhın sonlandırıldığına dair verilen belgenin kodu ve numarası.

Eğer mahkeme kararı ile boşanma gerçekleşirse, nikâhın durdurulduğunu gösteren belgede mahkeme kararının verildiği günün gösterilmesi şarttır.

⁵⁴⁶ Erbaş, “Boşanma Örneğinde Dinî Ahkâmın Kur'an ve Sünnet Işığında Güncellenmesi”, *DEÜİFD*, 2013/1, sy. 37, 25

⁵⁴⁷ Bakara 2/282.

⁵⁴⁸ Acar, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, 300.

VI. BOŞANMANIN HUKUKİ SONUÇLARI

Boşanmanın hukuki sonuçları, tarafların biri veya ikisi aynı anda boşanma davası açtığında, hâkimin de bunun üzerine boşanma kararı vermesi ile ortaya çıkacak olan hukuki sonuçlardır. Boşanma davası hukuken sonuçlandığında tarafları bağlayıcı birtakım sonuçları beraberinde getirmektedir. Bu sonuçların bazıları hâkim tarafından belirlenir bazıları ise şahısların isteği üzerine ortaya çıkar. Mahkemenin boşanmaya kararı çıkartması için, tarafların şikâyet talebi Kazakistan Cumhuriyeti Medeni Usul Kanunu'nun 148. md.-e uygun olması gerekir.⁵⁴⁹ Taraflar boşandıktan sonra kendi arasında çocuklarının hukuki sorumluluklarını paylaşması ve nafakasını kararlaştırması gerekir. Boşanmadan doğacak hukuki sonuçları İslâm hukukundaki şartlar ile maddeler halinde ele alacağız.

A. Boşanmadan Doğan Kişisel Sonuçlar

1. Tekrar Evlenme İmkânının Bulunması

Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu gereği evlilik akdi yapan erkek olsun kadın olsun her ikisi için de sadece bir defa kanunen evlenmeye izin verilmiştir.⁵⁵⁰ İslâm hukukunda ise kadınların aynı anda bir kişiyle, erkeklerin ise aynı anda dört kadınla evlilik yapmasına izin verilmiştir.⁵⁵¹ Medeni hukukta hem erkek, hem kadının evlilik bağı sonlanmadan, İslâm hukukunda ise sadece kadının evlilik bağı sonlanmadan yani iddet süresi dolmadan ikinci bir evlilik akdi yapmaları yasaklanmaktadır.⁵⁵²

Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nun 23. maddesi gereği nikâh, boşanma davası açıldığı günden değil, boşandıklarına dair mahkeme kararı çıkması ile sonlanır. Mahkeme kararı, boşanan tarafların nikâh akdi yaptığı bölgeye gönderilir ve boşanma ispat belgesi⁵⁵³ alana kadar tekrar evlenmelerine izin verilmez.⁵⁵⁴

⁵⁴⁹ Mahkemelerin nikâhlı karı kocanın boşanma davası açtığında mevzuatın uygulanması hakkında, 2. başlık.

⁵⁵⁰ 11. md. 2. başlık

⁵⁵¹ Nisâ 4/3.

⁵⁵² İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, IX, 167.

⁵⁵³ 246. md.

⁵⁵⁴ 23. md. 2. başlık.

2. Boşanma Sonucunda Taraflar Arasında Mirasçılık Sifatının Kaybolması

Kazakistan Cumhuriyeti Medeni Kanunu'nun 1070. maddesinin 2. başlığındaki kanununa göre, mahkeme kararı ile boşanan veye beş sene ayrı yaşadığı ispatlanan kişilere, mahkeme kararı ile nikâhlı olmalarına rağmen mirastan hak vermeyebilir.

Kazakistan Cumhuriyeti Medeni Kanunu, miras hakkı olanlara⁵⁵⁵, miras davası açmaya hak tanımıştır. Bu hakkın kullanılması ancak miras bırakan kişinin ölümü gerçekleştiğinden sonra aranabilmektedir. Eşlerin dava açma bilmesi için eşi ile nikâh bağı devam etmesi gerekir.⁵⁵⁶ Şayet açılmış bir boşanma davası varsa, bu dava sonuçlanmadan kocasının vefat etmesi halinde eşi mirastan başkaları ile eşit hakka sahip olabilmektedir. Böyle durumlarda herhangi bir hukuksal işleme gerek kalmaksızın birbirlerinin yasal mirasçıları olurlar. İslâm hukukunda talak verilmesi ile iddet süresi başlar. Boşama ric'i olsun bain olsun iddet süresi bitmeden tarafların biri vefat ederse, biri değerine mirasçı olur.⁵⁵⁷

B. İslâm Hukukunda Boşanmanın Hukuki Sonuçları

İslâm hukukunda evliliğin sona ermesi, bir takım hukuksal sonuçlar doğurmaktadır. Hem hukuki hem ahlakî yönden ortaya çıkan bu sonuçlar, erkek ve kadını aynı anda bağlamaktadır. Bunların bazıları hak, bazıları ise borç olarak bilinmektedir. İslâm hukukuna göre boşanmanın gerçekleşmesi ile iddet, nafaka, evlenme engellerinin kalkması, çocuk bakımı ve terbiyesi en önemli neticeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Medeni kanunlarda ise sadece hukuki açıdan bakıldığı için boşanma ile birlikte mal paylaşımı yapılır ve çocukların nafakası on sekiz yaşına kadar babaya, bakımı ise ise anne aittir.

1. İddet

Sözlükte saymak, beklemek, sayılan şeyin miktarı ve belirli bir sayı gibi anlamları olan iddet kelimesi İslâm hukuk terminolojisinde şöyle tanımlanmıştır: Kocasını ölen veya belli bir sebeple boşanan kadının ikinci bir defa evlilik yapabilmek için zorunlu olarak beklemesi gereken süreye iddet denir.⁵⁵⁸ Kazakistan Medeni kanununda

⁵⁵⁵ K.C.C. K., 1061-1064. Maddelerinde miras hakkı olan kimseleri üç dereceli olarak bildirmiştir. Miras maddesine bkz.

⁵⁵⁶ 33. md. 1. başlık.

⁵⁵⁷ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiye*, II, 375; Acar, *DİA*, "İddet" md.

⁵⁵⁸ Acar, *DİA* "İddet" md.

boşanan kadın için bekleme süresini “iddet” sözcüğü ile ifade etmemektedir. Boşanan erkek olsun kadın olsun fark etmez, mahkemenin kararı ile boşanan taraflar tekrar aynı veya farklı olsun nikâhlanmak istediğinde **üç yüz bir** gün geçmesini beklemesi gerekmektedir.⁵⁵⁹Bu süre bir bebğin doğum süresi ile kadının nifastan kurtulması süresi olarak tahmin edilebilir. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre ise iddet, kadının gebe olup olmadığının bilinmesi veya sadece kocasının ölümünden sonra belli bir süre kocasının evinde beklenmesinden ibarettir.⁵⁶⁰ Evlilik akdi yapıldıktan sonra sahih halvet yani baş başa kalma durumu olmadan boşanan kadın iddet beklemesiz.⁵⁶¹ Bunun aksine kadının mehrin tamamını alması, iddet beklemesi ve iddet nafakasını alması için, sahih halvet dediğimiz baş başa kalma veya zifafın gerçekleşmesi gerekir. Bunun neticesinde boşama gerçekleşirse kadın, çocuğun nesebinin kocasından olduğunu bildirmek için iddet bekler. Bazı durumlarda, İslâm hukukunda erkek ikinci bir evlilik yapabilmesi için kadının iddetininin bitmesini beklemek zorundadır. Boşandığı eşinin kardeşiyle veya bir nikâh altında olmaması gerekenlerle ve dördüncü karısını boşayıp beşincisi ile evlilik yapmak istediğinde erkek de boşadığı eşinin iddet süresinin bitmesini beklemek zorundadır. Erkeğin iddeti deyince bu durumlar kastedilir.⁵⁶² Boşanmada, kadının durumuna göre veya evliliğin sona erme şekline göre beş çeşit iddet süresi bulunmaktadır.

a. Talak Yolu İle Boşanan Kadının İddet Süresi

Talak yolu ile boşanan kadın, hayız görüyor, hamile değil ve evlilik akdinden sonra zifaf gerçekleşmiş ise üç temizlenme veya hayız süresince iddet beklemelidir.⁵⁶³ Malikî ve Şâfîilerde bu sürenin hesaplanmasında kadının temizlik dönemleri, Hanbelî ve Hanefîlerde ise hayız dönemleri dikkate alınır.⁵⁶⁴

b. Kocasının Ölümüne Bağlı İddet Süresi

Kocası vefat eden kadının nikâhtan sonra zifafının olup olmamasına veya hayız görüp görmediğine bakılmaz. Kocası vefat ettiğinde kadın gebe ise iddet süresi doğum ile son bulur. Gebe değilse dört ay on gün iddet beklemesi ayetle belirlenmiştir.⁵⁶⁵

⁵⁵⁹ 41. md. 3 fıkra.

⁵⁶⁰ Bilmen, *Hukuk-i İslâmiyye*, II, 34; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, II, 823.

⁵⁶¹ Ahzâb 33/49.

⁵⁶² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 87.

⁵⁶³ Bakara 2/228.

⁵⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, VI, 40.

⁵⁶⁵ Bakara 2/234. Serahsî, *Mebsût*, VI, 30

c. Gebe Kadının İddet Süresi

Kadın kocası tarafından boşandığında veya kocası öldüğünde gebe ise, doğum gerçekleşene kadar iddet bekler. “*Gebe kadınların iddetlerinin sonu, çocuklarını doğurmalarıdır.*”⁵⁶⁶ ayeti bunu ortaya koymaktadır. Gebe kadın doğum tarihinden önce düşük yapacak olursa ve düşük yapma nedeni belli değilse iddet son bulur. Ama düşük yapma nedeni belli ise iddet süresi sona ermez. Böyle durumlarda gebe kadın boşanma aşamasında ise boşanma iddeti, kocası ölmüş ise ölüm iddeti bekler.⁵⁶⁷

d. Hayız Görmeyen Kadınların İddet Süresi

Hayız görme yaşına girmeyen veya hayızdan kesilen kadın ile yaratılışı gereği hiç hayız görmeyen kadınların iddet süresi üç kamerî aydan ibarettir.⁵⁶⁸ Çoğunluğa göre kadınlarda ergenlik çağının başlangıcı 9-15 yaşları arasındadır. Hayızdan kesilme yaşı ise Hanefilere göre elli beş, Şâfiîlere göre altmış iki ve Hanbelîlere göre ellidir.⁵⁶⁹

e. Kocası Kaybolan Kadının İddeti

Kaybolan ve yaşayıp yaşamadığı belli olmayan kimseye İslâm hukukunda “mefkûd” denir. Evden çıkıp bir daha dönmeyen, yabancı ülkeye gidip haber alınmayan, savaşa katılıp savaş bittiği halde kendisinden haber alınamayan kimseler kayıp statüsündedir. Kaybolan kimsenin kaybolduğu andan itibaren dört yıl beklenir ve karısı mahkemeye boşanma davası açabilir. Hâkim de kadına dört ay on gün ölüm iddeti beklemesini emreder. Hz. Ömer’in uygulaması bu şekilde olmuştur.⁵⁷⁰

2. Evlenme Engellerinin Kalkması

Evli kadın mevcut kocası ile boşanmadıkça veya kadının kocası ölmedikçe, ikinci bir evlilik yapması veya bir erkeğin evli bir kadınla evlenmesi kesinlikle yasaklanmıştır.⁵⁷¹ Erkeğin de karısının hısımları olan kız kardeşi ile evlenmesi yasaklandığı⁵⁷² gibi dördüncü karısının iddet süresi bitmeden de bir başka kadınla evlenmesi yasaklanmıştır.⁵⁷³

⁵⁶⁶ Talâk 65/4.

⁵⁶⁷ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiye*, II, 375.

⁵⁶⁸ Talâk 65/4.

⁵⁶⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, I, 279.

⁵⁷⁰ İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-kadîr*, IV, 440.

⁵⁷¹ Nisâ 4/24.

⁵⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, V, 137.

⁵⁷³ Nisâ 4/3

3. Çocukların Bakımı ve Terbiyesi

Nikâh akdinin sona ermesi ile hâkimin kararı neticesinde, tarafların biri çocukların bakımını ve terbiyesini üstlenmek zorundadır.⁵⁷⁴ Eşler arasında çocuk paylaşımında anlaşmazlık, ihtilafa düşüldüğünde ise çocuğun genel hakları korunarak mahkemede Hâkim karar verir. Hâkim, araştırmalar neticesinde çocuğun haklarını en iyi şekilde koruyacak tarafa çocuğun verilmesi gerektiğine karar verir. Çocuk on yaşında ise hâkim çocuğun fikrine başvurmadan karar çıkartamaz. Çocuk on dört yaşına girdiğinde ise karar tamamen çocuğun isteğine bağlı verilmektedir.⁵⁷⁵

Çocuğun bakımı ve terbiyesi, büyütülüp yetiştirilmesi, korunup gözetilmesi ve eğitilmesine İslâm hukuk terminolojisinde “hidâne” denir. Hidâne, bakımını üstlenenin yetki ve sorumluluğunu ifade eder.⁵⁷⁶ İslâm hukukunda hidâne hakkı öncelikle anneye tanınmıştır.⁵⁷⁷

C. Medeni Hukukta Boşanmanın Sonuçları

Evlilik akdinin yapılmasıyla taraflar yaşamlarının yanında maddi ve manevi güçlerini de birleştirmektedir. Bazı nedenlerden dolayı taraflar boşanmak zorunda kaldıklarında daha önce birleştirmiş oldukları yaşamlarını ve ekonomik güçlerini ayırıp kendi aralarında hakları oranında paylaşım yaparlar. Boşanan taraflar önceki soyadlarına tekrar geçerler. Arada çocuk varsa nafakasını karşılamak zorundadırlar. Bu evlilikleri sebebiyle kurulmuş olan akrabalık bağının bozulması, başka bir evlilik imkânının doğması ve daha önce evlenmelerine mani olan hukukun ortadan kalkması gibi hukuki sonuçlar doğurmaktadır.

Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu’nda boşanmanın hukukî sonuçlanmasına bağlı tarafların bazı yükümlülükleri ve görevleri bulunmaktadır. Mahkemenin kararı ile boşanan tarafların mal paylaşımı, boşanma nafakası, önceki soyadına geri dönme, vatandaşlıktan geri çıkarma gibi hukukî sonuçlar bulunmaktadır.

⁵⁷⁴ Kazakistan Cumhuriyeti’nin Çocuk Hakları Medeni Kanunu 26. Md. 1. bşlık.

⁵⁷⁵ 67. md. 2. başlık.

⁵⁷⁶ Bardakoğlu, *DİA* “Hidâne” md.

⁵⁷⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, II, 37.

1. Mal Paylaşımı

Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nun 7. bölüm, 32-38. maddelerinde nikâhlı tarafların ortak mal kullanımını ve paylaşımını ele alınmıştır. 33. maddenin 1. başlığında; "Nikâh akdi yapıldığı gün itibarıyla tarafların tüm geliri karı kocanın ortak mülkü olur". 33. maddenin 2. ve 3. başlıklarında ise gelir kaynakları etraflıca anlatılmıştır. Bu nedenle noter tasdikli olan gayri menkul ve pahalı eşyaların alınması ve satılması nikâhlı tarafların imzalı izni ile gerçekleşmektedir.⁵⁷⁸

Boşanma söz konusu olduğunda ise nikâh akdi yapıldıktan sonra edinilen gayrimenkul ve değerli eşyaların paylaşılmasında taraflar kendi aralarında anlaşmalarında noter tasdikli paylaşım gerçekleşir.⁵⁷⁹ Taraflar arasında anlaşmazlık olduğu durumlarda ise bu paylaşım ilgili kanunlar çerçevesinde mahkeme tarafından yapılır.⁵⁸⁰ On sekiz yaşından gün almamış çocukları var ise, çocuğa ait olan eşyalar paylaşımına girmez, çocuk kiminle kalacaksa, çocukla birlikte çocuğun kullanımındaki tüm eşyalar ona verilir.⁵⁸¹

Tarafların birinin ortak mala zarar verdiği ispatlanırsa eşit paylaşım gerçekleşmez. Mal paylaşımı sadece boşanma ile değil, taraflardan biri, diğerinin haberi olmadan veya izni alınmadan şahıslardan veya bankalardan kredi alır veya borçlanır da bunu ödemeye güç yetiremezse, bu borcun kapatılması için de mal paylaşımı gerçekleşir. Bu mal paylaşımı, boşanma olmaksızın tarafların anlaşmasıyla da mümkündür.⁵⁸²

2. Boşanma Nafakası

Kazakistan Cumhuriyeti Nikâh ve Aile Medeni Kanunu'nun 147. maddesi tarafların boşanmasından sonraki hayatlarında birbirlerine nafaka yardımı yapılması gerektiğini bildirmiştir. Nafaka ödemeyi reddeden veya taraflar arasında nafakanın ödenmesi ilgili anlaşma olmadığı durumlarda nafakaya ihtiyacı olan ikinci tarafın mahkemeye dava açma hakkı bulunmaktadır., Buna göre çalışma imkânı olmayan,

⁵⁷⁸ 34. md. 3. başlık.

⁵⁷⁹ 37. md. 2. başlık.

⁵⁸⁰ 37. md. 3. başlık.

⁵⁸¹ 37. md. 4. başlık.

⁵⁸² 38. md. 1, 2, ve 3. başlıkları.

hamilelik döneminde veya üç yaşından küçük çocuğu olan ile on sekiz yaşından küçük engelli çocuğu bulunan kadının, kocasından nafaka almaya hakkı vardır.⁵⁸³

Nafaka miktarının taraflarca anlaşma yoluyla veya mahkeme tarafından belirlenmesi mümkündür.⁵⁸⁴ Nafaka miktarı kocanın aylık geliri ve özel mal varlığı miktarına göre belirlenir.⁵⁸⁵

Nafaka alan tarafın alkolik veya madde bağımlısı olması, bilerek suç işlemesi ve nikâh süresinin beş seneden az olması ve evinde uygunsuz davranışlarda bulunması tespit edilirse nafaka ödenmeyebilir. Bununla birlikte nafaka alırken eşi ikinci evlik yaptığında ve 148. maddedeki şartlar kalktığında mahkeme tarafından nafaka ödemesi durdurulur.⁵⁸⁶

Boşanan taraflar çocuklarının nafakasını ödemeye güç yetiremezse, çocukların öncelikli olarak on sekiz yaşına girmiş, çalışan ve geliri olan anne baba bir öz kardeşlerinden nafaka almak için mahkemeye dava açma hakkı vardır.⁵⁸⁷ İkinci derecede dedesi ve ninesinden,⁵⁸⁸ üçüncü derecede ise beş seneden fazla kendisini evlatlığa alan anne babasından ve anne baba ayrı 18 yaşından büyük, çalışan ve geliri olan büyüklerinden nafaka talep edebilir.⁵⁸⁹

3. Vatandaşlık

Kazakistan Cumhuriyeti yabancıların yasal statüsü hakkında N2337, 19 Haziran 1995 tarihli Medeni Kanun'un 14. maddesi gereği, Kazakistan vatandaşları yabancı ülke vatandaşları ile evlenebilir ve boşanabilir.⁵⁹⁰ Kazakistan Cumhuriyeti yasalarına ve uluslararası anlaşmalara uygun olarak evlilik ve aile ilişkilerinde Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşları ile aynı haklardan yararlanırlar. Kazakistan vatandaşlarının diğer memleketlerde, yabancılarla veya Kazakistan vatandaşları ile yaptıkları nikâhlar Kazakistan'da geçerli kabul edilmiştir.⁵⁹¹

Yabancı bir ülke vatandaşı ile Kazakistan vatandaşı evlenir ve aradan üç sene geçer, dördüncü senesinden gün alırsa vatandaşlık almaya hak kazanır. Evlilikleri

⁵⁸³ 147. md. 1, 2, ve 3. başlıkları.

⁵⁸⁴ 148. md. 2. başlık.

⁵⁸⁵ 149. md.

⁵⁸⁶ 150. md. 1. başlık ve 1,2,3, şıklar; 2. başlık ve 1, 2, şıklar.

⁵⁸⁷ 151. md.

⁵⁸⁸ 152. md.

⁵⁸⁹ 152 ve 153. md.

⁵⁹⁰ K.C. Yabancıların yasal statüsü hakkında N 2337, 19 Haziran 1995 tarihli medeni kanunun, 14. md.

⁵⁹¹ K.C. Nikâh ve Aile Medeni Kanunu, 244. md. 3. ve 4. başlık.

dördüncü senesinden gün almadan boşanma davası açılır ve taraflar boşanırsa vatandaşlık hakkını kaybeder.⁵⁹²

Kazakistan Cumhuriyeti'nde dünyaya gelen çocuğun annesi veya babası Kazakistan vatandaşı ise, çocuk Kazakistan vatandaşlığını almaktadır. Yabancı bir memlekette dünyaya gelirse tarafların kararı ile Kazakistan vatandaşlığı alma hakkı vardır. Annesi ve babası başka memleketin vatandaşı veya hiçbir vatandaşlıkları yok ise, çocuk Kazakistan'da dünyaya geldiği için Kazakistan vatandaşlığını almaya hak kazanır. Babası Kazakistan vatandaşı, annesi değilse çocuk Kazakistan vatandaşlığını alabilir. Çocuk on dört yaşına girdiğinde ismini, soy ismini ve vatandaşlığını değiştirme hakkı vardır.⁵⁹³

VII. İSLÂM MİRAS HUKUKU İLE KAZAKİSTAN MEDENİ KANUNUNDA MİRASIN GENEL MUKÂYESESİ

Vefat eden birisinin geride bıraktığı malları hakkında aile bireyleri arasında meydana gelebilecek anlaşmazlıkları veya kardeşler arasındaki birliğin zedelenmesini önlemek açısından bakıldığında, Kazakistan Medeni Kanunu'nda benimsenen miras paylaşım sisteminin, İslâm hukukunun miras paylaşımıyla benzer yönler taşıdığı görülecektir. Başka bir deyişle, mirastan hakkı olan aile fertlerinin her biri miras hakkını hemen almak ister ve kendisinden başka miras hakkı olanların da mirastan mahrum kalmasını engeller. Genel olarak söyleyebiliriz ki miras paylaşımında medeni kanunun getirdiği sistem klan sistemi iken, İslâm hukukunun getirdiği sistem ise fertleri ilgilendiren sistemdir. Klan sistemi ölen kimsenin en yakınları varken uzak olanları varis etmez ve bu en yakından yukarıya doğru gider. Miras paylaşımında anne babanın, eşinin ve erkek veya kız çocuklarının hakkı medeni hukukta aynıdır.⁵⁹⁴ İslâm miras hukuk sisteminde ise, ölenin kardeşlerine ve torunlarına kadar pay hakkı verilir ve bu pay hakkı farklılıklar arzeder.⁵⁹⁵ Bununla birlikte İslâm miras hukukunun kaynağı Kur'ân-ı Kerim ve sahih sünnettir. Kazakistan Medeni Kanunu'nun kaynağı ise Fransa Medeni Kanunu'dur. Kazakistan Medeni Kanunu'nun 6. ayırım, 58...60 bölümleri, 1038...1083. maddelerinde miras konusundaki kanunlar belirlenmiştir.

⁵⁹² K.C. vatandaşlığı hakkındaki kanun. 16. md. 1. başlık.

⁵⁹³ K.C. vatandaşlığı hakkındaki kanun. 12. md.

⁵⁹⁴ K.C. Medeni Kanunu, 1061. md.

⁵⁹⁵ Aktan, *DİA*, "Miras" md.

İslâm miras hukuku, adalet açısından çok hassastır. Çünkü mirisin haklarını en ince noktasına kadar ayrıntısı ile ele alır. Bu bağlamda, zor ve karmaşıktır. Öte yandan, KMK'da miras kolayca bölünebilir ve paylaşılabilir. Ayrıca, İslâm miras hukukunda bazı durumlarda erkeklere iki, kadınlara bir hisse verilirken,⁵⁹⁶ KMK'da bu paylaşım eşit bir şekilde yapılır.⁵⁹⁷

İslâm miras hukukunda olduğu gibi, vaktinden önce mirasa ulaşabilmek amacıyla vâris, mûrisi öldürürse miras hakkını kaybeder. Ancak vasiyet hakkı bulunmaktadır. Medeni kanunda vârisin, mûrisi öldürdüğü ispatlanırsa hem miras hem vasiyet hakkını kaybeder.⁵⁹⁸

Evlatlık çocukların on sekiz yaşına girsin veya on sekiz yaşından küçük olsun vâris olmaya hakkı yoktur.⁵⁹⁹ Evlat edinen ebeveyn ile evlat olan çocuklar arasında miras hakkı ve bağı yoktur. Aralarında miras olmadığından, evlat edinen ebeveynler evlat edinilen çocuğa istediği kadar mal verebilir ya da mallarının en fazla üçte birini vasiyet edebilirler.⁶⁰⁰ Bununla birlikte İslâm miras hukukunda farkı dine mensup olanlar birbirine vâris olamazken⁶⁰¹ KMK'da din farkı gözetilmez.

İslâm hukukunda mirasçıyı mirastan düşürmek mümkün değildir. Yani, varisin miras hakkı/payı istese de istemese de hissesi onun mülkiyetine intikal eder. Medeni kanunda ise mirasçıların herhangi bir sebeple miras almaktan vazgeçmesine izin verilmektedir. Ancak, bir kısmından veya şartlı vazgeçmeye izin verilmemiştir.⁶⁰²

Kazakistan Medeni Kanunu'nda miras beş aşamada değerlendirilmiştir. Birincisi: Ölen kimsenin kendi oğulları ve kızları, ölümünden sonra diri doğan çocuğu, eşi ve anne babası. Torunları ve soyunu devam ettirecek nitelikteki şahıslar da mirastan pay almak için mahkemeye başvurabilir. İkinci: Birinci derecede muârisleri olmayan yani ölenin anne bir, baba bir olan kardeşleri, anne veya baba ayrı kardeşleri, ölenin annesi tarafından veya babası tarafından ninesi ve babasının babası aynı haklara sahiptir. Üçüncü: İlk iki derecede akrabaları olmayanların mirası, ölen kimsenin

⁵⁹⁶ Nisa, 4/176.

⁵⁹⁷ K.C.M.K., 1061. md.

⁵⁹⁸ K.C.M.K., 1045. md. 1. başlık.

⁵⁹⁹ K.C.M.K., 1045. md. 3. başlık.

⁶⁰⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 48.

⁶⁰¹ Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'âni'el-fâ i'l-Minhâc*, III, 24.

⁶⁰² K.C.M.K., 1074. md.

babasının kardeşleri ve dayıları tarafından eşit paylaşılır. Eğer bunlar da yoksa dedesinin kardeşlerinden türeyen akrabaları ve torunları tarafından miras paylaşılır.⁶⁰³

VIII. VASIYET

Vasiyet kelimesi Arapça'da yetkili, koruyucu ve veli gibi anlamlara gelmektedir. Tekil kullanımı “وصى” olan kelimenin çoğulu “أوصياء” şeklindedir.⁶⁰⁴ İslâm hukuk terminolojisinde; “Bir malı veya menfaati ölümden sonraya, izafetle bir şahsa veya bir hayır cihetine teberru yoluyla yani meccanen temlik etmek.”⁶⁰⁵ anlamında kullanılmıştır.

Kazakistan Cumhuriyeti Medeni Kanunu'nun, 6. ayırım, 58 bölüm, 1046...1059 maddelerinde kişinin geride bıraktığı malların vasiyet yolu ile verilmesi ele alınmıştır.

1046. maddede bir şahsın ölümünden sonraki vakit içinde kendisine ait olan malını idare etmesi için bir başkasını tayin etmesi vesâyet olarak isimlendirmiştir.

Kazakistan Medeni Kanunu'nda ve İslâm hukukunda vasiyet etmenin şartlarını genel olarak aşağıda mukayeseli olarak ele alacağız.

Medeni kanunda, vasiyette bulunacak olan kişi tam ehliyetli ve yetkili olmalıdır.⁶⁰⁶ İslâm hukukunda vasiyet yapan şahıs yetkili olmakla birlikte ehliyet arızalarından yoksun olmalıdır.⁶⁰⁷ Ehliyet olarak vasiyette aklın ve bilincin yerinde olması gerektiği şart koşulmuştur.⁶⁰⁸ Çünkü akılla kavrar, bilinci ile ne yaptığının farkında olur. Ehliyeti olmayan kişilerin hukuki tasarrufu ve yaptığı vasiyetnameleri de geçersizdir.⁶⁰⁹

Şahıs kendisine ait olan tüm malını veya malının bir kısmını, kanunen mirasçuları olan veya olmayan bir veya bir kaç şahsa, bununla birlikte, tüzel kişilere ve devlete vasiyet olarak bırakabilir.⁶¹⁰ İslâm hukukunda ise mirasçısı olmasına rağmen

⁶⁰³ K.C.M.K., 1061-1064. md.

⁶⁰⁴ Bilmen, *Hukk-i İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhıyye Kamusu*, V/115; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “Usia” md.

⁶⁰⁵ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 598.

⁶⁰⁶ K.C.M.K., 1046. md. 1. başlık, 1. yarısı.

⁶⁰⁷ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, V, 112.

⁶⁰⁸ Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi Fıkıh Usûlü*, trc. Abdulkadir Şener, 283.

⁶⁰⁹ Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları Usûlü'l Fıkh*, çev. Dönmez, 297.

⁶¹⁰ K.C.M.K., 1046. md. 2. başlık.

malının üçte birinden fazlasını vasiyet etmesi hükümsüz olarak belirlenmiştir.⁶¹¹ Ancak, Hanefî hukukçuları mirasçısı olmayan kimselere malın üçte birinden fazlasını veya tamamını kapsayacak vasiyetin geçerli olacağı görüşündedirler.⁶¹² Vasiyetin üçte bir ile sınırlandırılmasının amacı mirasçılarını mahrum bırakmamaktır. Mirasçının bulunmadığı durumlarda malın tamamını vasiyet etmenin sakıncası olmayacağı görüşü hakimdir. Değer üç mezhebe göre ise mirasçısı olmasa da üçte birinden fazlasının veya tamamının vasiyet edilmesi geçersizdir.⁶¹³

Vasiyeti kişinin kendisi yapmalıdır. Vekil aracılığı ile vasiyet yapılmasına medeni kanunda izin verilmemiştir.⁶¹⁴ İslâm hukuk literatüründe vasiyet, vekâlet gibi bağlayıcı olmayan akitlerdendir. Yani, vekâlet vekilin ölümüyle sona erer.⁶¹⁵

Vasiyet bırakan kişi nedenini açıklamaksızın kanunen mirasçılarının birini, bir kaçını veya tümünü mirastan mahrum bırakmaya yetkilidir. Eğer vasiyette kanunen mirasçılarını mirastan mahrum etme maddesi var ise, o kişi mirasçı olmayı tamamıyla kaybeder.⁶¹⁶ İslâm hukukunda miras bırakan şahsın, kendi kanından olmayanı mirasçı etme hakkı olmadığı gibi doğal olarak miras hakkı olanları da mirastan mahrum etmeye hakkı yoktur.⁶¹⁷

Medeni kanunda şahısların, miras paylaşımını belirlemek amacıyla yazılan vasiyetname metnini iptal etmeye veya değiştirmeye hakları vardır. İptal ettiği veya değiştirdiği için bunun nedenini kimseye açıklamaya da zorunlu değildir.⁶¹⁸ Bu durum İslâm hukukunda da aynıdır. Vasiyetler, vekâlet gibi bağlayıcı olmayan akitlerden olduğu için iptali veya metnin değiştirilmesi vasiyet bırakacak şahsın kendi isteğine bağlıdır.⁶¹⁹

⁶¹¹ İbn Âbidîn, *Reddî'l-Muhtâr*, XVII, 62.

⁶¹² Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye*, V,127.

⁶¹³ Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, X, 170.

⁶¹⁴ K.C.M.K., 1046. md. 3. başlık.

⁶¹⁵ Aybakan, *DİA*, “Vekâlet” md; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, X, 214.

⁶¹⁶ K.C.M.K., 1046. md. 4. başlık.

⁶¹⁷ Aktan, *DİA*, “Miras” md.

⁶¹⁸ K.C.M.K., 1046. md. 6. başlık.

⁶¹⁹ Mavsîlî, *el-İhtiyar*, IV, 334; Aybakan, *DİA*, “Vekâlet” md.

SONUÇ

Kadın ve erkeği insan olma vasfı kulluk açısından eşit yaratan Allah, hem kadını hem erkeği doğru yolu bulabilmeleri için akıl, kavrama ve başka imkânlarla donatmıştır. Bununla birlikte kadın ve erkek fitrat ve sorumlulukta bir çok yönü ile eşit konumda olsalar da kendilerine özgü hususiyetleri haizdirler. İslâm hukuku insanların üreyip çoğalmasını evlilik hayatına bağlamış, her iki tarafın tek amaçla sürekliliği esas alarak bunu yapmasını istemiştir. Bununla birlikte boşanmayı da şer'î olarak meşru görmüştür.

Toplumun temel ünitesi olan insan, hayata ailede başlar, doğruyu ve yanlış ayırt etmeyi de ailede öğrenir. Bu nedenle, bir beşerin insanlık yetenekleri, benliği, karakteri ailesi tarafından geliştirilmektedir. Yetiştığı ailenin küçük veya büyük olması bu kriterlerin değişmesine neden değildir.

Bağımsızlığını aldığı günden bu yana İslâmî hayat tarzına yönelişin günden güne artıp ivme kazandığı Kazakistan'da atalarının mensup olduğu din olan İslâm'a hukuki olarak izin verilmiş ve "Kazakistan Diyanet İşleri" kurulmuştur. Bu yeniden İslam'a yöneliş sürecinde hem dini hem de gelenek yönünden bakıldığında bazı kusurlu akımlara da ortaya çıkmış ve bu kısmen de olsa topluma yansımıştır. Aile içindeki anlaşmazlıkların ve boşanmaların çoğalması ve evliliğe dair ortaya çıkan bazı sorunlar bunların başında gelmektedir. Bu sebeple İslâm hukukundaki evlenme ve boşanma şartlarının medeni kanun ile ilişkisi bağlamında ele alınmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bir başka ifadeyle bu durum İslâm hukukunda aile kurma, nikâh ve boşanmaya dair ortaya konulan şartlar ve hükümler ile Kazak Medeni Kanunu'ndaki şartları ve hükümleri mukayeseli olarak incelememize sebep teşkil etmiştir. Şüphesiz aile konusu çok geniş ve uzundur. Biz bu çalışmamızda evlenme, aile içi sorumluluklar, boşanma ve sonrasındaki hukuki işlemler konusunda İslâm'ın ve medeni kanunların aileye bakışındaki temel hukuki çerçeveyi dört ana bölümde tamamlamış bulunmaktayız.

Bu noktadan hareketle, evlilik esnasında tarafların dini ve medeni kanundaki nikâhla ilgili hukuki sorumlulukları, görevleri, bu konuya dair var olan hükümler ve bilinmesi gereken şartlar mukayeseli olarak değerlendirildi.

Kazak medeniyetinin İslâm medeniyetinden etkilenmesi ve aile ile ilgili bazı adetlerin ve kelimelerin İslâm inançlarına göre değişim süreci mukayeseli olarak

incelendi. Kazakçadaki aile kelimesinin tarihi açıdan değerlendirilmesi ve İslâm inancına göre şekil kazanması esas alındı. Aile için dini geleneklerin medeni kanunlara uygunluğu veya medeni kanunda gösterilen hukuki sonuçların İslâm aile hukukuna uygunluğu araştırıldı ve sonuçlar hazırlandı. Devlet görevlisi “Hâkim” tarafından evliliklerine son verildiği durumlarda, dini olarak da evliliğin sona erdiğine kanaat getirildi. Kazakistan Medeni Kanunları’ndaki evlilik veya boşanma ile ilgili maddeler, İslâm hukuku açısından mukayeseli olarak incelendi. İslâm hukukundaki “Fesh” ve “infisah” terimleri, medeni kanunda sadece “talak” (boşanma) terimi ile sınırlanmıştır. Bunlar İslâm hukukunda farklı sonuçlar doğursa da medeni kanunda farklı sonuçlar içerdiği etraflıca incelendi.

İslâm hukukunda evlilik, aile içi sorumluluklar ve başlıca görevler, boşanma ve miras, vasiyet konuları Kazakistan medeni kanununda yazılan maddeler ile mukayese edildi. Bunlarla birlikte, Kazaklarda aile geleneğinin tarihi süreci, evlilikte ve aile içi geleneklerde İslâm aile hukukuna uygunluk incelendi. Bu çalışmamızda öncelikle Kazakistanlıların ilk aile kanunları olarak bilinen 1926 yılında yazılan medeni kanun ve bağımsızlıktan sonra yazılan Nikâh ve Aile Medeni Kanunu esas alınarak İslâm hukuku ile mukayeseli olarak değerlendirildi. Bu bahsedilen K.C.M.K. toplam 7 bölümden, 283 maddeden oluşmaktadır.

Evlilikle ilgili maddelerine baktığımızda İslâm hukukunda yer alan bazı hüküm ve şartlara bu maddelerde yer verilmediği farkedilir. Mesela İslâm hukukunda mümin bir kadın başka bir dine mensup bir erkekle evlenemezken medeni kanunda böyle bir engel ve sınırlama bulunmamaktadır.

Medeni kanunda bütün yönleri ile yer almayan süt kardeşler ve akrabalığın sınırları ile ilgili hususlarında böyle olduğu görülmektedir. Boşanma konusunda ise medeni kanunda yazılı ifade ve hakemler tarafından onaylamasıyla boşama gerçekleşirken, İslâm hukukunda bu tür boşanma geçerli kabul edilmekle birlikte sözlü boşanma da geçerli sayılmıştır.

Medeni kanunda sadece boşanma var iken, İslâm hukukunda boşanmanın bir kaç çeşidi bulunmaktadır. Bununla birlikte İslâm hukukunda “iddet süresi” bulunurken, medeni kanunda iddet süresinin yerine, boşanma süresi olarak ifade edilen, araştırma ve karar verme için ayrılmış bekleme süresi bulunmaktadır. Ailede çocukların hakları ve

sorumlulukları, boşandığında çocukların nafakası konusundaki şartlar İslâm hukukunun şartları ile bire bir uyuşmaz ise de yakındır. Mesela çocukların nafakası konusunda, çocukların yaşı medeni kanunda on sekiz olarak sınırlanırken, İslâm hukukunda bülûğa ermesi veya reşit olmasıyla sınırlandırılır.

Medeni kanun evlilik veya boşanmayı evrakla ispatlarken, İslâm hukuku ise şahitleri ve anlaşmayı ispat kabul eder. Ailede evlatlık çocuğa izin verilmekle birlikte hakları konusu medeni kanunda etraflıca incelenirken, İslâm hukuku evlatlık çocuğa izin vermemekle birlikte miras ve vasiyet konusunda da sınırlar getirmiştir.

Kazakistanlıların takriben yüzde yetmiş Müslüman olarak bilinmektedir. Bu nedenle toplumun genelini Müslümanlar oluşturduğu için, İslâm'ın ve devletin aile ile ilgili getirdiği temel kuralları, hukuki düzenleme ve uygulamaları bilmeleri gerekir. Bu şuurla hareket etmek aile içi geçimsizlikleri önleyip, aile huzurunu koruyacağı gibi tüm toplumu birbiriyle uyum içinde yaşar hale getirecektir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulaziz, Amir, *el-Ahvalu'ş-şahsiyye fi'ş-şeriatî'l-İslâmiyye*, Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabî, 1976.
- Adambaev, Baltabay, *Qazaqtın Şeşendik Sözderi*, Almatı: Ana Tili Yayınevi, 2008.
- Acar, Abdullah, "İslâm'da Evlat Edinme Yasasının Hikmetinin Hz. Yusuf ve Hz. Musa'nın Evlatlık Olmaları ile İrtibatı", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 33, 2019, 423-451.
- Acar, H. İbrahim, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum: Ekev Yayınları, 2000.
-, "İslam Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi". *Dinî Araştırmalar* 16, 2003.
- "İslâm Hukuku Açısından Evlât Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evlenmesi" *İslâm Hukuk Araştırmalar, Dergisi*, sy. 7, 2006, 99-110
- "İddet" *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Aimautov, Zhusupbek, *Akbilek*, Almatı: AtaMura Baspası, 2003.
- Aitbayulu, Ömirзақ, *Qazaq Til Biliminin Terminologiyalıq Maseleleri*, Almatı: Abzalay Baspası, 2013.
- Akıntürk, Turgut, Ates Karaman, Derya, *Türk Medeni Hukuku / Aile Hukuku*, 12. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2010.
- Aktan, Hamza, "Evlat Edinme", *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I-IV, 1. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Akyüz, Emine, "Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması", *Milli Eğitim Dergisi*, sayı 151, Ankara: 2001.
- Ali Haydar Efendi, *Teshîlu'l-ferâiz (İslâm Miras Hukuku)*, sad. Orhan Çeker. Konya: Tekin Kitabevi. 1984.
- Aliyev, Suyunush, *Qazaq Adebîyatının Tarihi*, Almatı: 1995.
- Alpisbayulu, Maxsut, *Kazak Şejireler (Tarihi Derek Retinde)*, Almatı: AtaMura Baspası, 2007.
- Amanbay, Kuntöleuli al-Kulandı, *Uranga Şıkkan Baktıbay*, Almatı: Dauir Baspası, 2010.

- Âmirhanov, Marat ve Sandıqbayev, Ömurgul, *Ejelgi jane Orta Ğasırlardağı Qazaqstan Tarihi*, Almatı: Nur-Press Baspası, 1994.
- Anadol, Cemal, *Tarihe Hükmeden Millet Türkler*, Ankara: Milli Kültür Yayınları, 1977.
- Arat, Reşid Rahmeti, *Atebatü'l-Hakayık*, İstanbul: Ateş Basımevi, 1951.
-, *Kutadgu Bilig*, Ankara: TDK Yayınları, 1998.
- Argınbaev, Xalel, *Kazaktın Otbasılık Dâstürleri*, Almatı: Kaynar Baspası, 2005.
- Atar, Fahrettin, "Nikâh", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Atav, Nephân "Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri", Ankara Üniversitesi, *SBF Dergisi*, 10/4, 1955.
- Auezov, Mukhtar, *Abay Jolu*, I-II, Alma-Ata: Jazuşı Baspası, 1972.
- Aydın, Mehmet Âkif, *İslâm Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: MÜİF Yayınları, 1985.
- Bombaci, Alessio, *Zarubejni Tyurkalogiya*, Moskova: Izdatilstva Nauka, 1986.
- Bardakoğlu, Ali, "Hidâne", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- "Hapis", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Barthold, Vasili Viladimiroviç, "Taraz" *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- Baykal, Abdullah, *Hadislerde Aile*, İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2008.
- Baypakov, Karl Moldahmetulu, *Ejelgi Kazakistan Tarihi*, Almatı: Arıs Baspası, 2005.
- Bilgili, İsmail, "Türkistan'da İlmihâl Kültürünün İlk Örneği Ahmed-i Yesevî'nin Divân-ı Hikmet'indeki İbâdet İlkeleri", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sy. 13, Yıl 2019.
- Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhâtı Fikhiyye Kâmusu*, I-VIII, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967.
-, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlîsi ve Tefsiri*, I-VIII, İstanbul: Bilmen Yayınevi, ty.
- Bozkır Orenburg, Batı Sibiryâ bölgelerindeki valiliğın yönetim kuralları, 07/05/1868. Bildiri no: 169.
- Bozkuş, Metin, "Türklerin İslâmiyet'i Kabulü ve Aleviliğın Türkler Arasına Yayılması", C.Ü.İ.F.D., sayı 2, Sivas: 1998.
- Bulutay, Murtaza, *Ata Baba Dini, (Türkler Niçin Müslüman Oldu?)*, Almatı: Bilim Baspası, 2000.

- Büyükçınar, Ahmet Muhtar, *Mutlu Bir Aile Yuvası*, İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2003.
- Cânan, İbrahim, *İslâm'da Çocuk Hakları*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1980.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Kahire: 1381/1961-62.
- Çeker, Orhan, *İslâm Hukukunda Çocuk*, İstanbul: Kayihan Yayınları, 1990.
-, *Osmanlı Kanunlar Serisi 3: Nafaka Kanunu*, İstanbul: Ebru Yayınları, 1985.
-, "İslâm Hukukunda Süt Akralığı" *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 34, 2019, 341-358.
- Çolak, Abdullah, *İslâm Aile Hukuku*, Çorum: Öncü Basım Yayım, 2017.
- Demir, Mehmet, "Bazı Ülke Yasaları İle Karşılaştırmalı Olarak Evlat Edinmenin Yasal Koşulları" *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 52, sayı 3, Ankara: 2003.
- Dilâçar, Agop, *Kutadogu Bilig İncelemesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972.
- Dûysenbayulu, Esenbay, *Jeti Gasır Jırlaydı*, I-II, 5. Baskı, Almatı: Jazuşu Baspası, 2006.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.
-, *İslâm Hukuku*, İstanbul: Sönmez Yayınları, 1983.
-, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul: 1993
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Nesep", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Ebû Zehra, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, Kahire: 1984.
-, *İslâm Hukuku Metodolojisi-Fıkıh Usulü*, trc. Abdulkadir Şener, 10. Baskı, Ankara: Fecr Yayınları, 2009.
- el-Kârî, Nûruddîn Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî, *Şerhu Ayni'l-ilm ve zeyni'l-hilm*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1352.
- Erbay, Celal, *İslâm Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, İstanbul: Göktürk Yayınevi, 1998.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 1. Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Esenbay, Duysenbay, *Hoca Ahmet Yassavi Hikmet Jinagı*, Almatı: Jalın Baspası, 1998.
- Esin Emel, *İslâmiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslâm'a Giriş*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978.

- Eşkan, Selma, *İslâm Aile Hukukunda Çocuk Bakımı ve Eğitimi*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1999.
- Fârâbî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Fârâbî et-Türkî, *İlimlerin Sayımı*, çev. Ahmet Ateş, İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Mustasfa*, çev. Yunus Apaydın, Kayseri: Rey Yayıncılık, 1994.
- Görgülü, Hasan Ali, *İslâm ve Türk Medeni Hukukuna Göre Neseb*, Isparta: Manas Yayınevi, 2011.
- Gusterin, Pavel Viyaçislaviç, "Pervi perevodhik i pervoye izdaniye Koran na russkom yazıke", *İslâmedeniye*, No: 1, Dagistan: 2010.
- Gözübenli, Beşir, "Mefkûd" *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Heyet, *Türk Hukuk Sözlüğü*, Ankara: Maarif Matbaası, 1944.
- Hicazî, Muhammed Mahmud, *Rûhu'l-Furkan Tefsiri*, I-VI, İstanbul: İlim Yayınları, t.y.
- Hilal, Özey, *İslâm Hukukunda Anne*, İstanbul: Cihan Yayınları, 2008.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz el-Hüseynî ed-Dımeşkî, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, I-XII, Kâhire: Dâru'l-Fikr, 1307.
-, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, çev. Ahmet Davutoğlu, İstanbul: Şamil Yayınları, 1983.
-, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, çev. Mashar Taşkesenlioğlu ve Hüseyin Kayapınar, I-XVII, İstanbul: Şamil Yayıncılık, 1988.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dımeşkî, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, I-IV, Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1969.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî (ö. 620/1223), *Muvaffakuddîn, el-Muğni*, I-X. Kahire: Mektebetu'l-Kâhire, 1388/1968.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Ensari (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, 1410/1990.
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed (h.456), *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, Dâru'l-Kutubi'lilmiyye, Beyrut 2003.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, I-III, Mısır: Matbaatü'l-istikame, t.y.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid, *Fethu'l-kadîr*, I-VI, 1. Baskı, Mısır-Bulak: 1316/1898.

- İnan, Abdülkadir, *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976.
- İsaulu, Muhitdin, Joldubay, Qayrat, *İslâm Gılimxali*, Almatı: İslâm Medeniyeti ve İlimin Destek Qoru, 2010.
- İsqaqov, Ağmadi, Sızdıqov, Rabiga, *Qazaq Tilinin Gısqaşa Etmiologiyalıq Sözdüğü*, Alma-Ata: Gılım Baspası, 1966.
- Jemeney, İslâm, *Qazaqça-Parsıça Sözdük*, Almatı: Zerde Baspası, 2007.
- Joldasbaev, Muratbek Smatayulu, *Qazaqstan Tarihi*, Almatı: Mektep Baspası, 2010.
- Kahveci, Nuri, *İslâm Aile Hukuku* İstanbul: Hikmet Yayınevi, 2017.
- Karârâtü'l-mecmei'l-fikhi'l-islâmi bi Mekketi'l-Mükerrema. ed-Deverât mine'l-ula ila's-sâbiate aşera, el-Karârât: nime'l-ula ila's-sani ba'de'l-mie (1988- 2004) "Karârâtü'd-devratı's-sâdisete aşera, el-Karârü's-sâbi: Bi şa'ni elBasmatı'l-virâsiyye ve mecâlü'l-isitfâdeti minhâ". (5-10 Ocak/Yenayır, 2002): 343-344.
- Karaman, Hayreddin, *İslâm'da Kadın ve Aile*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008.
-, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Hanefî (ö. 587/1191), *Bedâiu's-sanâi fi tertîbi's-şerâi*, nşr. Ali Muhammed Muavvaz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd, I-X, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiiye, 1997.
- Kâsımî, Seyyid Muhammed Cemaleddin (ö. 1866-1914), *Şerefu'l-Esbât*. Beyrut: Matbaatu't-Terakkî, 1913.
- Kavalalı, Mümin, *Miras Hukuku*, Ankara: Mute Basımevi, 1978.
- Kazakistan Cumhuriyeti, *Nikâh (Karı-Koca) ve Aile Medeni Kanunu*, Almatı: Yurist Baspası, 2018.
- Kazakistan Müslümanlar Dini Basqarması, *Destürlü İslâm Jauqarları*, Astana: 2016.
- Kazakistan Müslümanlar Dini Basqarması, İlim Komitesi, *Ulu Tulgalar*, Almatı: 2003.
- Kenjeaxmetulu, Seyt, *Qazaq Halqının Salt-Dâsturleri*, Almatı: Almatı Kitap Baspası, 2007.
- Kislyakov, Nikolay Andreeviç, *Nasledovanya i Razdel Imuçestova Naradov Sredney Aziya i Kazakistan*, Leningrad: Nauka Basımevi, 1977.
- Köse, Saffet, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 5. Baskı, Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2016.
-, "İslâm Açısından Ebeveynin Çocukları Üzerindeki Hakları veya Çocukların Ebeveynine Karşı Vazifeleri", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 12, 2008.

-, “İslâm Hukukuna Göre Anne-Babanın Bağış (Hibe) Konusunda Çocukları Arasında Yaptığı Ayırmıcılık”, *Mehir Dergisi*, sayı 4, 1999.
- Köse, Murtaza “Mukayeseli hukukta evlat edinme problem”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, say. 15, 267-306.
- Köseoğlu, Nevzat, *TDT ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012
- Luelle Cole ve John J. B. Mogan, çev. Belkas Halim Vassaf, *Çocuk ve Gençlik Psikolojisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1968.
- Merginânî, Ebu'l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, I-II, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1995.
-, *el-Hidaye mea Şerhayhi Fethi'l-kadîr ve'l-Înâye*, I-X, Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî ve Evladuh, 1389/1970.
- Mevsılî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (ö. 683/1284). *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru'l Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 1356.
- Molla Hüsrev (ö. 885/1480), *Dürerü'l-hükkâm fî Şerh-i Ğureri'l-ahkâm*, çev. Arif Erkan, ed. Ahmed Davudoğlu. I-IV, İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Musin, Zunis, *Kazakistan Tarihi*, Almatı: Dauir Baspası, 2003.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Muminov, Ashirbek, *Khanafitskii Mazkhab v Istorii Tsentral'noi Azii*, Almatı: Daik-Pres Baspası, 2015.
- Nassar, Hüseyin, *el-Mu'cemu'l-Arabi, Neş'etuhu ve Tatavvuruhu*, II, Kahire: 1988,
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Nusupoqasulu, Ayıp, *Talbesikter Yer Besiğe Kadar*, Almatı: Öner 21. Yüzyıl Yayınevi, 2014.
- Qaliev, Bayınqol, *Qazaq Tilinin Tüstündürme Sözdigi*, Almatı: 2014.
- Qaliev, Naqısbayev, Sarıbaev, Üderaev, *Qazaqtilinin Aymaktık Sözdüğü*, Almatı: Arıs Baspası, 2005.
- Omarbekov, Talas Omarbekulu, *Ortalık Aziya Köşpelileri Örkeniyetinin Tarihi*, I-IV, Almatı: Kazak Üniversitesi Baspası, 2016.
- Ongarov, Ershat, *Qazaq Medeniyeti jane İslâm Qünduluqtarı*, Almatı: Kökjiyek Baspası, 2013.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

- Öskenbaev, Qayrat ve Sağındıkova, Berikbay, *Qogamdiq-Siyasi Ğılımlarga Arnalgan Terminologiyalıq Sözdik*, Karaganda: 2012.
- Ömer, Mahir Alper, XX, c. *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Prens, Urussof, *Terbiye-i Etfal Beşikte Başlar*, çev. Mehmed Hikmet Kitapçı, İstanbul: Karabet Matbaası, 1309.
- Ramazanî, Rıza, *İslâmda Aile Hukuku ve Ahlakı*, çev. Cafer Bayar, İstanbul: Kevser Yayınları, 2010.
- Sabitov Nigmet, *Mektebi i medrese u qazaxov*, Alma-Ata: Akat Nauk Baspası, 1950.
- Saqıbbekqızı, İmanxan Rayxan ve Baytürsünulu, Axmet, *Şığarmaları*, Almatı: El-Şejiresi, 2013.
- Sâğircî, Esad Muhammed Sâid, *el-Fıkhü'l-Hanefiyyetü ve edilletuhû*, trc. Halil Aldemir, Savaş Kocabaş, Soner Duman, İstanbul: Karınca Polen Yayınları, 2009.
- Saul, Matvei Abramzon, *Orta Asya Halkları Tarihi ve Etnografisi*, Moskova: 1968.
- Sarıbayev, Şora Şamgaliûlu, *Qazaq Tilinin Aymaqtıq Sözdigi*, Almatı: Arıs Baspası, 2005.
- Serahsî, Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, I-XXX, çev. ve ed., Mustafa Cevat Akşit, İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008.
- SSCB'nin 1926 yılına ait *Aile Medeni Kanunu*, Qızılorda: 1929.
- Sızdıq, Rabiga, *Kazak Tilinin Orfagrafikalıq Sözdüğü*, Almatı: Daik-Pres Baspası, 2001.
- Şa'ban, Zekiyyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları Usulü'l Fıkh*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez 4. Baskı, Ankara: DİB Yayınları, 2000.
-, *el-Alıkâmu's-Şer'iyye li'l-Ahvâli' ş-Şahsiyye*, Kahire: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1968.
- Şâtübî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtübî el-Gırnâtî, *el-Muvâfakât*, çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad (ö. 189/805), *el-Câmi'u's-sağîr*, Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1986.
- Şimşek, Murat, *İmam Ebu Hanife ve Hanefilik*, Konya: Hacıveyszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları 2019.
-"İslâm Hukuku ve Pozitif Hukuk Açısından Çocukta Ceza Ehliyeti", *Toplum Dergisi*, c. 2, sayı, 3, İstanbul: Haziran-2012.

- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhirî (ö. 977/1570), *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1994.
- Şokay, Mustafa, *Türkistannın Kılı Tagdırı*, Almatı: Jalın Baspası, 1992.
- Tehânevî, Zafer Ahmed b. Latîf el-Osmânî, *İ'lâü's Sünen*, çev. Ahmet Yücel ve İbrahim Tüfekçi, "Hadislerle Hanefî Fıkhı" I-XX, İstanbul: Misvak Neşriyat, 2009.
- Turequlov, Nisanbek ve Qazbekov, Muhtar, *Qazaqtın Bi Şeşenderi*, Almatı: Jalın Baspası, 1993.
- Ualy, Nisanbek Kurmanbayulu, Malbaqov, Şoibekov, Quderinova, Cubaeva, Canabekova, Fazylcanova, Isayeva, Uderbaev, *Kazakça Sözlük*, Almatı: Daur Baspası, 2013.
- Umur, Ziya, *Roma Hukuku Ders Notları*, İstanbul: Beta yayınevi kitapları, 1987.
- Ünlü, Ali, *Benim adım kim olsun?*, Konya: Esra Yayınları, 2006.
- Vasilyevna, Anna Smolyak, *Şaman lisheost', Funksya, Mirovezzreniye*, Moskova: Narod Nijnego Amura, 1991.
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhu*, I-VIII, 2. Baskı, Dimaşk: Daru'l-Fikr. 1989/1409.
-, *el-Vecîz fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Dimeşk: Dârü'l-fikh, 2006.
- Yaran, Rahmi, "Aile Hayatı", *İslâm İlmihali*, İstanbul: Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, 2006.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I- IX, 2. Baskı, İstanbul: Nebioğlu Basımevi, 1960.
- Yıldız, Kemal, *İslâm Sorumluluk Hukuku*, İstanbul: Hâcegân Akademi Kitaplığı, 2005.
- Zafirova, Bekmahanova, *Qazaq Tarihının Maglumatları*, Almatı: Kazakistan Baspası, 1992.
- Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Kitab'ul-kebâir*, çev. Enes Kamer, "İslâm Şeriatinde Büyük Günahlar", İstanbul: Bedir Yayınevi, 1986.
- Zevkliler, Aydın, *Medeni Hukuk*, 5. Baskı, Ankara: Savaş Yayınları, 1995.
- Zencânî, Ebü'l-Menâkıb Şihâbüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mahmûd b. Bahtyâr ez-Zencânî el-Bağdâdî (ö. 656/1258), *Tahrîcü'l-fürû' ale'l-usûl*, nşr. Muhammed Edip Salih, Beyrut: Müessesetü r-Risâle, 1398/1978.
- Zhimanov, Salıq ve Öserov, Nuralı, *Şariattın Kazak Âdet Gurp Zandarına Aser*, Almatı: Jeti Jargı baspası, 1998.

(Ek-1)

НЕКЕНІ БУЗУ ТУРАЛЫ
КУӘЛІК
СВИДЕТЕЛЬСТВО О РАСТОРЖЕНИИ БРАКА

Азамат [REDACTED]
Брак (супружество) между [REDACTED] (тегі, аты, әкесінің аты – фамилия, имя, отчество)
гражданином [REDACTED]
родившемся 27 мая 1987 года туған

Туған жері [REDACTED]
Место рождения [REDACTED]

Азаматтығы/Гражданство КАЗАХСТАН
Ұлты/Национальность КАЗАХ
және азаматша [REDACTED]
и гражданкой [REDACTED] (тегі, аты, әкесінің аты – фамилия, имя, отчество)
родившейся 29 июля 1986 года туған

Туған жері КАЗАХСТАН, ҚЫЗЫЛОРДИНСКАЯ, ШИЕЛИЙСКИЙ, -
Место рождения

Азаматтығы/Гражданство КАЗАХСТАН
Ұлты/Национальность КАЗАШКА

арасында неке бұзылған, бұл жөнінде некені бұзу туралы
актілерді тіркеу кітабында
расторгнут, о чем в книге регистрации актов о расторжении брака
30 марта 2017 года
произведена запись за № 60-562-17-0000484 жазу жазылды

Некені бұзудың негізі: Решение суда о расторжении брака (супружества).
Основание расторжения брака (супружества): Дата вступления в законную силу 01.03.2017 г.

Неке бұзылғаннан кейін оларға мына тектер берілді:
После расторжения брака (супружества) присвоены фамилии:
азаматқа [REDACTED]
азаматшаға [REDACTED]

Куәлік азаматқа
Свидетельство выдано гражданину
Шиелий жері
Место регистрации: Отдел РАГС аппарата акима района «Алматы» г. Астана
Берілген мерзімі
Дата выдачи: 30 марта 2017 года

Тіркеуші органның басшысы
Руководитель регистрирующего органа Г.АМИРЖАНОВА

